

Erik Andreas Colban - Beskrivelse over Lofoten og Vesterålen

Erik Andreas Colban ble født i Trondheim i 1760. Etter teologiske studier i København ble han ansatt som kapellan i Brønnøy i 1784. Fra 1787 - 98 var han sogneprest i Bø i Vesterålen og senere i Vågan fram til 1826. Han døde i 1828. Colban var sterkt interessert i utbyggingen av skolevesenet og utgav i 1796 Læsebog for Begyndere. Han arbeidet for fattigvesenet, mot alkoholmisbruk og var en foregangsmann innenfor jordbruket. Hans Forsøg til en Beskrivelse over Lofoden og Vesteraalens Fogderie er ansett for å være et interessant bidrag til distriktets historie. I syv kapitler gir Colban en beskrivelse av Lofoten og Vesterålen. Natur, næringsliv, levekår, skikker, klesdrakter, renslighet, mat- og drikkevaner blir nærmere beskrevet. Flittige kvinner dyrket jorden og dovne mannfolk drev fiske. Befolkningens karaktertrekk blir omtalt når det enkelte prestegjeld omhandles. Kirkelige forhold og skolevesenet omtales. Likeledes blir den offentlige administrasjon omtalt. Arbeidsoppgavene til amtmann, sorenskriver, fogd og lensmann blir beskrevet. Virksomheten til forliks -kommisjonen og bygdekommisjonen likeså. Videre blir dyrelivet beskrevet. Til slutt er inntatt amtmann Schelderups beskrivelse av Moskenesstrømmen og Kierstine Colbans kart over Lofoten og Vesterålen.

Teksten ble publisert av Det Kongl. Norske Videnskabers-Selskab i 1818. Denne utgaven er oversatt fra gotisk til latinsk skrift.

Akvarell af Kierstine Colban som viser Vågan kirke i Kirkevågan da Colban var præst og med udsyn mod Lillemolla og Skrova.

FORSØG TIL EN BESKRIVELSE

over

LOFODENS OG VESTERAALENS FOGDERIE

i Nordlands Amt,

med et Situations-Cart,

af Erik Andreas Colban,

Provst i Lofoden og Vesteraalen, Sognepræst til Vaagen, og Medlem af det Kongl. Norske Videnskabers-Selskab i Tronhjem.

Tronhjem.

Trykt af Chr.K. Winding 1818.

Fortale

Det Forsøg, som herved leveres paa en Beskrivelse over Lofodens og Vesteraalens Fogderie, er i egentlig Forstand practisk, og har kun til Hensigt at vise, hvad denne Provinds er og kunde være. Det Videnskabelige, som nogle saadanne Beskrivelser indeholde, om Luften, Jordarter, Mineralogie, Planter og Dyr, har jeg hverken havt Tid eller Leilighed at undersøge, og savner desuden de Apparater, som til saadan Undersøgelse vare nødvendige. Luften eller Himmelegnen er taagefuld og stormende; Jordarterne ere Sand og Myrjord; af Mineralier er Intet bekjendt uden et Isenfarve-Brud i Sortlands Sogn, under Hassel Præstegjeld; Planteriget ville maaskee give rigere Udbytte, men Chirurger paastaae, at Planterne i Nordland ere formedelst deres sildige Væxt af ingen medicinsk Nytte; Indbyggerne bruge ikke heller nogen Plante til Lægedom. I oeconomisk Hensigt har man vel begyndt at samle paa Islandsk Moes, hvortil den af det Kongelige Videnskabers-Selskab i Tronhjem 1801 udgivne, og blandt Almuen udbredte Bog, meget har bidraget; Syregræs og andre Urter ere benyttede med de i gode Aar vildvoxende Bær: Skræklinger, Blaabær, Multebær, Tyttebær; men den korte Sommer giver ved Jorddyrkning, Huusbygning, Fiskerie og Reiser saa meget at bestille, at ingen Tid er tilovers at tænke paa Plantesamling til Føde; og Almuen, som er vant til stærke Næringsmidler, finder sig ved Plantespise saa lidet tilfredsstillet, at de ansee den, naar undtages det føderige Korn, for Trængsels Brød.

Jeg har derfor troet, at, for at give et tydeligt Begreb om en Provinds, var det nok at beskrive dens Beskaffenhed af Naturen (1ste Capitel), og hvad den er blevet ved Dyrkning og Befolkning (2det Cap.); dernæst Indbyggernes Syssel (3die Cap.); deres Levemaade (4de Cap.), og hvad de ere ved Kultur (5te Cap.), og borgerlige Indretninger (6te Cap.). Som Anhang tilføies (7de Cap.) om de almindeligste Dyrarter. Hvorvidt denne Plan maatte finde Biefald, underkaster jeg Kyndiges Bedømmelse; den synes i det mindste naturlig, og giver en beskuelig Kundskab om et Land, som man ikke selv har seet, hvilket jo er Hensigten med saadanne Beskrivelser. Ved Planens Udførelse har jeg gjort hvad jeg formaar, og mere kan ikke kræves. Mangler og Feil har jeg omtalt, men uden mindste Hensigt til Nogens Fornærmelse. Forslag har jeg fremsat efter bedste Overbeviisning. Almindeligt Vel er mit eeneste Øiemed; hvor dette kan befordres, forkaster jeg gjerne egen Mening. Men saalænge Ingen giver noget bedre, troer jeg at Selvbevisthed om redelig og uegennyttig Virksomhed i 30 Embedsaar berettiger at sige, hvad jeg veed og anseer, efter min Overbeviisning, tjenligt for det Land, hvor jeg tilfreds har tilbragt den bedste Deel af min Levetid. Jeg har maaskee talt formeget om mig selv og mine egne Bestræbelser; dette kunde ikke undgaaes, da jeg havde Deel deri, og det er ligesaavel utidig Beskedenhed at dølge det Gode, som ved Bekjendtgjørelse kunde tjene Andre til Opmuntring, som Ubeskedenhed at stole paa egen Fortjeneste, og ansee sig ophøiet over al Bedømmelse. Som Lærer, har Meget været mig uvedkommende, og ofte har jeg hos mig selv beklaget de mange Adspredelser, som fremmede Sysler foraarsage; men ikke allene Almuen i Nordland fordrer af en Præst, at han skal vide Alt og være behjælpelig ved Alt, hvortil de forlange hans Raad og Hjælp; men Regjeringen selv, og Overøvrighed har i sidste Decennium paalagt Præster saamange forhen ubekjendte Forretninger, at endog de, som boe afsides, idelig beskæftiges med mange

haande Expeditioner, end sige de, som formedelst locale Omstændigheder ere de nærmeste at opfordre. Velvillie, Pligtfølelse, Patriotisme tale lige stærkt for ufortrøden Virksomhed i Alt, hvorved Nytte kan stiftes. Og da Præster ikke blot ere Lærere, men Statens Embedsmænd, saa er der naturligt, at deres Tjeneste fordres, hvor Nødvendighed kræver det. Overbeviisning om at have været nyttig, er den ædelste Løn for uegennyttigt Arbeide. I denne Overbeviisning overleveres dette mit Forsøg til det Kongelige Norske Videnskabers-Selskabs frie Benyttelse, med det Ønske, at det maatte findes værdigt til Optagelse blandt Selskabets Skrivter, og i det mindste blive Biedrag til en fuldstændigere Beskrivelse!

Kirkevaag, den 10de October 1814.

E.A.Colban.

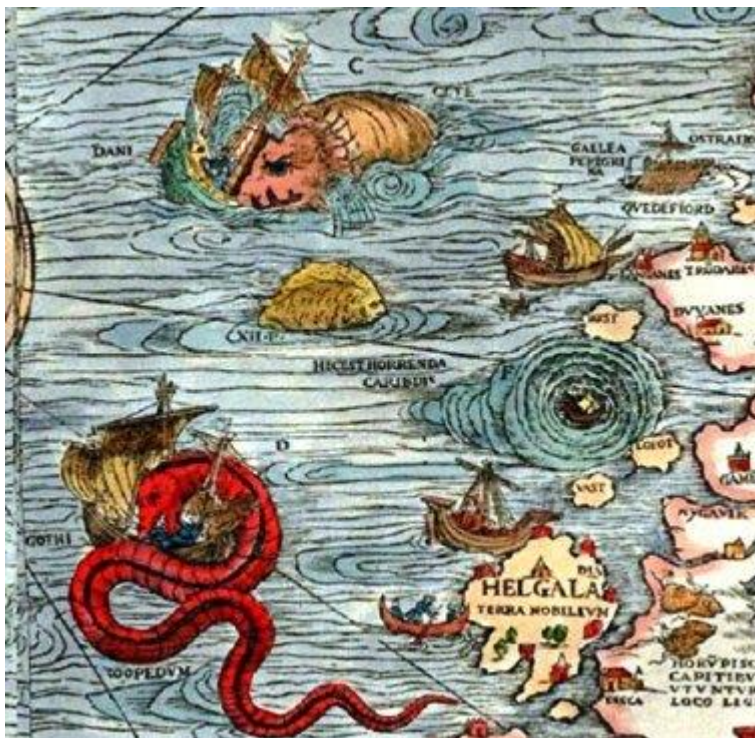
Akvarell af Kierstine Colban som viser Vågar med udsyn mod Vågakallen.

Første Capitel.

LOFODENS OG VESTERAALENS GEOGRAPHISKE BELIGGENHED OG LANDETS BESKAFFENHED.

Lofodens og Vesteraalens Beliggenhed er efter Pontoppidans Cart over det nordlige Norge imellem $67 \frac{3}{4}$ og $69 \frac{1}{2}$ Grad nordlig Bredder, naar Beregningen skeer fra Værøe til Andenæs. Efter Skyds-mile beløber derimod Strækningen fra Moskenæs, eller Lofododden, til Andenæs, ikkun 13 a 14 Mile, eftersom Touren gaaer igjennem Gimsøestrøm, eller forbi Vaagen igjennem Raftsundet. Disse regnes saaledes: fra Moskenæs til Sund ved Sundstrøm 1 Miil, fra Sund til Balstadøe 1 Miil, derfra til Stamsund $\frac{3}{4}$ Miil, fra Stamsund til Gimsøen $1 \frac{1}{4}$ Miil; tilsammen 4 Mile. Fra Gimsøen til Hassel paa Ulføe er 3 Mile og en skarp Tour for det aabne Hav; Reisen skeer derfor helst østom Vaagen igjennem Raftsundet til Hanøe tvertover for Hassel, hvortil fra Stamsund er 5 Mile. Fra Hassel eller Hanøe til Sortland er 2 Miil, derfra til Riisøehavn 2 Miil, og videre til Andenæs 2 meget lange Mile.

Lofoden adskilles, som bekjendt, fra Fastlandet ved Vestfjorden, der fra Sydvest gaaer ind fra Nordhavet, og taber sig ved Lødingen i Tjeløesund; dens største Brede ved Moskenæs er 12 Mile, imellem Vaagen og Stegen 4 Mile, og ved Lødingen neppe $\frac{1}{2}$ Miil.

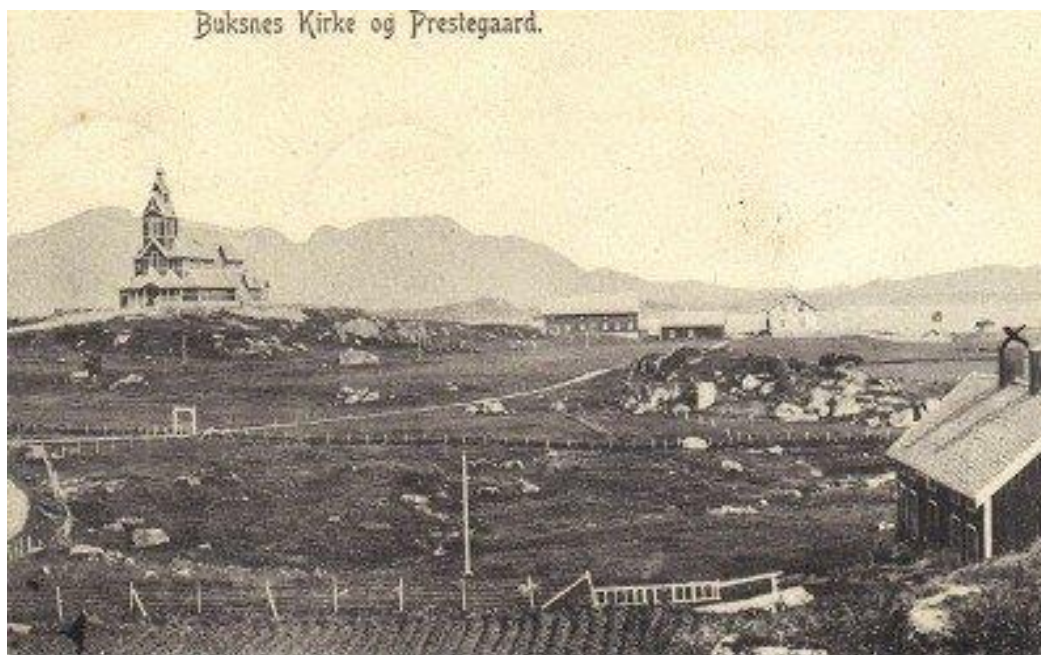
Moskenesstraumen ca år 1500

Øen Røst ligger 3 Mile fra Værøe, der adskilles fra det egentlige Lofoden ved den berygtede Maelstrøm; denne gaaer som alle Strømme i Sør og Nord og skifter ved Ebbe og Flod; dens fornemste Styrke kommer formodentlig af Landets Beskaffenhed; det afløbende og tilbagestrømmende Hav støder imod Lofoden, og ved derfra at drives igjennem Aabningen imellem Moskenæs og Værøestyrtter frem med Vælde, som forøges ved Havgrundens Klipper, hvoraf Mosken, der er en liden Æe midt i Maelstrømmen, stikker høit over Vandet. Beviset for, at Strømmen fornemmelig forarsages af Havets egen Vælde, er: at hverken Maelstrømmen, eller nogle af de øvrige Strømme i Lofoden skifter ved Begyndelsen af Ebbe og Flod, men blive ved at flyde i sin Direction, indtil Vandet naaer Halvdelen af sit Fald eller Stigen, og følgelig med des større Kraft bryder frem.

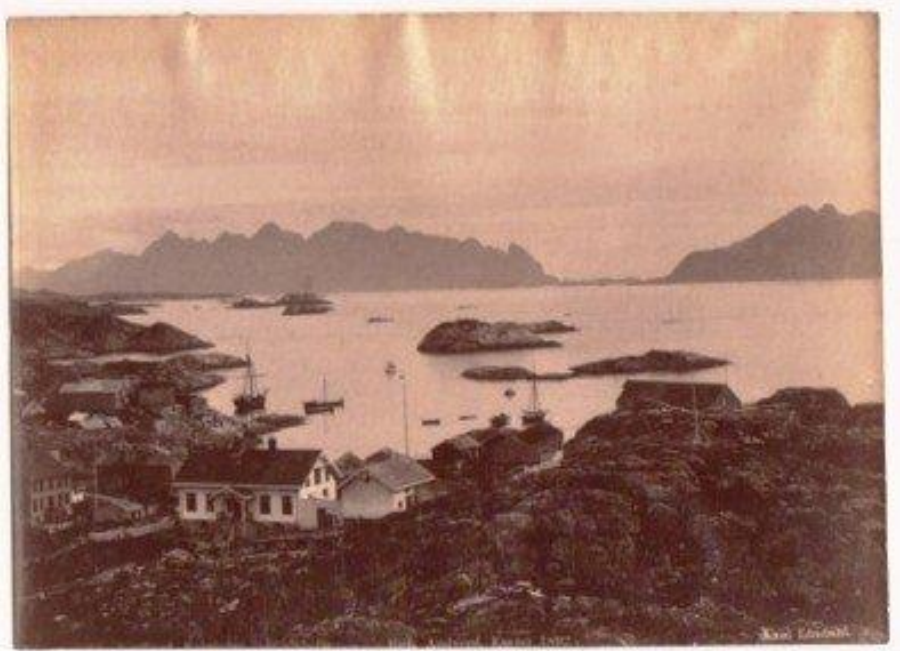

Moskøe er omtrent 4 Mile i Omkreds og adskilles fra Sundøe, hvorpaa Flagstad ligger, ved Sundstrøm, der taber meget af sin Styrke ved ophøiet jevn Grund, som giver kun lavt Vand, og kan ikke befares uden med Baade. Sundøe er og 4 Mile i Omkreds, og adskilles fra Buxnæs Præstegjeld ved Napstrøm, der er dyb, men trang og strid, hvorfor den med Forsigtighed maa befares, som af Kyndige kan skee med de største Fartøi.

Buxnæs og Borge Præstegjeld ligge paa en stor Øe, hvis Omkreds beløber 10 Mile, og afskjæres paa den vestre Side af Napstrøm, og paa den nordre af Sundklakstrøm, der løber imellem den og Gimsøe. Øen kaldes i Pontoppidans Cart Vestvaagen, men har blandt Indbyggerne intet særskilt Navn, og ansees som sammenhængende med Lofoden. Den har mange Fjorde, Elve og Bugter. Buxnæsfjord gaaer $\frac{1}{2}$ Miil ind fra Balstadøe, er $\frac{1}{4}$ Miil bred, og har i sin Omkreds frugtbar Gaarde af en smuk Beliggenhed. Elvene give skjønt Laxefiskerie og Møllevand; Havkysten er fiskerig. Denne Øe er den frugtbareste Deel af Lofoden.

Gimsøe er Annex under Vaagen, udgjør 1 Miil i Omkreds, og adskilles ved Sundklak- og Gimsøestrøm, hvilken sidste endog med Skibe bekvemmelig kan befares. Vaagen eller Vaagøe er i Omkreds 8 Mile, og adskilles fra den store Hindøe ved Raftsundet, der er en strid og dyb Strøm, som af store Fartøi kan befares; men den indsluttes af høie Fjelde, og er 2 Mile lang, hvorfor Farten fra eller til Nordhavet igjennem Gimsøestrøm er kortere (omtrent $\frac{1}{2}$ Miil), bredere og sikkrere. Var denne bekvemme Gjennemfart bekjendt, eller søgtes ved Lodserie, ville den lange Omvei vestom Lofoden undgaaes, og Farten for Skibe til Finmarken eller Archangel meget forkortes.

Vågan gamle præstegård.

Vaagøen har adskillige Fjorde ,hvoraf især er at mærke Øxnæsfjord, som gaaer 1 Miil ind fra Helle, og støder imod Heldeidet, der paa den nordre Side har Sløverfjord, og giver Postveien fra Vaagen til Hassel.

Vaagens Torskefiskerie fra midt i Januar til 14de April er det betydeligste i Lofoden, og har ofte allene produceret en større Qvantitet Klipfisk og Rundfisk, end de fire øvrige Præstegjeld tilsammentagne.

Til Vaagens Sogn henhører Skraaven, en liden klippefuld, men fiskerig Øe i Vestfjorden, 1 Miil fra Vaagen. Nordost for denne ligge 2 Øer med høie Fjelde, Store- og Lille-Molla , hvilken sidste adskilles fra Hindøe ved Indløbet til Raftsundet. Den sydvestlige Side af Hindøen hører endnu til Lofoten; den østlige derimod, fra Øxfjord til Hoel, til Lødingens Præstegjeld og Saltens Fogderie. Den nordlige, som indbefatter Tronæs, Sands og Qvæfjordens Præstegjelde, regnes til Senjens Fogderie og Finmarkens Amt, og den vestlige Side med Raftsund og Sortlandssund henhører til Hassels Præstegjeld og Vesteraalens Fogderie.

Ulføe, hvorpaa Hassel ligger, er den største i Vesteraalen; den er 3 Mile i Omkreds, har skjøn Birkeskov og frugtbare Gaarde; den er rundtom beboet, og har et Folketal som den stærkeste Landsbygd. I gode Aar producerer denne Øe Fødekorntil dens Beboere, og har en saa smuk Beliggenhed, at adskillige distingverede Familier der have boesat sig.

Nordenfor Ulføe ligger Langøe, hvis Strækning til Sortland er 2 Mile, derfra til Langanæs, dens nordlige Pynt, 2 Mile; fra Langnæs til Taaen, et Forbjerg ved Malnæsfjord, 2 Mile; derfra til Skaarvaagbjerg, dens vestlige Pynt, 1 Miil; og fra Skaarvaagbjerg til Skagen, hvor Sortlandssund begynder, 2 Mile. Langøens hele Omkreds, uberegnet dens Fjorde og Bugter, beløber altsaa 9 Mile. Den er folkerig, bestaaer af meget fladt Land, har mange frugtbare Gaarde, ypperlig Birkeskov, og paa den nordvestlige Side i Øxnæs og Bøe Præstegjelde fortreffeligt Fiskerie til alle Aarets Tider. Eidsfjord og Vigbotn henhøre til Hassels Præstegjeld. Gjørnfjord og Malnæsfjord adskille imellem Øxnæs og Bøe Præstegjelde.

Til Øxnæs Præstegjeld henhører foruden den Deel af Langøen, som ligger nordenfor Eidsfjord og Vigbotn, Skogsøe, hvorpaa Øxnæs Kirke og Præstegaard ligge; denne er 1 Miil i Omkreds, og er, ligesom Nyksund og Langnæs, berømt af sit Fiskerie baade Sommer og Vinter. Til Bøe Præstegjeld henhøre, foruden den vestre Deel af Langøen fra Gjørnfjordeidet med Malnæsfjord, 2 smaa Øer med høie Klipper, ½ Miil vestenfor Landet, som kaldes Stor- og Lille Væhrøe, eller Gjøg-Væhrøe, fordi den indeholder kun Fiskerpladse, og for Fiskeriets Skyld næsten dagligen søges af de øvrige Beboere i Bøe Sogn. Annexets Beboere har derimod et betydeligt Fiskevær i Hovden, tætved Malnæs, hvor Kirken staaer.

Den hele nordvestlige Kyst af Langøen er for Skibe fra Havet utilgængelig formedelst blinde Klipper og Skjær, der strække sig mere, end 1 Miil ud fra Landet. Fra Gjøgværøerne nordom Andenæs kan intet Skib søge Land; Kystens mange Brændinger ere aarligen for Beboerne selv Nogles Grav og Død.

Andøen er den nordligste Deel af Vesteraalens Fogderie; den er 5 Mile i Omkreds, bestaaer af store og ubeboelige Myrer, og mangler Skov. Ved Stranden ere frugtbare Gaarde, hvis Dyrkning meget forsømmes. Indbyggerne ere deelte i 3 Sogne under eet Præstegjeld. Kysten har paa ½ Miil fra Landet lavt og skjærfuldt Vand. Sommer- og Vaarfiskeriet er fordeelagtigt, men om Vinteren forhindrer stormende Veir at søge Næring af Havet paa denne aabne og ubeskyttede Kyst. Andfjorden er en dyb og bred Fjord imellem Andøen og Senjens Land; hvor fra Havet er sikkert Indløb, saavel igjennem Topsund ved Elsnæs, som nordenom Grydvær til Tjeløesund. Igjennem Riseøesund til Sortland kan ikke store Fahrtoy seile formedelst lavt Vand, der ikkun giver Gjennemfart for Baade. Den vestre Kyst af Andøen imellem denne og Langnæs er besaaet med Klipper og Skjær.

Andet Capitel.

LOFODENS OG VESTERAALENS DYRKNING OG BEFOLKNING.

I ældre Tider vare de fleste Steder i Lofoden og Vesteraalen ikkun Fiskerpladse uden faste Beboere, naar undtages Finner, der med deres Reensdyr gennemstrøge Fjeldegnene og forhuggede Skovene, som siden ved stormende Veir, hvorimod Intet beskyttede dem, Fiskeres Brændsel og Beboernes Misbrug næsten overalt ere udryddede. Indbyggere paa Fastlandet, især i Saltens Fogderie, søgte fiskerige Steder i Lofoden, byggede sig Hytter af de

Materialier, de forefandt eller bragte med sig, og forbleve paa Stedet, saalænge som Fiskeriet varede. Hvor talrig Almuen paa saadanne Pladse har været, sees deraf, at man ei allene finder mange øde Tomter paa de til Fiskeriet beleilige Steder, men næsten altid tillige Spoer af et lidet Capel, der blev kaldet Korshuus, hvor Munke (?) fra de nærmeste Præstegjeld holdte Bøn, og Gudstjeneste for Almuen. Dette var Oprindelsen, at næsten alle Præstekald hvor der ere Fiskevær, har været underlagte andre Sognekald, hvis Præster sendte Munke derhen, eller holdt Capellaner, og selv toge Indkomsterne. Disse saa kaldte pastores pro loco, eller residerende Pastorer, havde følgelig ikke andre Indtægter af Almue, end de, som frivilligen bleve ydede; og endskjønt de siden Reformationen bleve beskikkede af Regjeringen, beholdt dog de Kald, hvorfra de havde deres Oprindelse, Tienden, som den vigtigste Afgift. Saaledes vare til 1699 Borge, Flagstad og Værøe Præstekald lagte under Buxnæs Sognekald, som det ældste i Lofoden. Bøe og Øxnæs i Vesteraalen have lige til 1810 lagt under Hassels Sognekald, og Vaagens Sognekald har lige til denne Dag afgivet sin vigtigste Præstetiende til Lødingens Sognepræst i Saltens Fogderie.

Fiskeriet har altsaa givet Anledning til at Lofoden og Vesteraalen ere blevne beboede, og da dette var Hovedsagen, saa blev Jorddyrkning og Qvægavl ikke drevet videre, end det var nødvendigt, for Fiskeriets Skyld. Man boesatte sig derfor ved Stranden, ryddede for at faae Eng, høstede hvad der af sig selv voxede, og stode fornemmelig paa Fiskeriet, der ei allene maatte give Næring for Mennesker, men og Føde for Qvæget. Dette er endnu sædvanlig Tænkemaade. Ved Fastens Begyndelse eller først i Februar havde Mange ikke eet Straa Hø mere tilbage; Fiskehoveder og Indvolde maa da dagligen koges til Qvægets Underholdning; hertil kommer det saa kaldte Bueriis, der er Grene og Qviste af Birketræe, som afskjæres og gives Stort- og Smaat fæe hele Dagen at tygge paa. Dette er den fornemste Aarsag til Skovens Udryddelse; thi de beskaarne eller midt paa Stammen afhuggede Træer fortørres, den tilvoxende Skov har ingen Beskyttelse, Regn og Storm knækker de spæde Spirer, bortskyller Jord og Rødder, og efterlader kun nøgne Klipper, som allevegne sees. Vidtløftige og dybe Torvmyrer erstatte vel nogenledes Brændmangelen; men Skovens Udryddelse har foruden det betydelige Tab af Træmaterialier en stor Skade ifølge med sig baade for Atmosfæren og Jordbunden. Uveir og Sneefog finde om Vinteren ingen Modstand i de nøgne Fjelde og aabne Vildmarke, og i Sommerheden er ingen Bedækkelse eller Uddunstning, hvorfor de kraftigste Urter snart udtørres, og Mennesker og Qvæg udmattes,

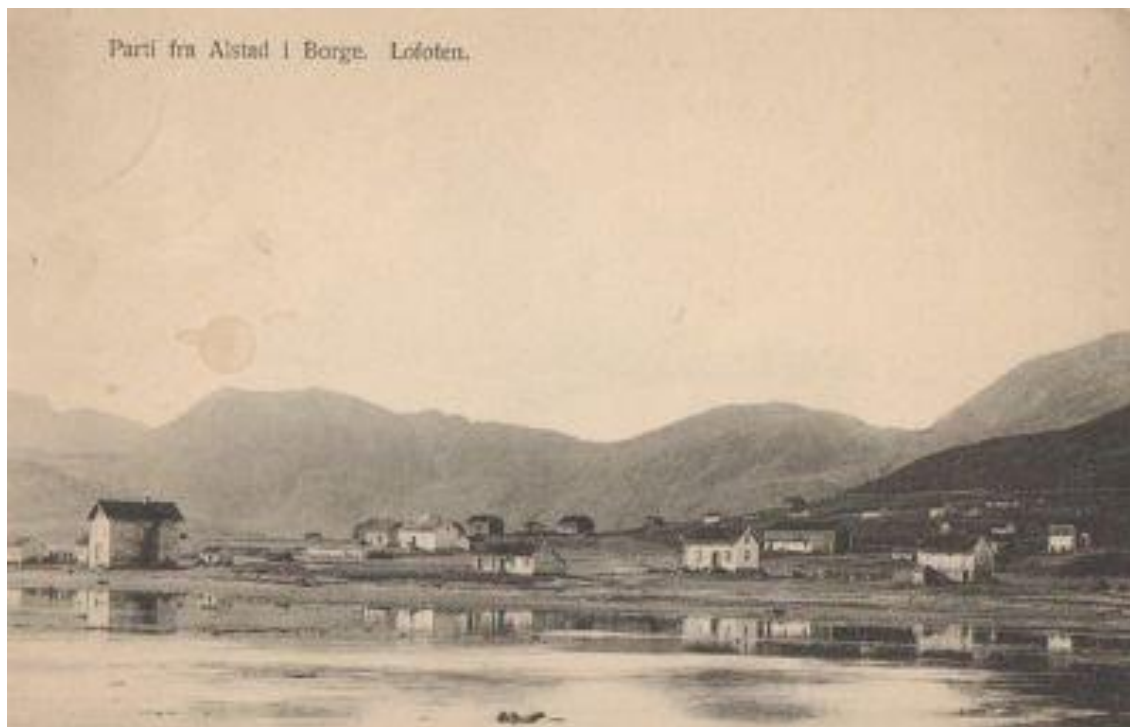

indtil Taagen af Havet ved Solens Tilbagegang indhyller Horizonten, og foraarsager det vaade og kolde Høstveir, der saa ofte spilder Landmandens Haab baade af Ager og Eng.

Agerdyrkningen drives i Lofoden ikkun i Buxnæs Præstegjeld, og Byg var den eeneste Sæd indtil paa nogle Aar, da Potetes og Kaalrabi er bleven begjerlig endog for Bonden. Ingen Gaard kan dog, endog i gyldne Aar, producere det til Gaardens Drivt fornødne Fødekor. Høsten er god, naar den giver 3 a 4 Fold. Lang og kold Vaar, tør og kort Sommer, tidlig og vaad Høst er hertil fornemmelig Aarsag; ofte kan ikke saaes, førend mod Slutningen af Juni, og inden August Maanedes Ende indfalder fugtigt og stormende Veir, som gjør endog Høebjergningen de fleste Aar vanskelig.

I Flagstad og Værøe Præstegjelde giver Vaarfiskeriet samt Torvarbeide saa meget at bestille, at Agerdyrkning der i Almindelighed forsømmes.

I Borge Præstegjeld er Qvægavl den fornemste Syssel næst Fiskerie; dets Fjeldegn, som ikkun indslutter vaade Myrer, giver hertil nærmest Anledning. Myrene maatte først udtappes, om de skulle blive tjenlige til Agerland. Til dette Arbeide er liden Opmuntring formedelst den uvisse Høst, og Sommeren er for kort, da saa meget Andet skal udrettes: Huse bygges eller istandsættes, Brændetørv oparbeides, Fiskerie drives til daglig Ophold, Reiser foretages snart til Skovegne i Saltens Fogderie paa 10 og flere Mile, for at anskaffe Træmaterialier, snart med Jægter til Bergen for at afsætte Fiskevarer og tilforhandle sig Fødekor og andre Nødvendigheder, fornemmelig Fiskeredskaber, der udgjør en Reise af 100 Mile, og udfordrer en Tid af 2 til 3 Maaneder, hvorved ofte hele Sommeren gaaer bort for det drivtigste unge Mandskab. De Gamle have liden Lyst og mindre Kræfter til Markarbeide, og den tilvoxende Ungdom sysler med Kreaturenes Rygt og Vogtning, eller søger Skolen, som om Vinteren aldeles maa tilsidesættes. Smaa Agerstykker have dog de Fleste omkring deres Huse, hvis Product baade af Kjerne og Halm benyttes til Menneskeføde, og tjener til Besparelse i Huusholdningen.

Erik Andreas Colban ble født i Trondheim i 1760. Etter teologiske studier i København ble han ansatt som kapellan i Brønnøy i 1784. Fra 1787 - 98 var han sogneprest i Bø i Vesterålen og senere i Vågan fram til 1826. Han døde i 1828. Colban var sterkt interessert i utbyggingen av skolevesenet og utgav i 1796 Læsebog for Begyndere. Han arbeidet for fattigvesenet, mot alkoholmisbruk og var en foregangsmann innenfor jordbruket. Hans Forsøg til en Beskrivelse over Lofoden og Vesteraalens Fogderie er ansett for å være et interessant bidrag til distriktets historie. I syv kapitler gir Colban en beskrivelse av Lofoten og Vesterålen. Natur, næringsliv, levekår, skikker, klesdrakter, renslighet, mat- og drikkevaner blir nærmere beskrevet. Flittige kvinner dyrket jorden og dovne mannfolk drev fiske. Befolkningens karaktertrekk blir omtalt når det enkelte prestegjeld omhandles. Kirkelige forhold og skolevesenet omtales. Likeledes blir den offentlige administrasjon omtalt. Arbeidsoppgavene til amtmann, sorenskriver, fogd og lensmann blir beskrevet. Virksomheten til forliks-kommisjonen og bygdekommisjonen likeså. Videre blir dyrelivet beskrevet. Til slutt er inntatt amtmann Schelderups beskrivelse av Moskenesstrømmen og Kierstine Colbans kart over Lofoten og Vesterålen.

Teksten ble publisert av Det Kongl. Norske Videnskabers-Selskab i 1818. Denne utgaven er oversatt fra gotisk til latinsk skrift.

Akvarell av Kierstine Colban som viser Vågan kirke i Kirkevågen da Colban var prest og med utsyn mot Lillemolla og Skrova.

FORSØG TIL EN BESKRIVELSE

over

LOFODENS OG VESTERAALENS FOGDERIE

i Nordlands Amt,

med et Situations-Cart,

af

Erik Andreas Colban,

Provst i Lofoden og Vesteraalen, Sognepræst til Vaagen, og Medlem af det Kongl. Norske Videnskabers-Selskab i Tronhjem.

Særskilt aftrykt af det Kongl. Norske Videnskabers-Selskabs Skriver.

Tronhjem.

Trykt af Chr.K.Winding. 1818.

FORTALE

Det Forsøg, som herved leveres paa en Beskrivelse over Lofodens og Vesteraalens Fogderie, er i egentlig Forstand practisk, og har kun til Hensigt at vise, hvad denne Provinds er og kunde være. Det Videnskabelige, som nogle saadanne Beskrivelser indeholde, om Luften, Jordarter, Mineralogie, Planter og Dyr, har jeg hverken havt Tid eller Leilighed at undersøge, og savner desuden de Apparater, som til saadan Undersøgelse vare nødvendige. Luften eller Himmelegnen er taagefuld og stormende; Jordarterne ere Sand og Myrjord; af Mineralier er Intet bekjendt uden et Isenfarve-Brud i Sortlands Sogn, under Hassel Præstegjeld; Planteriget ville maaskee give rigere Udbytte, men Chirurger paastaae, at Planterne i Nordland ere formedelst deres sildige Væxt af ingen medicinsk Nytte; Indbyggerne bruge ikke heller nogen Plante til Lægedom. I oeconomisk Hensigt har man vel begyndt at samle paa Islandsk Moes, hvortil den af det Kongelige Videnskabers-Selskab i Tronhjem 1801 udgivne, og blandt Almuen udbredte Bog, meget har bidraget; Syregræs og andre Urter ere benyttede med de i gode Aar vildvoxende Bær: Skræklinger, Blaabær, Muldebær, Tyttebær; men den korte Sommer giver ved Jorddyrkning, Huusbygning, Fiskerie og Reiser saa meget at bestille, at ingen Tid er tilovers at tænke paa Plantesamling til Føde; og Almuen, som er vant til stærke Næringsmidler, finder sig ved Plantespise saa lidet tilfredsstillet, at de ansee den, naar undtages det føderige Korn, for Trængsels Brød.

Jeg har derfor troet, at, for at give et tydeligt Begreb om en Provinds, det nok at beskrivedens Beskaffenhed af Naturen (1ste Capitel), og hvad den er blevet ved Dyrkning og Befolkning (2det Cap.); dernæst Indbyggernes Syssel (3die Cap.); deres Levemaade (4de Cap.), og hvad de ere ved Kultur (5te Cap.), og borgerlige Indretninger (6te Cap.). Som Anhang tilføies (7de Cap.) om de almindeligste Dyrarter. Hvorvidt denne Plan maatte finde Biefald, underkaster jeg Kyndiges Bedømmelse; den synes i det mindste naturlig, og giver en beskuelig Kundskab om et Land, som man ikke selv har seet, hvilket jo er Hensigten med saadanne Beskrivelser. Ved Planens Udførelse har jeg gjort hvad jeg formaaer, og mere kan ikke kræves. Mangler og Feil har jeg omtalt, men uden mindste Hensigt til Nogens Fornærmelse. Forslag har jeg fremsat efter bedste Overbeviisning. Almindeligt Vel er mit eeneste Øiemed; hvor dette kan befordres, forkaster jeg gjerne egen Mening. Men saalænge Ingen giver noget bedre, troer jeg at Selvbevisthed om redelig og uegennyttig Virksomhed i 30 Embedsaar berettiger at sige, hvad jeg veed og anseer, efter min Overbeviisning, tjenligt for det Land, hvor jeg tilfreds har

tilbragt den bedste Deel af min Levetid. Jeg har maaskee talt formeget om mig selv og mine egne Bestræbelser; dette kunde ikke undgaaes, da jeg havde Deel deri, og det er ligesaavel utidig Beskedenhed at dølgge det Gode, som ved Bekjendtgjørelse kunde tjene Andre til Opmuntring, som Ubeskedenhed at stole paa egen Fortjeneste, og ansee sig ophøiet over al Bedømmelse. Som Lærer, har Meget været mig uvedkommende, og ofte har jeg hos mig selv beklaget de mange Adspredelser, som fremmede Sysler foraarsage; men ikke allene Almuen i Nordland fordrer af en Præst, at han skal vide Alt og være behjælpelig ved Alt, hvortil de forlange hans Raad og Hjælp; men Regjeringen selv, og Overøvrighed har i sidste Decennium paalagt Præster saamange forhen ubekjendte Forretninger, at endog de, som boe afsides, idelig beskæftiges med mangehaande Expeditioner, end sige de, som formedelst locale Omstændigheder ere de nærmeste at opfordre. Velvillie, Pligtfølelse, Patriotisme tale lige stærkt for ufortrøden Virksomhed i Alt, hvorved Nytte kan stiftes. Og da Præster ikke blot ere Lærere, men Statens Embedsmænd, saa er der naturligt, at deres Tjeneste fordres, hvor Nødvendighed kræver det. Overbeviisning om at have været nyttig, er den ædleste Løn for uegennyttigt Arbeide. I denne Overbeviisning overleveres dette mit Forsøg til det Kongelige Norske Videnskabers-Selskabs frie Benyttelse, med det Ønske, at det maatte findes værdigt til Optagelse blandt Selskabets Skrivter, og i det mindste blive Biedrag til en fuldstændigere Beskrivelse!

Kirkevaag, den 10de October 1814.

E.A.Colban.

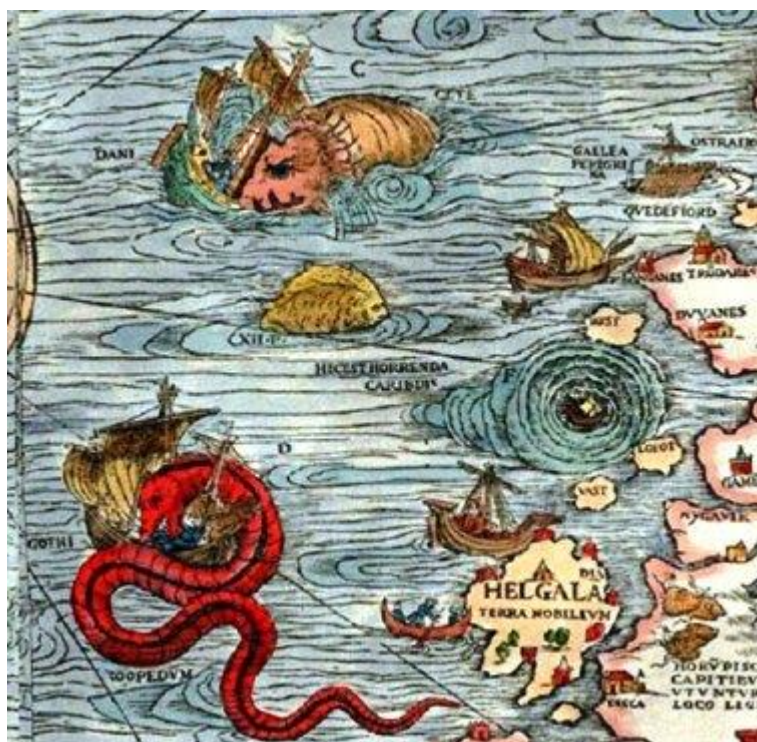
Akvarell av Kierstine Colban som viser Vågar med utsyn mot Vågakallen.

Første Capitel.

LOFODENS OG VESTERAALENS GEOGRAPHISKE BELIGGENHED OG LANDETS BESKAFFENHED.

Lofodens og Vesteraalens Beliggenhed er efter Pontoppidans Cart over det nordlige Norge imellem $67 \frac{3}{4}$ og $69 \frac{1}{2}$ Grad nordlig Bredde, naar Beregningen skeer fra Værøe til Andenæs. Efter Skydsmile beløber derimod Strækningen fra Moskenæs, eller Lofododden, til Andenæs, ikkun 13 a 14 Mile, eftersom Touren gaaer igjennem Gimsøestrøm, eller forbi Vaagen igjennem Raftsundet. Disse regnes saaledes: fra Moskenæs til Sund ved Sundstrøm 1 Miil, fra Sund til Balstadøe 1 Miil, derfra til Stamsund $\frac{3}{4}$ Miil, fra Stamsund til Gimsøen $1 \frac{1}{4}$ Miil; tilsammen 4 Mile. Fra Gimsøen til Hassel paa Ulføe er 3 Mile og en skarp Tour for det aabne Hav; Reisen skeer derfor helst østom Vaagen igjennem Raftsundet til Hanøe tvertover for Hassel, hvortil fra Stamsund er 5 Mile. Fra Hassel eller Hanøe til Sortland er 2 Miil, derfra til Riisøehavn 2 Miil, og videre til Andenæs 2 meget lange Mile.

Lofoden adskilles, som bekjendt, fra Fastlandet ved Vestfjorden, der fra Sydvest gaaer ind fra Nordhavet, og taber sig ved Lødingen i Tjeløesund; dens største Brede ved Moskenæs er 12 Mile, imellem Vaagen og Stegen 4 Mile, og ved Lødingen neppe $\frac{1}{2}$ Miil.

Moskenesstraumen ca år 1550.

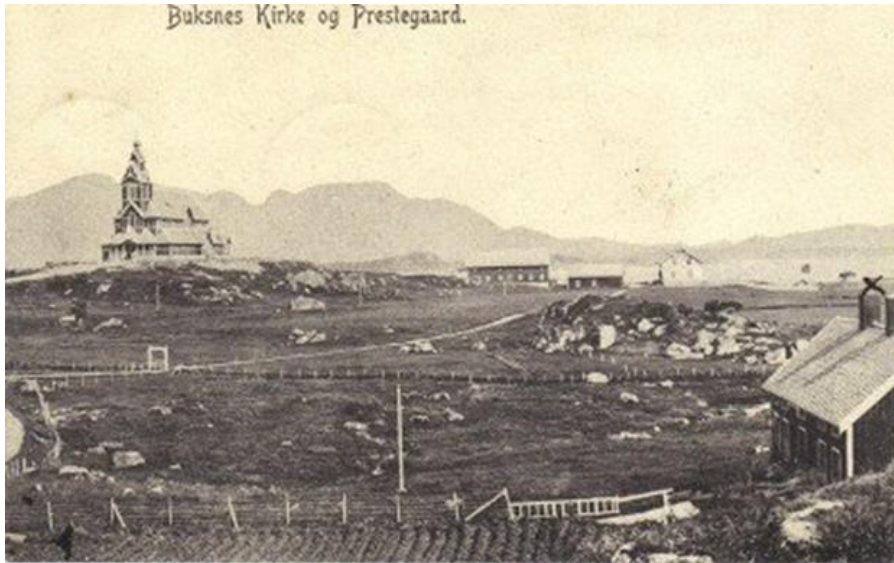
Øen Røst ligger 3 Mile fra Værøe, der adskilles fra det egentlige Lofoden ved den berygtede Maelstrøm; denne gaaer som alle Strømme i Sør og Nord og skifter ved Ebbe og Flod; dens fornemste Styrke kommer formodentlig af Landets Beskaffenhed; det afløbende og tilbagestrømmende Hav støder imod Lofoden, og ved derfra at drives igjennem Aabningen imellem Moskenæs og Værøestyrtter frem med Vælde, som forøges ved Havgrundens Klipper, hvoraf Mosken, der er en liden Øe midt i Maelstrømmen, stikker høit over Vandet. Beviset for, at Strømmen fornemmelig forarsages af Havets egen Vælde, er: at hverken

Maelstrømmen, eller nogle af de øvrige Strømme i Lofoden skifter ved Begyndelsen af Ebbe og Flod, men blive ved at flyde i sin Direction, indtil Vandet naaer Halvdelen af sit Fald eller Stigen, og følgelig med desstørre Kraft bryder frem.

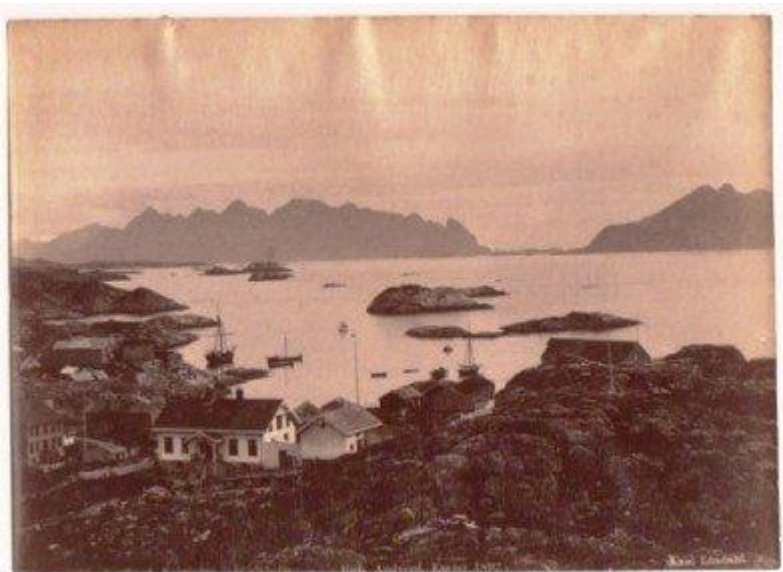

Moskøe er omtrent 4 Mile i Omkreds og adskilles fra Sundøe, hvorpaa Flagstad ligger, ved Sundstrøm, der taber meget af sin Styrke ved ophøiet jevn Grund, som giver kun lavt Vand, og kan ikke befares uden med Baade. Sundøe er og 4 Mile i Omkreds, og adskilles fra Buxnæs Præstegjeld ved Napstrøm, der er dyb, men trang og strid, hvorfor den med Forsigtighed maa befares, som af Kyndige kan skee med de største Fartøi.

Buxnæs og Borge Præstegjeld ligge paa en stor Øe, hvis Omkreds beløber 10 Mile, og afskjæres paa den vestre Side af Napstrøm, og paa den nordre af Sundklakstrøm, der løber imellem den og Gimsøe. Øen kaldes i Pontoppidans Cart Vestvaagen, men har blandt Indbyggerne intet særskilt Navn, og ansees som sammenhængende med Lofoten. Den har mange Fjorde, Elve og Bugter. Buxnæsfjord gaaer $\frac{1}{2}$ Miil ind fra Balstadøe, er $\frac{1}{4}$ Miil bred, og har i sin Omkreds frugtbare Gaarde af en smuk Beliggenhed. Elvene give skjønt Laxefiskerie og Møllevand; Havkysten er fiskerig. Denne Øe er den frugtbareste Deel af Lofoden.

Gimsøe er Annex under Vaagen, udgjør 1 Miil i Omkreds, og adskilles ved Sundklak- og Gimsøestrøm, hvilken sidste endog med Skibe beqvemmelig kan befares. Vaagen eller Vaagøe er i Omkreds 8 Mile, og adskilles fra den store Hindøe ved Raftsundet, der er en strid og dyb Strøm, som af store Fartøi kan befares; men den indsluttes af høie Fjelde, og er 2 Mile lang, hvorfor Farten fra eller til Nordhavet igjennem Gimsøestrøm er kortere (omtrent $\frac{1}{2}$ Miil), bredere og sikkrere. Var denne beqvemme Gjennemfart bekjendt, eller søgtes ved Lodserie, ville den lange Omvei vestom Lofoden undgaaes, og Farten for Skibe til Finmarken eller Archangel meget forkortes.

Vågan gamle prestegård

Vaagøen har adskillige Fjorde, hvoraf især er at mærke Øxnæsfjord, som gaaer 1 Miil ind fra Helle, og støder imod Heldeidet, der paa den nordre Side har Sløverfjord, og giver Postveien fra Vaagen til Hassel.

Vaagens Torskefiskerie fra midt i Januar til 14de April er det betydeligste i Lofoden, og har ofte allene produceret en større Qvantitet Klipfisk og Rundfisk, end de fire øvrige Præstegjeld tilsammentagne.

Til Vaagens Sogn henhører Skraaven, en liden klippefuld, men fiskerig Øe i Vestfjorden, 1 Miil fra Vaagen. Nordost for denne ligge 2 Øer med høie Fjelde, Store- og Lille-Molla, hvilken sidste adskilles fra Hindøe ved Indløbet til Raftsundet. Den sydvestlige Side af Hindøen hører endnu til Lofoten; den østlige derimod, fra Øxfjord til Hoel, til Lødingens Præstegjeld og Saltens Fogderie. Den nordlige, som indbefatter Tronæs, Sands og Qvæfjordens Præstegjelde, regnes til Senjens Fogderie og Finmarkens Amt, og den vestlige Side med Raftsund og Sortlandssund henhører til Hassels Præstegjeld og Vesteraalens Fogderie.

Ulføe, hvorpaa Hassel ligger, er den største i Vesteraalen; den er 3 Mile i Omkreds, har skjøn Birkeskov og frugtbare Gaarde; den er rundtom beboet, og har et Folketal som den stærkeste Landsbygd. I gode Aar producerer denne Øe Fødekorntil dens Beboere, og har en saa smuk Beliggenhed, at adskillige distingverede Familier der have boesat sig.

Nordenfor Ulføe ligger Langøe, hvis Strækning til Sortland er 2 Mile, derfra til Langanæs, dens nordlige Pynt, 2 Mile; fra Langnæs til Taaen, et Forbjerg ved Malnæsfjord, 2 Mile; derfra til Skaarvaagbjerg, dens vestlige Pynt, 1 Miil; og fra Skaarvaagbjerg til Skagen, hvor Sortlandssund begynder, 2 Mile. Langøens hele Omkreds, uberegnet dens Fjorde og Bugter, beløber altsaa 9 Mile. Den er folkerig, bestaaer af meget fladt Land, har mange frugtbare Gaarde, ypperlig Birkeskov, og paa den nordvestlige Side i Øxnæs og Bøe Præstegjelde fortreffeligt Fiskerie til alle Aarets Tider. Eidsfjord og Vigbotn henhøre til Hassels Præstegjeld. Gjornfjord og Malnæsfjord adskille imellem Øxnæs og Bøe Præstegjelde.

Til Øxnæs Præstegjeld henhører foruden den Deel af Langøen, som ligger nordenfor Eidsfjord og Vigbotn, Skogsøe, hvorpaa Øxnæs Kirke og Præstegaard ligge; denne er 1 Miil i Omkreds, og er, ligesom Nyksund og Langnæs, berømt af sit Fiskerie baade Sommer og Vinter. Til Bøe Præstegjeld henhøre, foruden den vestre Deel af Langøen fra Gjornfjordeidet med Malnæsfjord, 2 smaa Øer med høie Klipper, ½ Miil vestenfor Landet, som kaldes Stor- og Lille Væhrøe, eller Gjøg-Væhrøe, fordi den indeholder kun Fiskerpladse, og for Fiskeriets Skyld næsten dagligen søges af de øvrige Beboere i Bøe Sogn. Annexets Beboere har derimod et betydeligt Fiskevær i Hovden, tætved Malnæs, hvor Kirken staaer.

Den hele nordvestlige Kyst af Langøen er for Skibe fra Havet utilgængelig formedelst blinde Klipper og Skjær, der strække sig mere, end 1 Miil ud fra Landet. Fra Gjøgværøerne nordom Andenæs kan intet Skib søge Land; Kystens mange Brændinger ere aarligen for Beboerne selv Nogles Grav og Død.

Andøen er den nordligste Deel af Vesteraalens Fogderie; den er 5 Mile i Omkreds, bestaaer af store og ubeboelige Myrer, og mangler Skov. Ved Stranden ere frugtbare Gaarde, hvis Dyrkning meget forsømmes. Indbyggerne ere deelte i 3 Sogne under eet Præstegjeld. Kysten har paa $\frac{1}{2}$ Miil fra Landet lavt og skjærfuldt Vand. Sommer- og Vaarfiskeriet er fordeelagtigt, men om Vinteren forhindrer stormende Veir at søge Næring af Havet paa denne aabne og ubeskyttede Kyst. Andfjorden er en dyb og bred Fjord imellem Andøen og Senjens Land; hvor fra Havet er sikkert Indløb, saavel igjennem Topsund ved Elsnæs, som nordenom Grydvær til Tjeløesund. Igjennem Riseøesund til Sortland kan ikke store Fahrtoy seile formedelst lavt Vand, der ikkun giver Gjennemfart for Baade. Den vestre Kyst af Andøen imellem denne og Langnæs er besaaet med Klipper og Skjær.

Andet Capitel.

LOFODENS OG VESTERAALENS DYRKNING OG BEFOLKNING.

I ældre Tider vare de fleste Steder i Lofoden og Vesteraalen ikkun Fiskerpladse uden faste Beboere, naar undtages Finner, der med deres Reensdyr gjennemstrøge Fjeldegnene og forhuggede Skovene, som siden ved stormende Veir, hvorimod Intet beskyttede dem, Fiskeres Brændsel og Beboernes Misbrug næsten overalt ere udryddede. Indbyggere paa Fastlandet, især i Saltens Fogderie, søgte fiskerige Steder i Lofoden, byggede sig Hytter af de Materialier, de forefandt eller bragte med sig, og forbleve paa Stedet, saalænge som Fiskeriet varede. Hvor talrig Almuen paa saadanne Pladse har været, sees deraf, at man ei allene finder mange øde Tomter paa de til Fiskeriet beleilige Steder, men næsten altid tillige Spoer af et lidet Capel, der blev kaldet Korshuus, hvor Munke (?) fra de nærmeste Præstegjeld holdte Bøn, og Gudstjeneste for Almuen. Dette var Oprindelsen, at næsten alle Præstekald hvor der ere Fiskevær, har været underlagte andre Sognekald, hvis Præster sendte Munke derhen, eller holdt Capellaner, og selv toge Indkomsterne. Disse saa kaldte pastores pro loco, eller residerende Pastorer, havde følgelig ikke andre Indtægter af Almuen, end de, som frivilligen bleve ydede; og endskjønt de siden Reformationen bleve beskikkede af Regjeringen, beholdt dog de Kald, hvorfra de havde deres Oprindelse, Tienden, som den vigtigste Afgift. Saaledes vare til 1699 Borge, Flagstad og Værøe Præstekald lagte under Buxnæs Sognekald, som det

ældste i Lofoden. Bøe og Øxnæs i Vesteraalen have lige til 1810 lagt under Hassels Sognekald, og Vaagens Sognekald har lige til denne Dag afgivet sin vigtigste Præstetiende til Lødingens Sognepræst i Saltens Fogderie.

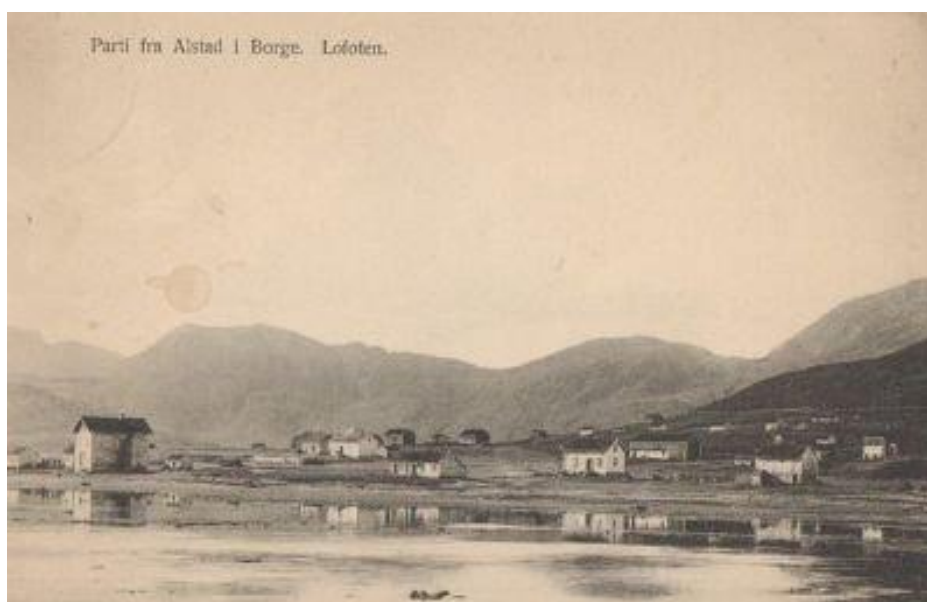

Fiskeriet har altsaa givet Anledning til at Lofoden og Vesteraalen ere blevne beboede, og da dette var Hovedsagen, saa blev Jorddyrkning og Qvægavl ikke drevet videre, end det var nødvendigt, for Fiskeriets Skyld. Man boesatte sig derfor ved Stranden, ryddede for at faae Eng, høstede hvad der af sig selv voxede, og stolede fornemmelig paa Fiskeriet, der ei allene maatte give Næring for Mennesker, men og Føde for Qvæget. Dette er endnu sædvanlig Tænkemaade. Ved Fastens Begyndelse eller først i Februar havde Mange ikke eet Straa Hø mere tilbage; Fiskehoveder og Indvolde maa da dagligen koges til Qvægets Underholdning; hertil kommer det saa kaldte Bueriis, der er Grene og Qviste af Birketræe, som afskjæres og gives Stort- og Smaatfæe hele Dagen at tygge paa. Dette er den fornemste Aarsag til Skovens Udryddelse; thi de beskaarne eller midt paa Stammen afhuggede Træer fortørres, den tilvoxende Skov har ingen Beskyttelse, Regn og Storm knækker de spæde Spirer, bortskyller Jord og Rødder, og efterlader kun nøgne Klipper, som allevegne sees. Vidtløftige og dybe Torvmyrer erstatte vel nogenledes Brændmangelen; men Skovens Udryddelse har foruden det betydelige Tab af Træematerialier en stor Skade ifølge med sig baade for Atmosfæren og Jordbunden. Uveir og Sneefog finde om Vinteren ingen Modstand i de nøgne Fjelde og aabne Vildmarke, og i Sommerheden er ingen Bedækkelse eller Uddunstning, hvorfor de kraftigste Urter snart udtørres, og Mennesker og Qvæg udmattes, indtil Taagen af Havet ved Solens Tilbagegang indhyller Horizonen, og foraarsager det vaade og kolde Høstveir, der saa ofte spilder Landmandens Haab baade af Ager og Eng.

Agerdyrkingen drives i Lofoden ikkun i Buxnæs Præstegjeld, og Byg var den eeneste Sæd indtil paa nogle Aar, da Potetes og Kaalrabi er bleven begjerlig endog for Bonden. Ingen Gaard kan dog, endog i gyldne Aar, producere det til Gaardens Drivt fornødne Fødekor. Høsten er god, naar den giver 3 a 4 Fold. Lang og kold Vaar, tør og kort Sommer, tidlig og vaad Høst er hertil fornemmelig Aarsag; ofte kan ikke saaes, førend mod Slutningen af Juni, og inden August Maanedes Ende indfalder fugtigt og stormende Veir, som gjør endog Høbjergningen de fleste Aar vanskelig.

I Flagstad og Værøe Præstegjelde giver Vaarfiskeriet samt Torvarbeide saa meget at bestille, at Agerdyrkning der i Almindelighed forsømmes.

I Borge Præstegjeld er Qvægavl den fornemste Syssel næst Fiskerie; dets Fjeldegn, som ikkun indslutter vaade Myrer, giver hertil nærmest Anledning. Myrene maatte først udtappes, om de skulle blive tjenlige til Agerland. Til dette Arbeide er liden Opmuntring formedelst den uvisse Høst, og Sommeren er for kort, da saa meget Andet skal udrettes: Huse bygges eller istandsættes, Brændetørv oparbeides, Fiskerie drives til daglig Ophold, Reiser foretages snart til Skovegne i Saltens Fogderie paa 10 og flere Mile, for at anskaffe Træmaterialier, snart med Jægter til Bergen for at afsætte Fiskevarer og tilforhandle sig Fødekor og andre Nødvendigheder, fornemmelig Fiskeredskaber, der udgjør en Reise af 100 Mile, og udfordrer en Tid af 2 til 3 Maaneder, hvorved ofte hele Sommeren gaaer bort for det drivtigste unge Mandskab. De Gamle have liden Lyst og mindre Kræfter til Markarbeide, og den tilvoxende Ungdom sysler med Kreaturenes Rygt og Vogtning, eller søger Skolen, som om Vinteren aldeles maa tilsidesættes. Smaa Agerstykker have dog de Fleste omkring deres Huse, hvis Product baade af Kjerne og Halm benyttes til Menneskeføde, og tjener til Besparelse i Huusholdningen.

Men Qvægavl burde i Lofoden og Vesteraalen være Hovedsagen for Landbrug. Dette erkjender Almuen, men, da de lidet bekymre sig om Engenes Dyrkning, og paasætte flere Creature, end de have Foer til, saa udpines disse i de lange Vintre, hvorfor Køer give saare lidet Melk, og Faar bære slet og grov Uld. Gjeder og Sviin føde sig for det meeste selv; men de første ere saa skadelige Dyr, at de aldrig burde taales i Fiskevær, og de sidste fordærve de bedste Engstykker og gjøre dem ved deres Rodning og Møg ufrugtbare. De fleste Gaardes Marker ere hertil overgroede med Moos, eller svømme i uafledet Vand, og kan derfor ikke bære Græs, om de og, som ofte skeer, gjødes.

Til Vandets Afledning er intet andet Middel end Gravning, som burde skee om Høsten, og paalægges hver Leilænding efter Alenmaal aarligen, som maatte indføres i Bøxelbrevet, og efter beviiselig Fuldbyardelse qvitteres i Landskyldbogen af Jordeieren, som anden lovmæssig Afgift. Mossen forstyrres lettest ved en Harv med Jerntænder om Vaaren, naar den er netop løsnet fra Tællen eller den tilfrosne Jord; bliver den afraget, og Marken samme Aar gjødet, hvortil allevegne er stort Forraad, vil overflødig Græs blive Frugten, der til større Paasæt af Creature, og dissers rigeligere Næring vil for Bonden selv være høist fordeelagtig. Bøe

Præstegaard i Vesteraalen, som jeg i 12 Aar har beboet, forbedrede jeg paa denne Maade saaledes, at jeg i de sidste Aar avlede Foer til 27 Køer, 70 Faar og 2 Heste, da jeg i Begyndelsen, eller fra 1787, neppe havde Foer til 14 Køer, 30 Faar og 2 Heste.

Det Vigtigste herved var endnu, at al den Tørv, som blev optaget ved Gravning i Grøvter, blev anvendt til Brændsel, og Arbeidet derved spart til Brændetørv. Idelig søgte jeg at opmuntre Almuen til lige Behandling af deres med Moos begroede og vaade Enge, men det lykkedes ikkun med Faa, hvortil den fornemste Aarsag var, at Gaardparter ikke ere udskiftede, hvorfor alle Grander maa være eenige i Arbeide til fælleds nytte, hvilket sjelden skeer, deels af Efterladenhed, deels af Egensindighed hos en gammel Beboer og deels af Mangel paa Folk, da den Eenlige ei kan præstere det Arbeide, som Granden med Børn eller Tjenere lettelig kan udrette. Jordforbedring vil derfor aldrig blive af nogen Betydenhed førend Udskiftning skeer. Hertil skede en vigtig Motion af det Kongl. Danske Rentekammer i Aaret 1803, der under 11te Juni f.A. tilsendte Nordlands Amt et trykt Udkast af 28 §§ angaaende Jordloddens Udskiftning, og desuden følgende Poster til Besvarelse, hvorom jeg med Flere under 9de September blev opfordret at afgive Betænkning:

a) Om det paa ethvert Sted værende Fælledsskab, som maatte findes under

Navn af Teigeskifte, Aarbytte, Hopemark eller anden Benævnelse, og hvori det ene er forskjelligt fra det andet; om det enten finder Sted i Gaardens Hjemmarker, Udmarker eller Almindinger, og om det er i Havning, Skov, Sæterbrug, Fiskerier u.

b) Om de forskjelligte Slags af Servituter, som kunde lægge Hindring i Veien for Fælledsskabets Ophævelse.

c) Om Udskiftning allerede er attraaet, forsøgt og udført, og hvorledes Fremgangen dermed har været.

d) Om Udskiftningen, hvor den er skeet, har mærkeligen forhøiet Landeiendommens Værdie.

e) Om Aarsagerne eller Vanskelighederne, som formenes paa ethvert Sted at have hindret Udskiftningen m.m., som kunde tjene til Oplysning og Veiledning i denne Sag.

Herpaa blev af mig svaret den 27de September 1803:

a) Paa de allerfleste Gaarde, hvor der gives flere Opsiddere, er et skadeligt Fælledsskab saavel i Hjemmark, som Udmark, Skov, Tørveskjær m.m. Visse Agerstykker dyrker vel Enhver for sig, naar der saaes, men alt det øvrige er fælleds; Høet deles paa Marken imellem Opsidderne, der gjerne have lige Andeel i Gaarden; Skov og Tørv benytter Enhver, som han bedst veed og kan. At dyrke, bortlede skadeligt Vand, rydde og hegne, bekymrer Ingen sig omda Nyttens deraf maatte blive Medopsiddere til Deel, og de sjelden ere eenige om Arbeide det.

b) Servituter, som kunde lægge Hindring i Veien for Fælledsskabets Ophævelse, kjendes ikke; Opsiddere ere enten Leilændinger, der imod aarlig Landskyld have Gaardene med alle deres Fordele til frie Brug, eller Selveiere, som have ubehindret Eiendomsret derover og benytte dem efter eget Godtbefindende.

c) Udskiftning har af alle retskafne Bønder været attraaet, og er paa mange Gaarde forsøgt og udført. Fremgangsmaaden er denne: Leilændinger, som ønske Ager og Eng udskiftede, underrette Landdrotten (Proprietair eller Beneficiarius) derom, som gjerne Intet haver derimod. Paa egen Bekostning bestemme de derefter Bygde-Lænsmanden med de to af

Fogden beskikkede og eedtagne Vurderingsmænd i Juni eller Juli Maaneder, som dertil beqvemtest Tid, at besigte og skifte Jorden, og naar Delingen er gjort, maa den, som har forlangt Jordskifte, være fornøiet med den Part, som Medopsiddere ville tilstaae ham. Retten at vælge, eller tage først, tilkommer den, som ei har forlangt Udskiftning. Jordlodderne afmærkes ved smaa Træpæle, som nedslaaes i Jorden. Sjelden er dette Jordskifte til indbyrdes Fornøielse.

Udskiftningen skeer gjerne i Teiger af 3 til 5 Favnes Bredde. Ingen kan altsaa dyrke, udgrave, gjøde sin Teige, uden Naboens har Nytte eller Skade deraf. Aarbytte tillægges gjerne i Udmarken, men da denne bestaaer for det meeste af Fjeldlier og tørre Barker, saa give de i nogle Aar meget, og i andre Aar, naar lidet Regn falder, slet intet Høe. Af Hopemarken, saavelsom Skoven, hvor den endnu ei er gandske udryddet, faaer den meest, som er bedst forsynet med Folk. Den eensomme Opsidder seer med Misfornøielse at Alt ruineres, uden at han kan bidrage dertil. Denne Udskiftning er derfor ofte efter Norske Lovs 1 - 16 bleven paaanket. Som Forligelseskommissair har jeg nogle Gange i Følge Forordningen af 20de Januar 1797, 2det Kap. §12, overværet Udskiftningen, hvorved enhver Opsidder har faaet sin efter Andeel i Gaarden tilkommende Ager og Eng paa eet Sted samlet, hvilket er aldeles nødvendigt saavel til at forekomme Dispyter, som til at forbedre Jorddyrkningen, da Enhver herved selv faaer Nytte af den Flid, hvormed han behandler sin Lod. Skov, Udmark og Tørvemose er man dog ei villig at skifte; dette er kun eengang lykkedes mig, og dog er samme saa nødvendig, at Brændemangel vil med hvert Aar for dette Fogderie blive mere trykkende, om ei Levning af Skoven reddes ved Udskiftning, og som en Følge deraf klog Besparelse.

d) At Udskiftningen, hvor den er skeet, mærkelig har forøget Landeiendommens Værdie, er en unægtelig Sandhed. I det mindste ere Enge ved Gravning, Rydning og Gjødning meget forbedrede. Adskillige have endog udflyttet deres Huse paa den Grund, som er bleven dem tilloddet, hvorved de have forlettet Markarbeidet og befordret Dyrkningen; ja afvigte Sommer bleve ved Forligelseskommissionen i mit District to Opsiddere eenige at hjælpe den tredie at udflytte hans Huse paa hans samlede Lod, og opsætte dem med Indreedning i den Stand, hvori de befandtes at være, uden derfor at tage nogen anden Løn, end de Fordele, som Udflytningen ville medbringe for Enhver især.

c) Aarsagen som hidtil har hindret Udskiftning m.m. er Ukyndighed, Ligegyldighed og tildeels Vidtløftighed af Enge og Marke, som give enhver Opsidder mere arbeide, end han, for det meeste uden Tjenestefolk, kan overtage.

Til denne Besvarelse blev føiet det Forslag, at Udskiftningen med mindst Bekostning for Almuen kunde skee ved Forligelses-Kommissionen og 2 kyndige Taxationsmænd, hvis Forhandling maatte læses til Thinge og protokolleres. Dog denne hele Motion standsede med 1803, og saavidt jeg veed, er Intet derom siden bleven hørt.

Efter denne Udskeielse vendes tilbage til at tale om Jorddyrkningen i de øvrige Præstegjeld.

I Gimsøens Sogn, der er Annex under Vaagen, drives Agerdyrkning med megen Flid, naar kun Sæd kan erholdes, fordi det indeholder meget fladt Land med tør og sandig Jordbund. I Hovedsognet er heller ikke Ageren forsømt paa de Gaarde, som dertil af Naturen have beleilig Grund. Men Dyrtid og Misvæxt have fra 1807 formindsket og næsten udryddet alt Sædkorn. For at tilveiebringe dette, blev i November 1813 et Bygdemagazin oprettet for Vaagens Præstegjeld, der, endskjønt det allene fik sin Tilværelse ved frivilligen Subskription,

allerede i dette Foraar 1814 udlaaente til Almuen en Deel Sædkorn, som ved Aarets Velsignelse har baaret god Frugt, og med et bestemt Overmaal in natura tilbagebetales.

Dette vil forhaabentlig blive til Sikkerhed for Sæden, om det end ikke ved Tidernes Formildelse saaledes maatte forøges, at det kunde afgive Fødekor. Herved har man gjort den behagelige Erfaring, som fortjener at anmærkes: at Byg fra Kola i Rusland meget hastigere modnes, end Byg fra Nummedalen, eller de søndre Egne af selve Nordlands Amt. I Vesteraalen dyrkes Ageren omhyggeligst i Hassels Præstegjeld paa Ulføen, og den sydlige Deel af Langøen fra Eidsfjorden og Vigbotn til Sortland. Den nordlige Deel bestaaer deels af vaade Myrer, deels har Fiskevær, som beskjæftiger Beboerne med større Interesse end de uvisse Ager, som dertil ved Arbeide og Flid skal beredes.

Bøe Hovedsogn har naturlig godt Agerland paa nogle Gaarde, som gjerne besaaes naar Sæd haves.

I Øxnæs Præstegjeld er det en Sjeldenhed at see en besaaet Ager.

Paa Andøens østlige Side, særdeles i Dverbergs Hovedsogn, er Agerbrug almindeligt ved de fleste Gaarde, som dertil have et af Naturen tørt og nærliggende Markstykke. De store og vidtstrakte Myrer ere derimod udyrkede, og benyttes ikke engang til Høeslæt, da de af Vandet fremstaaende Tuer ikkun bære Lyng, som i visse Aar give Overflødighed af Muldebær. Andøens vestlige og nordlige Side benyttes kun til Fæedrivt, og den Høebjergning, som Naturen uden Dyrkning frembyder. Gaardene ligge beleilig til Fiskerie, hvormed Beboerne meest beskjæftiges.

Slutningen heraf er: at ligesom Fiskeriet har givet Anledning til Lofodens og Vesteraalens Beboelse, saa sættes den egentlige Jord- eller Agerdyrkning allevegne tilbage for Fiskeriet. Dette udkræver saa megen Aarvaagenhed, og giver, naar det lykkes, saa store Fordele, at baade Tid og Lyst tabes til Jorddyrkning. Ikkun i de Præstegjeld, hvor ikke er Fiskevær, drives denne med større Flid, endskjønt man ogsaa fra disse søger Fiskeværene; og da Fiskeriet er Fogderiets vigtigste Næringsmiddel, saa har man søgt at forene begge Dele ved at opmuntre Fruentimmer at dyrke Jorden, medens Mandfolket beskjæftiger sig med Fiskerie.

Vaagens Sogneselskab, som blev oprettet i Oktober 1810, har i denne Henseende belønnet nogle Fruentimmer med Præmier, som have vant sig til at slaae eller meie Græs, og selv forstaae at lave, slibe og hvæsse deres Liaaer. Kunne de hertil lære sig at styre Ploven, arbeide med Spaden til Torv og Grøvter, og bruge Øxen med den Behændighed til Gavntræe, som de Fleste af dem gjøre til Skovhugst og Brændsel, saa ville Mandfolket kunne iagttage Fiskeriet uden Tab for Landbruget, der ofte drives bedre ved virksomme Fruentimmer, end ved dovne Mandfolk.

Det dyrkede Land i Lofodens og Vesteraalens Fogderie oplyses bedst af den gjeldende Matrikul, og den derved ansatte Jordskyld, som Fogden Lars Prytz har havt den Godhed at meddele mig, hvortil jeg vil føie den Underretning, som jeg hos Herredsbrødrene har søgt om ethvert Præstegjelds nærværende Folketal, for at vise Forskjellen fra det Mandtal, som efter Kongelig Befaling blev optaget 1801.

Præstegjeld	Matr. No.	Jordskyld.	Opsiddere.	Folketal 1814	1801
Lofoden					
Værøe og Røst	15	63V.-Pd.-Mk.	46	276	344
Flagstad og Moskenæs	41	58 1 0	116	720	890
Buxnæs og Hoel	61	104 2 6	133	900	1225
Borge og Valberg	72	103 1 12	136	910	1162
Vaagen og Gimsøe	57	71 1 0	156	1260	1528
Vesteraalen					
Hassel og Sortland	134	201 0 12	257	2185	2574
Bøe og Malnæs	64	90 2 0	113	712	851
Øxnæs og Langnæs	78	71 2 18	100	730	1037
Dverberg og Andenæs	61	105 2 6	130	840	1084
Summa	583	870V. 1Pd.6Mk.	1187	8533	10695

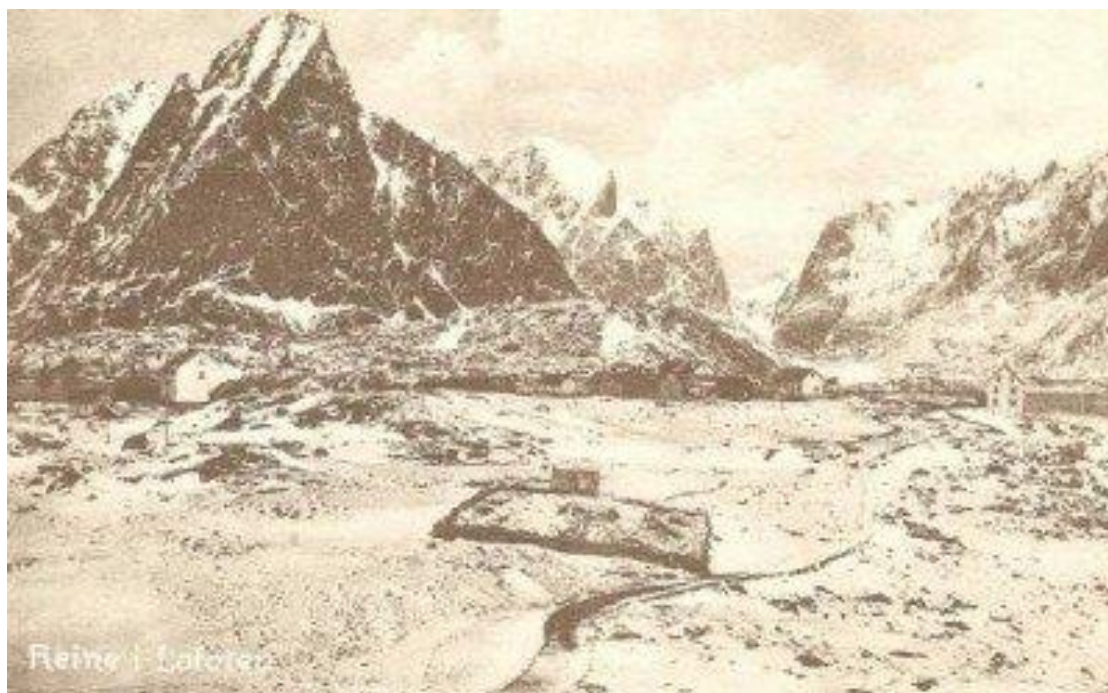
Tredie Capitel.

INDBYGGERNES NÆRINGSVEIE, INDUSTRIE, HANDEL.

Den vigtigste Næringsvei for Beboere i Lofoden og Vesteraalen er Fiskerie. Agerdyrkning kan aldrig bringes til den Fuldkommenhed, at den allene skulle ernære Indbyggerne. Qvægavl producerer Intet til Afsætning. Smør, Ost, Talg og Kjød, samt Skind og Læder, er ikke i noget Sogn tilstrækkelig til egen Fornødenhed, naar undtages Borge Hovedsogn, der aarligen til Naboesogne afsætter nogle Tønder Smør og endeel Talg. Af Mineralier er hidtil ingen Opdagelse skeet; og af Naturproducter Intet hverken i videnskabelig, eller oekonomisk Henseende blevet bekjendt.

Paa Oldsager er ligesaa stor Fattigdom; sjelden sees en Bautasteen eller Gravhøi. Landet selv viser tydelig Kjendetegn paa Havbund, og denne er formodentlig saa sildig bleven udtørret, at her ei kunde gives Boepæl for Mænd, der ved Krigsbedrivter søgte at udmærke sig; det blev følgelig overladt til de allevegne forjagede Finner med deres Reensdyr, og til fattige Fiskere. Disses Næring var i Begyndelsen ikke af Betydenhed, da de ei kjendte noget andet Fiskeredskab end Haandsnøre, og formedelst smaa og slette Baade ei turde vove sig langt fra Landet. Fiskeriet blev derfor kun drevet i Fjorde og Bugter; og uagtet især Torskefiskeriet om Vinteren fra Januar til midt i April blev søgt af en Mængde Mennesker fra Helgelands,

Saltens og Senjens Fogderier, har dog Avlingen ei været af større Betydenhed, end at Jægter paa 16 a 20 Læster vare tilstrækkelige at bringe Indbyggernes Fiskevarer til Bergen for at forhandles, da derimod fra 1780 Jægter af 80 til 100 Læsters Drægtighed have været fornødne til samme Hensigt.

Den større Produkt af Torsk- eller Skreifiskeriet kan egentlig regnes fra 1785, da en Kommission af Landets Øvrighed og erfarne Fiskere efter Kongl. Befaling blev holdt for at bestemme de Fiskeredskaber, som paa ethvert Sted maatte bruges. Kommissionens Bestemmelse blev ved Forordn. af 1ste Februar 1786 ophøiet til Lov, og var denne blevet overholdt, ville Fiskeriet have blevet af rig Varighed. Den største Modstand, som Forordningen fandt hos den fiskende Almue, havde sin Grund deri, at en vis Datum var bestemt, paa hvilken Liiner eller Torskegarn maatte udsættes. Herimod lærte Erfarenhed, at Fiskesværme ikke alle Aar paa een og samme Tid søge Grunden, men efter deres forskjellige Beskaffenhed snart tidligere, snart sildigere. Fiskere, som havde samlet sig i Fiskeværerne, og fornam Fisk, som de ei havde Tilladelse at fange med dertil tjenlige Redskab, blev utaalmelige og overtraadte Anordningen, som den fraværende Øvrighed ei kunde forhindre. En stor Deel af Almuen blev vel mulkteret, og maatte dyrt betale deres Dristighed, men dette foraarsagede direkte og indirekte saa mange Klagemaal, at der fra 1796 ikke mere blev tænkt paa Fiskeforordningen. Herved fik nu vel den fiskende Almue frie Hænder, og producerede saadanne Qvantiteter Rundfisk og Klipfisk, at Mange troede, at Fiskeriets Flor beroede paa lovløs Frihed uden al Tvang og Indskrænkning.

Fraværende, som ikke kjendte Forholdet under Fiskeriet, saae allene paa dets rige Produkt. Erhvervesmaaden var dem ubekjendt, eller blev anset for ligegyldig, naar kun Havets Rigdom blev vundet. Imidlertid indsaae dog Almuen snart Skadeligheden af Fiskeanordningens Tilsidesættelse baade for dem selv og Fiskeriet. En Mængde Fisk blev avlet, men kostbare Søredskaber tabtes; disse forraadnede enten paa Havbunden til Fiskens Forjæelse, eller bleve bortstjaalne til Moralitetens Fordærvelse. Daglige Fornærmelser foraarsagede idelig Kiv og Trætte; og da Enhver troede sig berettiget at gjøre hvad han ville, bleve de Bedresindede eenige i at ønske Foranstaltninger til Ordens Haandthævelse.

1801 den 23de Februar blev av mig, som første Forligelseskommissair for Vaagens Distrikt, forlangt en Kommission i Fiskeværet Kabelvaag, hvor en stor Deel af Almuen mødte, og aftalte med hinanden visse Regler for Fiskeriet, som de lode tilføre Protokollen, ved 12 Mand underskrive, og under Mulkt forpligtede sig at iagttage. Disse Regler angik fornemmelig: ved udvalgte Opsynsmænd at bestemme Tid og Sted, hvor Garn og hvor Liiner maatte bruges, samt at enhver Fisker maatte udvises sit Sted paa Havet eller saakaldte Sæt, og alle paa een og samme Tid under sin anviiste Opsynsmand udsætte sine Fiskeredskaber om Aftenen, og optage dem om Morgen.

Dagen igjennem skulle Havet være frit for alle Fiskere; og Haandsnører eller Liiner, som strax optrækkes, ubehindret bruges. Disse faa Regler, som ville have betrygget enhver Fisker i hans lovlige Næring, og befordret Fiskeriets Held, bleve med en af mig forfattet Forestilling den 13de Marts f.A. indleverede til Examination inden Retten paa Gregorii Thing, som den Tid holdtes i Kabelvaag for at haandthæve Orden under Fiskeriet, og efterat de under 23de Marts vare authoriserede med Rettens Approbation, bleve de den 24de f.M. med et udførligere Forslag til det Kongl. Danske Kancellie indsendte til Nordlands Amt. Den af Retten examinerede og approberede Forestilling var ordlydende af følgende Indhold:

1) Da Forordn. 1ste Febr. 1786 ved Mangel af Overholdelse næsten er glemt, eller i det mindste sat ud af Kraft, om man da ikke, ligesom man skjønksom erkjender Regjeringens Mildhed i Henseende til visse Posters Eftergivelse, bør ved en formelig allerunderdanigst Ansøgning forestille Hans Kongelige Majestæt Nødvendigheden af bemeldte Forordnings Politie-Anordningers Efterlevelse, da enhver Ildesindet nu daglig uden Tiltale eller Straf beskadiger Fiskeredskaber, hindrer anden Mands Næring, gjør Fiskeriet selv ubodelig Skade, om for Fremtiden lader befrygte dets totale Ophør, og opfører sig med en saa lovløs Trodsighed, at saavel Alfaderens Godhed, som Kongens Lov haanes paa en Maade, der for Christen og Undersaat er lige vanærende.

2) At i Henseende til bemeldte Forordning Posterne om Fiskeredskaber reent maatte ophæves, og Enhver tillades at bruge de Redskaber (Garn eller Liiner), som han bedst er forsynet med, dog med følgende Indskrænkning.

3) At Ingen maatte have Tilladelse at sætte Garn nogensteds i Søen, førend Aftenen før den 26de Februar, under 10 Rdlr. Straf, og det for hver Gang Nogen dermed betrædes, ja ikke engang det saakaldte Prøvesæt maatte tillades, men være samme Straf undergiven.

4) At sætte Liiner derimod maatte overlades til Enhvers Godtbefindende, da man er overbeviist om, at samme ei hindrer Fiskeriets Drivt, og især maa Dagliiner være Alle og Enhver tilladte.

5) Ingen maatte til Natsæt hverken bruge Garn eller Liiner, uden han enten har et vist tillagt Sæt, eller forinden af Opsynsmændene bliver udviist Sæt, under Straf af 10 Rdlr. for hver Gang Nogen egenmægtig maatte enten sætte i anden Mands Sæt, eller selv tiltage sig Sæt, uden paa den angivne Maade at blive samme anviist.

6) For Vaagens Fiskevær maatte i Særdeleshed bestemmes, at Alle, som ville fiske med Garn, skulle sætte dem paa den saakaldte Bakke østenfor dem, som bruge Liiner; og ville Nogen sætte Liiner længere øst, eller indover Bakken, skal han være forbunden at sætte saa mange Duple paa sin Liine, naar den naaer Bakken, at den kan flaaedes over Garnene, uden at indvikles med samme. Skulle Nogen enten sætte Garn i Liinsæt, eller Liiner i Garnsæt, da skal han være forbunden at erlægge en mulkt af 10 Rdlr. Om Dagen derimod, naar ingen

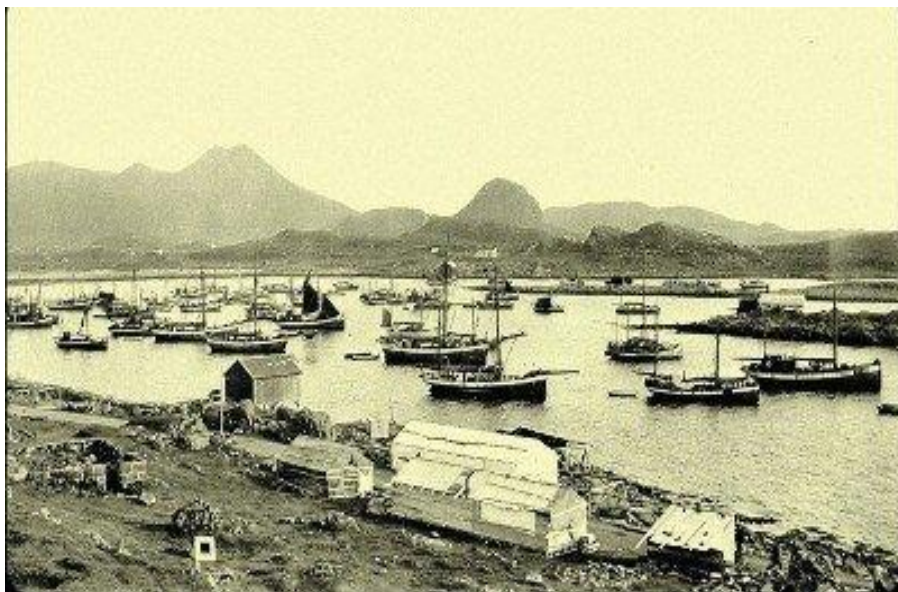
Garn eller Liiner ere i Søen, maa Enhver fiske med Dagliine, hvor han bedst veed og kan; ikkun at han skal være forbunden at forføie sig bort, naar Tiden til Natsæt begynder.

7) Forordningens Bud om en vis Tid at sætte Garn og Liiner til Natsæt maatte skjærpes derhen, at Fiskeværret inddeles i visse Lægder, og over hver Lægd beskikkes en Opsynsmand; og den, som uden givet Tegn af Opsynsmanden, eller uden hans Villie og Vidende reiser ud for at sætte Garn eller Liiner, skal strax være forfalden i en Mulkt af 5 Rdlr.

8) Ingen maa paa een og samme Baad, og samme Nat bruge baade Garn og Liiner, under Straf af 10 Rdlr.

9) Forordningens Bud om Sæt i de rette Kompasstrøg, om Natteroer, om Fiskehoveders Udkastelse, om Fiskegjelder og Roerboeder maatte paanye indskjærpes til Overholdelse; ligeledes om Opsynsmænd og deres Pligter og Rettigheder; dog med den nøiere Bestemmelse i Henseende til de sidste, at alle Bøder, som under Fiskeriet i eet Roervær, maatte falde, skulle lægges i een Kasse, og ved Fiskeriets Slutning optælles og deles saaledes: at _ tilfalder Opsynsmændene til lige Deling for deres Umage, og _ til Sognets Skole- og Fattigkasse, hvorved 1 Spr. Fisk af hver Baad til Opsynsmændene, som en Almuen forhadt Ting bortfalder.

10) Til disse Anordningers Efterlevelse gjelder en nøiagtig og promte Exekution, og da den beskikkede Øvrighed er for langt fraværende til at kunde virke med fornøden Kraft, saa vover jeg allerunderdanigst at gjøre følgende Forslag: Saasnart nogen Overtrædelse imod Fiskeanordningerne bliver vitterlig, eller anmeldt, maatte alle Opsynsmænd strax træde sammen i en Kommission med den beskikkede Forligelses-Kommissair, og disse med Aftenvarsel indkalde Forbryderen at møde for deres fulde Forsamling, i hvilken Forbrydelsen bliver undersøgt, og efter de fleste Stemmer i Overeensstemmelse med Anordningerne paadømt. Sagen indføres kortelig i den autoriserede Forligelses-Kommissions Protokol, og underskrives af samtlige Medlemmer, der i en saadan Sag bør være alle Opsynsmænd, der høre til eet og samme Fiskevær, hvor Forbrydelsen er begaaet.

I Mangel af mindelig og promte Betaling maatte disse af deres Middel have Magt at udnævne 2 Mænd til at exequere de idømte Bøder. Troede Nogen at have lidt Uret, kunde denne Kommissions Forhandling staae under Amtmandens Kjendelse, i Følge hvilken den hele

Kommission skulle være forbunden, een for alle, og alle for een, at erlægge dobbelt af de Mulkter, som den Forurettede maatte være exeqveret, der skulde tilfalde ham selv til hans Skades Oprettelse.

I Henseende til No. 3 anmærkes, at det 1801 var Almuens eenstemmige Meening, at Garn ikke burde udsættes førend den bestemte Tid, da Fisken i Almindelighed pleier at have støet sig, sildigere Erfaringer have dog lært, at dertil ingen vis Tid kan bestemmes; det maatte derfor være overladt til samtlige Opsynsmænds Bedømmelse aarligen at bestemme Tiden til Garnsæt, hvilken Tid offentligen en Uge forud maatte bekjendtgjøres, og enhver Baad i Fiskeværet anvises sit Garnsæt.

Det er ikke bleven bekjendt, hvad Forhindring der er mødt ovenanførte Forslag. Almuen ventede hvert Aar ved deres Ankomst til Fiskeriet at forefinde Anordninger til Efterlevelse; men da disse udebleve, tiltog Frækheden, og Retten til Fiskerie galdt, eftersom Baaden var stor og stærkest paa Mandskab og Fiskeredskab. Alt blev overladt til Egenvillie, som dog langt over Forventning lededes til Maadehold, deels ved offentlig dertil sigtende Forestillinger af Prædikestolen, og deels ved Forligelseskommissionen. Aar 1811 besøgte Professor Rathke efter Kongl. Befaling Lofodens og Vesteraalens Fiskevær under selve Fiskeriet. Denne Videnskabsmand af ligesaa stor Iagttagelsesaand, som Nidkjerhed for Landets Vel, erfarede Rigtigheden af hvad der var skrevet om Uorden ved Fiskeriet, og Forslag til sammes Afhjelpning. Den hastigste Foranstaltning blev lovet, der ufeilbarlig var bleven iværksat om ei uformodentlige Begivenheder vare indtrufne, for hvilke borgerlige Sysler nødvendige maa staae tilbage.

Imidlertid er dog i de to sidste Aar noget skeet til Ordens Haandthævelse. Efter en af mig ofte ytret Idee have Bygdekommissionerne for Tranøens og Lenvigens Præstegjelde i Senjens Fogderie meddeelt Fiskere af deres Præstegjelde, ved Afreise til Lofoden, en Seddel, hvori hver Baads Mandskab med Høvedsmandens Navne ere anførte, samt Stedet, hvor de under Fiskeriet agte at opholde sig; denne Seddel afleveres ved Ankomsten til Værten i Fiskeriet, som tillige er Opsynsmand, og tilbageleveres ved Fiskeriets Slutning med Paategning, om Mandskabet har gjort sig skyldig i nogen Forbrydelse, eller ikke. Disse Sedler have foraarsaget, at ei allene Fiskere fra benævnte Sogne have viist et exemplarisk Forhold, men endog bidraget til at afværge Andres Fornærmelser. Vare alle Fiskerbaade forsynede med saadanne Sedler, da kunde de ikke, som ofte nu skeer, give sig fremmede Navne og forstikke sig blandt Mængden, naar de øve Fornærmelser. Forbryderen ville herved ei allene være bekjendt, og kunde drages til Ansvar, men den vanærende Paategning ville udsætte ham for en Tiltale ved Hjemkomsten, som maatte gjøre enhver Ærekjer opmærksom paa sit Forhold under Fiskeriet, hvor Mange troe, at de, som Ukjendte, kunde gjøre hvad de ville.

Man spørger vel herved, hvorfor saa meget angaaende Fiskeriet er motiveret fra Vaagen, og Intet fra de øvrige Fiskevær i Lofoden? Hertil svares: Vaagens Fiskerie om Vinteren er allene af større Betydenhed, end ved det hele øvrige Lofoden, som dog indbefatter 4 Præstegjeld. Paa en Strækning af to Mile i Længde og een Miil i Bredde har man tallet fra 1500 til 2000 Baade, hvorpaa 6 a 8000 Mennesker befinde sig. Ved denne Folkemængde maa altsaa snarere Uordener yttre sig, end paa Havstrækninger, hvor i det høieste 4 a 500 Baade fiske. Vaagens Hav, hvor Fiskesværmene staae, er dertil ikke over to Mile i Qvadrat, hvorved Baadene komme hinanden saa nær, at deres Fiskeredskaber ofte sammenvikles. Endelig begynder Fiskeriet altid tidligere i Vaagen, end i det øvrige Lofoden, og den største Tvistighed har just Sted i Fiskeriets Begyndelse, førend Fisken har støet sig, eller dens Leeetid begynder.

Sættes Garn i Søen før denne Tid, da har man mange Beviser, at Fisken forjages; opbies derimod Leeetiden, da forstyrres dens Sværmen ikke af Garnenes Fangst. Betænkes hertil hvad Vaagens Fiskerie har produceret, der fra 1801 til 1811 tilvisse kan beregnes til 150 Tusinde Vog aarligen, eller 14 a 15 Tusinde Skpd. Fisk, saa kan man vel ikke undre sig paa, at Mænd, som boe i Landet, og ikke have forglemt Embedspligt og Partriotisme, ei kan være ligegyldige ved en Næringsgreen, der bør ansees for Landets, ja Rigets Herlighed.

Atter siges: hvad skader Uorden, naar Fiskeriet har været saa rigt just i de Aar, da ingen Lov har indskrænket det? Denne Indvending har været den fornemste Aarsag til, at ingen Forestilling er bleven synderlig agtet. Man saae de rige Fiskeladninger, som aarligen bleve udskibede fra Lofoden, og troede at Fiskeriet var nu i sin Orden; dets Flor beroede paa dets Lovløshed. Dersom dette gjelder, da var det Almeentab at lægge Baand paa Fiskeriet. Men Frihed er ikke Lovløshed. Ingen Næringsvei kan i en ordentlig Stat overlades til Egenraadighed.

Kan Fiskeriets Flor beroe paa den Frækhed, hvormed Fiskere i Lofoten haane alle Foranstaltninger? Sætte Garn i Søen saasart de ankomme til Fiskeværret, om det saa er først i Januar, uden at spørge, om det er Tid at bruge Garn eller ikke, eller dertil lade sig udvise Rum paa Havet? Kaste Garn ud strax om Morgenens efterat de ere optrukne, og det enten Andres Søeredskab ere paa samme Sted eller ikke? Tage hvad der følger med, naar de optrække Garn, og bekymre sig ikke om, hvo der er Eiermand til Garn, Liiner, Fisk, som dermed er indviklet? Reise paa Havet ved mørk Nat og trække op de Garn eller Liiner de først forefinde, hvis Fangst de i det mindste rane, om de for at undgaae Paakjendelse, kaste Redskabet dyngeviis i Søen? Bespotte dem, der ligesaa meget til Fordeel for Fiskeriet, som af Religjøsitet lade Havbunden frie for Garn og Liiner Natten til Søndag, at Fisken desbedre kan samles, og troe, at i Fiskeriets Tid behøves ligesaa lidet Gudsdyrkelse, som andre Love, hvormed Mange udøve hvad Hollændere berettes have sagt: Vi ere Fiskere og ikke Christne? Endelig bemægtige sig Havet saaledes, at den fattige Fisker med et Haandsnøre eller Liiner ikke faer Leilighed at søge Næring, men sætte ved høiest Dag Masser af Garn, hvor de see at en Fisk træffes, og det uden at give den Fattige Tid at redde sit Snøre eller Liine, hvor meget han ofte beder derom; meget mindre at erholde nogle Fiske, der ikke bide paa Krog, saasart Garn ved lys Dag kommer i Grunden?

Skulle dette og mere med alle derved forefaldende Forbittrelser, Trætte, Skjænderie, Forbandelser, undertiden Selvhevn eller Selvforsvar være ligegyldigt, om og Fiskeriet i det Heele flourer, hvilket dog ingen Menneskeven, ingen Regent, ingen Lærer eller ægte Borger kan tilstaae; thi det Heele kan ikke florere, naar Enkelte, hvoraf det Heele bestaaer, lide ubodeligt Tab baade paa Moralitet og Velfærd. Hvor lidet begge Dele have vundet ved de rige Fiskerier, bevises bedst af den almindelige Armod, som er udbredt over Almuen i Lofoden og hele Nordland. Hvad Ødselhed, Overdaad, Yppighed, Drikfældighed hertil har bidraget, vedkommer ikke dette Sted. Jeg vil kun anmærke: at ingen Karl udrustedes med Torskegarn til Fiskeriet, endog før 1807, under 50 a 60 Rdlr.; regnedes hertil hans Kost, Skindklæder, Leie af Baaden, Huusleie under Fiskeriet, Gjeldleie til Fiskens Tørring m.m., saa bleve Udgivterne til visse 100 Rdlr. for hver Fisker. 60 a 80 Vog Fisk, og 1 a 2 Tdr. Tran ansaaes for en stor Lod, hvis Priis 1808 var 48 s.pr. Vog Fisk, og 7 Rdlr. for 1 Td. Tran. Tabtes nu hertil Garnene, som ofte var og er Tilfældet, naar Garn sættes paa hinanden i saa store Dynger, at de udgjøre en Masse af 100 til 200 Stkr., som betyngede med Fisk, der snart dør og forraadner i Garn, ikke kan optrækkes af Havet; hvor stort bliver da ei Tabet for Fiskeren? og hvad kan endog flere Hundrede Vog Fisk forslaae til at erstatte hans Tab? Han maa dog atter sætte sig i Gjeld for at forsyne sig med Garn og Fiskeredskab; thi har han ikke Fiskevarer kan han hverken erholde sine Fornødenheder, eller betale fine Skatter og Afgivter; og stoppes Krediten, sættes han ud af Næring, og maa synke i Armod.

Men Aarsagen er Uorden ved Fiskeriet, som bestemt ved faa, men overholdte Regler, ville konservere Garn og øvrige Redskaber i flere Aar efter hinanden, beskytte Enhvers Ret og Eiendom i hans lovlige Næringsvei, og opmuntre hans Flid ved uforstyrret Frugt af hans Arbeide. Fiskeriet selv ville herved love Varighed, hvis Formindskelse i de to sidste Aar giver en altfor grundet Frygt, at det gandske kan ophøre, hvortil alle Kyndige søge Grunden i Garns deels altfor tidlige, deels uordentlige Brug. At jeg i denne Materie har været vidløftig, maa tilskrives den Interesse, jeg føler for et Fiskerie, hvortil jeg i 30 Aar har været Øienvidne, og hvorpaa Indbygges Velfærd i dette Fogderie, og tildeels i heele Nordland, beroer.

Vinterfiskeriet er i Borge Præstegjeld ikke af Betydenhed; der er intet egentlig Fiskevær. Indbyggerne selv søge Fiskeværene i Vaagens og Buxnæs Præstegjelde. Indensogns er Avlingen omtrent 2000 Vog Rundfisk. I Buxnæs og Flagstad Præstegjelde beløber derimod Produktet aarlig for hver 30,000 Vog. Værøe og Røst har for liden Beskyttelse mod Havet til at fiske om Vinteren; dets Beboere søge gemeenlig til Moskenæs; dog har Avlingen i visse Aar ei været ubetydelig, hvilket deels kommer af Fiskens Strøg ved dens Ankomst og Bortgang, om den søger saa nær under Landet, at den kan fanges, deels af roeligt Veir, som sjelden er af Varighed paa den Aarets Tid. I Vesteraalen har Hassels Præstegjeld intet egentligt Fiskerie om Vinteren, undtagen paa den vestre Side af Ulføen, og den Deel af Raftsundet, som hører dertil; Produktet er aarlig neppe 1000 Vog; Indbyggere i Hassels og Sortlands Sogne søge derfor Fiskevær deels i Vaagen, deels i Bøe og Øxnæs Præstegjelde. Disse producere tilfælles omtrent 20,000 Vog Rundfisk. Endskjønt Fiskeriet meget beroer paa Fiskens Strøg og Veirets Beskaffenhed, da heele Kysten ligger blot for Vesterhavet. Det samme er Tilfældet paa den vestre Side af Andøen, og ved Andenæs, hvor nogle Aar er betydeligt Vinterfiskerie, og nogle Aar intet. Dets Avling kan derfor indberegnes under det Anførte for Bøe og Øxnæs Præstegjelde.

Herved anmærkes: Fiskens aarlige Strøg fra Dybet til Grunde eller Banker for at gyde sin Rogn, hænger af de Havinsekter, som ere dens Reisekost. Ved Fiskens Ankomst først i Januar,

sees om Aftenen i Skumringen et lyst Skin nogle Alen høit over Vandets Flade, som Almuen kalder Fiskelys. Dette er formodentlig Havindsekter, som Fiskesværmen jager med en saadan Fart, at de drives i Veiret, og sædvanlig lyse i Mørket. Maaskee dette Lys selv leder Fisken nærmere under Landet, thi hvor det sees, glæder Fiskeren sig i Haabet om en god Fangst, og det slaaer sjelden feil. Sees derimod ikke dette Lys, og Fisken følgelig jager Smaasild, som altid holder sig i Dybet, da søger Fisken ikke Grunden, og kan følgelig ikke fanges. Heraf sluttet: at det ville være til Nytte for Fiskeriet, om i Januar Maaned Ild antændtes i Aftenskumringen paa Havodder; den behøvedes kun at bestaae i en antændt Beegkrands hængt paa en Stang hver Aften, der kunde brænde, indtil den af sig selv slukkedes. Omkostningen maatte lignes paa Almuen i det Fiskevær, hvor Forsøget anstilledes. At det ville have sin Nytte, kan, foruden det anførte Fiskelys, sluttet af Laxens Strøg, der altid søger ind i Fjorde, som ved Aabning imellem Fjelde kaste Lysglimt paa Havet, og ved Blik, det er Kalk, som stryges paa fremstaaende Klippevægge, og giver Gjenskin i Søen, lokkes hen, hvor man vil have den. Dog maatte ikke Garn strax udsættes; Fisken maatte gives Tid at støe eller fæste sig ved Grunden. Imidlertid kunde fiskes med Snøre og Liiner, og naar den ikke mere vilde bide paa Krog, da maatte først efter fælleds Aftale og Kundgjørelse for samtlige Medfiskere Garn tillades.

Videre anmærkes: at de nordlandske Baade ikke ere skikkede til Fiskerie i det aabne Hav: deres uforholdsmæssige Længde imod Bredden og høie Takkel gjør, at de enten maa roes frem, eller holde af for Vind og Bølge; de kan ikke lægge bie eller lavere, men maa ved en paakommende Storm søge Land, og forblive der, om stormende Veir, som ofte indtræffer i Februar og Marts under det bedste Fiskerie, vedholder hele Uger efter hinanden. Herved forhindres ei allene Fiskeriet, men de udsatte Fiskeredskaber tabes, Fisken dør, som er fanget deri, og fremavler paa Havgrunden en Vrimmel af Utøi og Orme, der foruroliger Fiskesværmen, at de ei kan blive staaende. Havde man Baade til Vinter- og Havfiskeriet af større og stærkere Bygning, og hertil fik Modeller eller Bygmestere fra det østerlandske Norge, da ville Fiskeriet saavel om Vinteren som om Foraaret med mere Held og Kraft søges, nye Fiskebanker opdages, og store Kapitaler for tabte Søredskaber spares.

Endelig anmærkes: at den nordlandske Fisker saa lidet gjør Forsøg med Agn eller Madding til Fiskens Fremlokkelse. Mangel paa Eftertanke, Fordomme, den leede Avind, der hos Fiskere er eiendommelig og opoffrer egen Fordeel for ei at fremme Andres, er hertil Aarsag. Hvad Forslag hertil gjøres af den, som ikke selv er Fisker, bliver ei agtet, og er det foreenet med Bekostning eller Umage, er al Overtalelse forgjeves. Man har en ligesaa naturlig, som tillokkende Madding i Fiskens egen Rogn; denne bruges og meget medens den er frisk; men mange Hundrede Tønder blive desuden saltede og solgte. Beholdt Fiskere selv den avlede Rogn, da giver den ei allene et nærerigt Fødemiddel ved at blandes med noget Bygmeel til Brød, hvortil den og i den sidste Trængselsaar er benyttet, dels af Nød og dels ved udsatte Præmier af Vaagens Sogneselskab, men ville som Madding ved al Slags Fiskerie give Hundrede Procent; hertil kan den bruges dels tørret, hvorefter den smulres, røres i Vand, og spredes paa Havet, da al Slags Fisk, særdeles Sei, samles skareviis, og beqvemmelig med Nødt kan fanges, dels ved at bages til smaa Kager, der steges stærkt, og ere paa Krog en tillokkende Madding, især saalænge de give brændt Lugt i Vandet, eller naar denne taber sig, befugtes med Kampferbrændeviin. Man har endog dette Aar havt den Erfaring, at paa et Sted nær under Landet, hvor en Baad i stormende Veir forliiste, og nogle Tønder saltet Rogn, som den havde inde, tabtes i Søen, er en usædvanlig Mængde Fisk bleven samlet, og Fangster gjorde, som med stor Fordeel har erstattet det skeete Forliis.

Aaret 1802 blev en hollandsk Buise udrustet fra Bergen, og kom til Moskenæs i Marts under Torskefiskeriet; dennes Mandskab brugte Leveren af Kreature til Madding paa Liiner, og gjorde derved saa store Fangster, at Almuen blev opbragt, og ville forbyde dem Fiskerie. At tage Exempel heraf og forsøge det samme, er neppe skeet. Den nordlandske Fisker har Intet at opoffre. Slagter han et Kreatur, maa Alt deraf benyttes til Øjeblikkets Føde. At afstaae Noget til Forsøg for Fiskeriet, synes ham reent Tab. Fornæmmer han Fisk ved en Banke, da er den Tanke langt borte, at holde Fisken samlet ved Madding; tvertimod udsætter han strax nogle Garn for at gjøre desrigere Fangst, og han har dog saa ofte lært, at den fiskerigeste Banke eller Grund, hvor Garn 1 a 2 Nætter udsættes, bliver aldeles øde for Fisk, og kan paa samme Sted længe derefter ikke fornæmmes. Garn: Seigarn, Smaafiskgarn, Flyndregarn, ja selve Laxegarn burde aldrig være tilladte, undtagen Torskegarn om Vinteren, naar Fisken har støet sig, og Sildgarn, da denne Sort Fisk ei paa anden Maade kan fanges. Derimod maatte Nodt, Liiner og Snøre være de til alle Aarets Tider tilladelige Fiskeredskaber, og alle muelige Opmuntringer skee til Fiskens Fremlokkelse og Fangst ved Forsøg med Madding, og sammes Tilberedning og Brug baade ved Nodt og med Krog.

Efter Vinterfiskeriets Slutning midt i April begynder Vaarfiskeriet, som deels bestaaer i smaa Torsk og Flyndre med Liiner nær under Landet paa 10 a 20 Favnes Dybde, og meget beroer paa mildt Foraars Veirligt, hvorved Fisken lokkes af Dybet; deels i den saakaldte Havroer. Hertil maa gjøres en Reise af 6 til 9 Mile tvertud fra Landet i det aabne Hav, hvor paa et i Nord gaende Reev af 50 til 100 Favnes Dybde fiskes Langer og Qveite deels med Snøre, og deels med Liiner, som kaldes Gangvaad. 4 a 5 Døgn kan anvendes til en saadan Havtour. Reiser sig en Storm, maa Land strax søges, vog da Fiskere sjelden ere forsynede med Kompas, forvildes de ofte i tykt Veir, og ere i mangan Fare, som ved Baade af østerlandsk Bygning og bedre Udrustning ville undgaaes. Vaarfiskeriet har i de sidste 20 Aar været meget ringe. I Lofoden har det neppe forsynet den daglige Huusholdning, og i Vesterålen, hvor det fra Bøe, Øxnæs og Andenæs Præstegjelde fornemmelig drives, afgivet saare lidet for Handelen. Qveite, der giver den saakaldte Madfisk af Rav, Rekling og Skaarqveite, er derfor steget til den uhyre Priis af 20 Rbdlr. pr. Vog, da den forhen kjøbtes for 2 a 3 Rdlr.; og Langer, Flyndre og smaa Rodskjær ikke til Forhandling.

Sommerfiskeriet har Sted i Juli og August, og udgjør fornemmelig at fange Sei med Nodt, og fiske Brugde. Det første lykkes ikke alle Aar, uagtet Havet aarligen vrimler af Sei ved alle

Holme og Skjær. Sagen er, at Seien maa flokke sig tæt sammen, naar den skal fanges med Nodt, men dette gjør den kun, naar et Slags Insekt svømmer i Overflødighed paa Havfladen, kaldet Mar. Uden denne er den for meget adspredt til at fanges. Herved ville en Røre af tørret Rogn, udtværet i Vand, og stænket paa Søen, være vel anvendt, og rigelig betale sig. Men det skeer ikke, thi man gjemmer ikke Rogn til denne Hensigt, og har altsaa ikke ved Haanden, naar Forsøg skulle gjøres. Brugden stikkes med Harpun, hvortil en Liine af 100 Favnes Længde og derover er bunden. Ved Solskin og stille Veir svømmer den halvtør paa Vandets Overflade, hvor Harpunen ved en Stang stødes den i Livet. Den trækker Baaden ofte 10 a 12 Mile omkring paa Havet, forinden den dør, men lønner og Umagen, da dens Lever allene beløber 8 a 12 Tønder, der er af den Fedme, at den ofte smelter af sig selv. Fisken selv bliver derimod nedsænket, da Baadene ere for smaa at bringe den til Land. Udludet i Vand og tørret giver Brugdefisk en nærerig Føde.

I Vaagen og Lofoden, naar undtages Værøe Præstegjeld, er Sommerfiskeriet af ringe Betydenhed. Det har fornemmelig Sted i Bøe, Øxnæs og Andøens Præstegjelde; ligeledes Høstfiskeriet, der bestaaer i Qveite, Langer, Hyse, Torsk, Auer, for det meeste allene med Snøre eller Dybsagn, da Madding til Liiner sjelden haves, naar ikke sild bekommes. Denne har i en Række af Aar ikke stiiimet saa nær under Landet i Lofoden og Vesteraalen, at den kunne fanges. Den sees aarligen paa aabne Fjorde og Havstrækninger et Par Mile fra Landet, men stryger altid forbi, hvortil Aarsagen formodentlig maa søges i den Ureenhed, hvormed Havbunden bedækkes af de mange Garn og døde Fiske, som aarligen tabes og der forraadner. Paa 60 a 80 Favnes Dybde har man paa Overfladen fornummet den mephitiske Lugt, samme udbreder, og seet lange Strækninger paa Havet stillestaaende af opstigende olieagtige Uddunstninger, medens en temmelig Vind har blæst rundt om denne Dunstgrube. For Vaagen og Lofoden, hvor Fiskeriet er størst om Vinteren, er det mindst til andre Aarets Tider, hvortil neppe kan søges anden Aarsag, end Ureenhed paa Havets Grund, der for Fiskens fine Lugt- og Syn-Organer er ufordragelig.

Industrien indskrænker sig vel allene til Huusflid; imidlertid udretter den saa meget, at de fleste Familier selv tilvirke, hvad de behøve til Klædning, Boeskab, Gaardsdrift og Søeredskab. Qvinderne ere muntre og virksomme; deres eeneste Materialier er Faarenes Uld, thi Liin eller Hamp avles ikke, og af denne bliver ved Strikning og Vævning beredet Alt, hvormed Familien klæder sig. Mangel paa Kramvarer, og disses Dyrhed, har fra 1807 ansporet Eftertanke og Flid dertil, at Kunstfærdighed ofte vises saavel i Tøiets Fiinhed, som dets Modeller. Beenklæder, Huer, Skjorter, Vester med andre for begge Kjøen nødvendige Klædningsstykker, strikkes eller væves med en Besparelse, der med Rette kan ansees som Erhvervelse. For 10 Aar siden blev det meeste Tøi til Klæder kjøbt paa Kramboden, og Uld, som ei behøvedes til Arbeidsklæder, blev solgt. Nu har man lært at opelske flere Faar, og forbedre Ulden ved den engelske Race, som allevegne er udbredt, og hvis Uld er lettere at arbeide end af spanske Faar, hvis Race neppe vil lykkes i denne fugtige og kolde Egn.

Mandfolk ere vel i Almindelighed mere dorske end Fruentimmerne, hvortil Aarsagen er, at de fra Barndom sidde i Fiskerbaaden, hvor baade Aand og Legeme forkues af Mangel paa Bevægelse, Tankeløshed, Nattevaagen og Væde; desuagtet forstaae dog de Fleste at bygge deres Huse; gjøre Boeskab; tilberede Fiske- og Gaardsredskab; barke Skind og Læder; sye Skoe og Støvler; spinde og snoe Snører og smale Tougværk af Hamp og Hestehaar; pløie, slaae Høe og tærsk; istandsætte deres Baade, og arbeide i Smidien, der yndes meget af formuende Bønder, hvortil ofte trænges. Herved spares mange Omkostninger til Leiefolk;

Manden er nok for sit Huus, han vinder Kost og Arbejdsløn, er aldrig forlegen, og bliver ved Huusflid istand til at bestride sine Fornødenheder.

Handelen var i Forrige Tider fordeelagtig for den nordlandske Bonde; han sendte sine Fiskevarer med Sognets Jægt til den Kjøbmand i Bergen, med hvilken han stod i Forbindelse, og fik derfra sine Fornødenheder; og det med en Kredit, at om han endog var i Gjeld paa 1 a 200 Rdlr. bekom han saa meget tilbage, som de Fiskevarer beløbe, som han sendte til Bergen. Herved havde han Leilighed at spare paa sin Avling, og erhverve Beholdning, som under een Sum blev afskibet. Priserne bleve vel i Bergen noget knebne for den Gjeldbundne, dog blev altid vundet imod at sælge og købe hos Landets Gjestgivere. Ved Jægtens Hjemkomst blev hver Mand forsynet med, hvad hans Huusholdning og Næringsvei udkrævede, og Mange fik Penge tilovers, som lagde Grund til Velstand, og ikke sjelden til Rigdom blandt Almuen. Denne Handel er nu saa meget aftaget, at der i Lofoden, og tildeels i Vesteraalen ere faa Bønder, som endnu gjøre Afskibninger til Bergen.

De i Landet ansatte Handlere, eller Gjestgivere have trukket al Handel med Bonden til sig til ubodelig Tab baade for denne selv og hans Kreditorer i Bergen. Gjestgiveren kan ikke give høiere Priis, end han har Udkomme ved Varernes Afskibning til Bergen, og maa nødvendig have Fordeel paa de Varer, han derfra henter til Forhandling. Bonden taber følgelig ved at tage det af anden og tredie Haand, som han forhen tog af første Haand. Føies hertil de mange Overdaadighedsvarer, som ved Gjestgiverens Handel er bleven indbragt i Nordland, og den Drikfældighed, deres Kroeholderie har udbredet, saa indsees at Handelen i nærværende Stand ikke er til Fordeel for Almuen, som ofte maa sælge sine Varer for Spotkjøb, og dyrt, ja indtil det Dobbelte imod Bergens Priis, betale sine Fornødenheder og kunne endnu disse altid erholdes, - men mange Gjestgivere ere ikkun Kroemænd, der for Brændeviin, Tobak og Flitterkram erholde Bondens dyre Avling, og overlade ham hjælpeløs, naar han nedsynker i Gjeld og Armod. Gjestgivere ere efter deres første Bestemmelse ikkun Herbergere for Reisende og Skydsskaffere, som sees af Ordonancen 20de Mai 1719.

Efter Forordn. 8de Marts 1757, bleve de forsynede med Kongelige Bevilgninger at holde Gjestgiverie eller Vertshuus, og da de fra Tronhjem i Sommermaanederne med Handel i Nordland omreisende Borgere formindskedes, ansaaes det nødvendigt, at de gamle Handelssteder forsynedes med Mænd, som kunde vedligeholde Bondehandelen, (se Privileg. for Tronhjems Bye 5te Febr. 1732 §10). Disse bleve tillige Gjestgivere, og formerede sig saaledes, at deres Antal i Lofoden og Vesteraalen nu er 45, hvoraf Adskillige have Ret at holde Kroe paa mere end eet Sted. Regner man hertil, at ethvert Fiskefartøi om Vinteren er en Kroe, hvor Skippere sælge Brændeviin for Fisk; og at i Fiskevær enhver formuende Bonde skjakkrer med Brændeviin, saa er det let forklarlig, at før 1807 blev i Lofoden og Vesteraalen efter en maadelig Beregning aarlig konsumeret et Quantum af 3000 Tønder Brændeviin, der gemeenlig blev udbragt til 40 a 45 Rdlr. pr. Td., og udgjør en Kapital af 120,000 Rdlr. For Overdaadighedsvarer baade til Konsumtion og Klædepragt kan lettelig udregnes en lige Sum; sammenlignes hermed hvad forhen er anført om Produktet af Vinterfiskeriet, som det betydeligste, saa er dette næsten aldeles bortødslet, og til Fødemidler, Fiskeredskaber, Skatter, Afgifter, Børns Opdragelse, Tjenerløn, Huusbygning, Jorddyrkning m.m. ikkun tilbage, hvad der kunde udbringes af Tran og de tilfældige Fiskerier, Vaar, Sommer og Høst.

Hensigten af denne Beregning er kun at bevise den Underballance, hvori Nordlands Handel for nærværende Tid er, og Nødvendigheden af en forbedret Handels Indretning, om Landet skal reises af dets nærværende Armod. At gjøre hertil Forslag erkjender jeg min Ukyndighed,

thi Kjøb og Salg har jeg altid anseet mig uvedkommende. Nogle Vink til høiere Eftertanke troer jeg dog Borgerpligt byder at fremsætte.

1) Egentlige Gjestgivere eller Kroemænd ere efter Nordlands Beskaffenhed aldeles uforholdne. Reisende af Almuen ere altid forsynede med Reisekost, og søge sjelden noget Gjestgiversted for at købe Fødevarer, men altid for at drikke sig en Ruus. Tvinger stormende Veir eller Nattens Mørke dem at søge Herberge, tage de ind paa den nærmeste Gaard, og erholde der altid bedre Pleie end ved Gjestgiverier, hvor Varme og Seng ofte mangler, hvilket heller ikke kan paastaaes, da den almindelig udbredte Gjestefrihed forbyder baade at kræve og tilbyde Betaling.

Reisende af Destinktion tage endnu sjeldnere ind hos Gjestgivere, og om det skeer, da er Beværtningen Traktement, som ville haanes, om Regning blev forlanget paa Fortæringen. I Fiskeværerne behøves endnu mindre Gjestgivere, thi der maa hver Fisker have sin Boed, hvor han holder sin Huusholdning, og er eller bør saaledes være forsynet med alle Fornødenheder, at de altid have en Fordom imod sig om deres Forhold, som findes paa Kroen, eller som den her kaldes, Kramboeden. Paa Grund heraf maatte alle Gjestgivere med Navnet selv afskaffes i Nordland, og det strengeste Forbud gjøres imod alt Kroeholderie, hvorved Ingen, privilegeret, eller uprivilegeret, maatte tillades at sælge Brændeviin i Smaat eller pægleviis for at drikkes paa Stedet; hvilket kun giver Anledning til Sviir og Dobbelt, som langt mere fordærver Almuens Moralitet, og foraarsager ubesindigt Snak, lige fornærmeligt for Staten, som for Religion og Sædelighed, end Drikfældighed selv.

Elskere heraf kan jo have frie Villie at købe Brændeviin paa deres Flasker eller Krukker, men de maa ikke sidde i Laug for at beruse sig. Exempler ere ikke sjeldne, at Mange ere meget maadelige i at bruge Brændeviin i deres egne Huse, men kjende i Samqvem ingen Grændse for deres Udsvævelse. Paa Kroen forfører den Ene den Anden, Tid spildes, Løgne udsprede, Penge ødsles; og Tab af Velfærd, Helbred og Liv er Laugets Ende. At vaage herover særdeles i Fiskevær kan let skee, naar ingen Baad kommer til Fiskeriet uden de ommeldte Passeersedler, og Opsynsmænd paalægges at holde over Orden saavel paa Landet, som paa Søen, samt erholde det halve af de for utilladelig Brændeviinssalg faldende Mulkter, som ene bør udredes af Sælgeren, der giver Anledning til Uordener.

2) Handelsmænd behøver Nordland, har overflødige Fiskevarer at afhænde, og trænger til Fødemidler, Fiskeredskaber, Bygningsmaterialier og andre Livets Fornødenheder. Paa Kjøbstæd er ikke at tænke, her gives intet Opland, som kunde forsyne Kjøbstæden med de for dens Borgere nødvendige Viktualier. Suelvarer, Mælk, Brænde vilde ikke kunne erholdes, eller stige til saa uhyre Priser, at Enhver ville afskrækkes fra at boesætte sig, og Haandværkere aldrig have Udkomme. Derimod kunde de for ethvert Præstegjeld nødvendige Handelsmænd gjøres til Amtsborgere, gives Kjøbmænds Rettighed til at handle paa hvilken Kjøbstæd i Norge de ville, og skulle de finde Spekulation at gjøre en Udskibning af Fiskerivarer, eller beordre en Ladning Korn fra Hamborg eller Archangel, at da samme efter Amtets specielle Tilladelse maatte være uformeent imod ordentlig Toldklarering til Fogden, og de fornødne Skibspapirers Udstædelse af ham.

Med lige Ret maatte venskabelige Nationers Skibe have Tilladelse at befare Nordland, og de privilegerede Borgere at handle med dem, naar først Angivelse og Sikkerhed for Tolden til Fogden var gjort. Dog maatte saadanne Skibe ikke seile fra Havn til Havn, men enten bestemte Ladepladse udnævnes, eller Forbindelsen være at forblive i den Havn, hvorfra Angivelse til Fogden skeer, indtil Expedition til Afseiling fra samme erholdes. Hertil maatte

det dog overlades til Indbyggernes frie Villie i ethvert Præstegjeld, om de ville handle med de privilegerede Borgere, eller selv, som forhen, gjøre Afskibninger til Bergen og Tronhjem for at afhænde deres Varer og indkjøbe deres Fornødenheder. Ikkun at samme ei af Nogen maatte forhandles i Landet, men kun angaae Enhvers egen Huusholdning. Rette Handlere bør hævdes i deres i deres Rettighed; men dem maa betages Magt at tvinge Priserne, eller benytte sig af Medborgeres Trang til deres Udsuelse og egen Berigelse.

3) Maatte al den fordærvelige Smaahandel eller Høkerie aldeles forbydes i Nordland; denne gjør Handelsaanden ligesaa lav og nedrig, som de Smaating, hvormed den beskæftiger sig, og udarmer Bonden, der portionsviis fortærer og bortødsler, hvad han uden Kroe og Høkerie vilde have sparet til Nødvendigheder. Den nordlandske Bonde kan og bør ikke købe skillingviis. Han har Fiskevarer, hvorfor han paa eengang kan tilkjøbe sig sine Fornødenheder, og erholder deraf i Kjøbmands Vægt og Maal langt mere end hvad paa Boeden i Pægel og Lod smaaligen udstykkes. Han spilder desuden sin Tid ved Reise til Handelsstedet, og fortærer Meget, som han længe vilde have havt Nytte af for hans Huusholdning, naar han i større Maal havde tilforhandlet sig samme.

Denne Smaahandel har avlet den Vane, at Bonden faaer Penge hos Gjestgiveren for sine Varer med det Vilkaar, at han skal købe paa Boeden unyttige Smaating, og hvad han derimod behøver af Nødvendigheds-Vare skal krediteres. Herved har Bonden ved at reise til Handelsstedet fortæret, hvad han bragte dertil, og staaer i Gjeld for det, han bringer derfra; men Pengene for hans Varer ere i Gjestgiverens Lomme. Dette viser hvor skadelig denne Smaahandel er, hvis Forbud snarest ville vorde virksomt, naar

4) Al Kredit for Bønder dertil indskrænkes, at ingen Gjeld over eet Aar gammel maatte paatales. Lovbudet staaer i Norske Lov 5-13-49, men er aldrig bleven overholdet. Gjestgivere i Nordland drive neppe Handel i et Par Aar, førend de kan fremvise Gjeldsbøger paa flere Tusinde. De købe dertil deres Formænds udestaaende Gjeld, og faae herved Hals og Haand over den arme Bonde, som finder sig gjeldbunden, hvor han kommer. Han seer Umueligheden at betale, og bliver med Forsæt en Bedrager, følgelig et moralsk slet Menneske, hvortil Krediten er Aarsag.

Dette gaaer saaledes til: En rask Karl er ikke saa snart konfirmeret, førend han vil gifte sig, og sætte egen Huusholdning; han eier neppe de fornødne Klæder; Kredit maa derfor forsyne ham med alle Fornødenheder, hvorved han strax kommer saa dybt i Gjeld, at det bliver ham umueligt at betale den. Lykkes nu Fiskeriet, og han kan til een eller flere Kreditorer levere en Deel Fiskevarer paa eengang, da spørger han ikke hvor meget disse beløbe, og hvor stort Afdrag herved kan skee paa Gjelden; men Kreditor, som modtager hans Varer, er forbunden at forsyne ham paanye med hans Fornødenheder. Prisen bekymrer han sig ikke om, eller gjør Afregning, hvormeget hans Gjeld voxer eller aftager; det er ham nok at erholde, hvad han forlanger, og Kreditor kan gjøre Regningen, som ham behager.

Af denne overdrevne Kredit er det forklarligt, hvorledes den nordlandske Gjeld i fiskerige Aar, og ved milde Tider aarligen voxede, da den derimod i de sidste Trængselsaar meget er formindsket. Sagen er: Krediten har stoppet sig selv, og Bonden har ikke af Gjestgivere erhholdet mere end han strax kunde betale. Overladt til sig selv vil denne Lære dog ikke blive gammel; Gjestgiverne give gjerne Kredit for at faae Rettighed over Bondens Avling, og denne er letsindig, eller uredelig nok til at paadrage sig Forpligtelser, som han hverken kan eller vil fyldestgjøre. Kreditens viise Indskrænkning vil derfor være ligesaa fordelagtig for Folkets Karakter, som for dets Velfærd.

Fjerde Capitel.

INDBYGGERNES CHARAKTEER, LEVEMAAD, SKIKKE.

Indbyggere i Lofoden og Vesteraalen ere egentlig uden Charakter. Fast og bestemt er Intet i deres Tænke- og Handlemaade. Nærværende sandselige Forestillinger lede dem i alt, hvad de tænke og gjøre. Uden udvortes Anledning er Sjelen tom for Eftertanke, og hvad der opvækker den af Dvalen, er kun det, som har Indflydelse paa nærværende Tilfælde, der snart glemmes. Deres Sindsbeskaffenhed er derfor Roe og Tilfredshed, Aabenhjertighed, Bøielighed, der lettelig sættes i Bevægelse, og kan ledes, hvorhen man vil; men ligesaa letsindig og ustadig, som aldrig er at slaae Lid til, og derfor ved udvortes Tilløkkelse falsk og uredelig.

At anstille Betragtninger, handle efter Overlæg, foresætte sig et vist Maal, kjendes ikke; Øieblikket bestemmer Alt. Kan noget strax erholdes, spares ingen Flid; er Fordelen derimod uvis, fraværende, angaaer det Almindelige, eller Eftertiden, hjælper ingen Overtalelse. Egennyttens hersker derfor overalt, der paa den ene Side forleder til Overtroe i Haab om Vinding, og paa den anden til Mistænkelighed og Avindsyge, som igjen avler Kiv, Trætte og Tvedragt. Dog udarter denne sjelden til Udaad. Bonden skændes og bagtaler, men han slaaes ikke, om han og er beruset. Trættekjer gjør han gjerne Anklagelser, og kan ikke tilgive; men af naturlig Godmodighed ynkes han over den, han har ført i Ulykke, og letter hans Byrde. Alt dette viser, hvor langt Almuen endnu er fra sand Kultur eller Aandsdannelse. Fornuftige Forestillinger allene gjøre derfor liden Indtryk.

En med Viisdom bestyret Authoritet er for dem aldeles nødvendig; overlades de til sig selv, veed de, som Børn, ei at styre sig.

Religionen virkede hertil meget, saalænge den var omgjerdet med de nødvendige Love for at hævde den udvortes Gudsdyrkelse. Tidens Aand, eller saakaldte Oplysning, svækkede denne, og et sandseligt Folk troede sig løst fra alle Baand, og kun at leve for sine Lyster og Fordele. Man tænke vel: Moralitet skulle oprette hvad der tabtes i Religiøsitet; men denne er Grundvolden, hiin er Bygningen. Begge staae og falde med hinanden. Almuens Religiøsitet indprægede Gemyttet en Alvorlighed, som opvakte Eftertanken, og forstyrrede den naturlige Sorgløshed. Atter hersker denne, og foraarsager en Tankeløshed og Ligegyldighed, som ikke af Grundsætning, men af Vane avler en besynderlig Ufølsomhed for Sorg og Død.

Tungsindighed er derfor en stor Sjeldenhed, og har allene sin Grund i Legemets Svækkelse. Ved Sygdom ønsker baade den Lidende og Paarørende en hastig Død. Paafølger denne, er Sorgen snart glemt, og den Afdødes Minde ei længe i Erindring. Med Graadighed bemægtiges hans Efterladenskab, og for hans Navns Ære sørges saa lidet, at man gjerne, naar man kan, bytter imellem sig, uden at bekymre sig om Gjeld eller Hæftelser.

Utaknemmelighed fuldender dette Malerie, der atter har sin Grund i utætmet Begjerlighed efter mere, uden Hensyn til nytte Velgjerninger. Man vil allene have og nyde, hvilket er Sandselighedens gamle Valgsprog. At virke og gavne erkjendes saa lidet for Pligt, at Løn ofte maa gaae foran Arbeide, og endnu er dette en Fortjeneste, som de største Velgjerninger ei kan vederlægge. Sjelden gives et opvakt Hoved eller Genie blandt Almuen.

Dorsk Ligeegyldighed sløvgjør alle Aandsevner, og udvortes Anledning til deres Opvækkelse fattes. Idelig Omflakken i Fiskerbaaden fra Barndommen forkuer Sjel og Legeme, Havets Taage fortykker Blod og Safter, og Væden tilintetgjør al aandig Spændkraft, som neppe yttres sig, førend den forsvinder.

Herved faaer Sandseligheden desmere Overmagt, hvorfor man næsten ei kan undres over, at Levemaaden i Almindelighed er udartet til Vellyst og Umaadelighed. Disse Laster ere i høi Grad herskende. Man har vel troet at Vankundighed (see Reskr. 7de Juni 1737) var Aarsag til den unaturlige Bestialitet, som ei sjelden beskjæftigede Retterne i Nordland; men Levemaaden har den fornemste Skyld. Denne er ødsel og uordentlig. Unge og Gamle troe ikke de kan være friske uden de ere proppede af Mad og Drikke.

Man kan ved Høitiderne tilbringe flere Uger efter hinanden, uden at foretage noget andet, end at spise og sove. Ved stormende og uroeligt Veir blive mange Dage til hver Aarets Tid paa lige Maade tilbragte. Føden bestaaer for det meeste i Fiskspise og blødt Brød, der ikke er halvsteegt. Tænker man sig herved de hele Fade, som et Menneske, ja et Barn til et Maaltid kan fortære, og saa dertil Mangel paa Bevægelse, vedholdende Søvn, kan man da undres over, at Blodet ophidses, Geilhed vækkes, Løstighed tager Overhaand, som ei allene udbryder i Utugtigheds Synder, der svækker Sjels og Legems Kræfter, og giver en udartet Slægt; men og er den fornemste Aarsag til de mange Hudsygdomme, og den gyselige Spedalskhed, der er saa udbredt i Nordland.

Hertil kommer, at saa overdaadig man er i Henseende til Føden, saa sparsommelig er man i Henseende til Klæder. Børn gaae i det Huuslige Liv næsten nøgne. Tilstæder deres Alder at gjøre Nytte i Marken, eller Fiskerbaaden, tilpakkes Hoved, Hals og Bryst; Fødder og Underliv ere blotte, eller slet forsynede med Klæder, som endog om Vinteren holde dem bestandig vaade. Ved Ilden eller Kakkellovnen skal de halvforfrosne Lemmer optøes, og de med allehaande Ureenhed gennemtrukne Klæder tørres for at bruges næste Dag. Natten tilbringes sovende i en af fugtig Damp dryppende Stue ofte paa det vaade Gulv uden Dække, som kunde befordre Legemets Uddunstning, og for det meeste i egne Gangklæder, eller nøgne under en Faarepæls. Herved maa nødvendig Blod og Safter antage en Beskaffenhed, som i Forening med idelig Fraadsen er ligesaa skadelig for den physiske som moralske Natur, og avler Sygdomme, der for Lægen, som Læreren ere lige ulægelige.

Endog den umaadelige Drikfældighed har sin Grund i Levemaaden. Tykt Blod og seie Vædske kan ei sættes i Bevægelse uden ved spirituøse Drikke. Utroelige Portioner kan baade Mand og Qvinde, ja Børn heraf tage uden synderlig Virkning. Til at beruse en Fiskermand behøves et stort Maal. Kommer hertil Vane og Trang til en glad Time for en dorsk og

glædeløs Natur, der i det huuslige Liv mangler al Opmuntring, saa er det let at forklare, hvorledes Drukkenskab er bleven en almindelig Last i Nordland. Sagen er: man kjender ikke og har ikke Fornemmelse for nogen Glæde, uden den, som med Voldsomhed ryster den kolde Natur, og sætter Livsaanden i en paa lang Tid ubemærket Bevægelse. Utugtighed har samme Grund: Den ømme Elskov er næsten ukjendt endog blandt Ungdom. Ynde, Forstand, Sindsbeskaffenhed, Duelighed kommer lidet i Betragtning; fæisk Lyst drager den Ene til den Anden, og finder strax Tilfredsstillelse. Ægteskabelig Forbindelse er ikke altid Vilkaaret; dette beroer paa Omstændigheder, hvorved Troeskab og Dyd adspørges mindre, end udvortes Fordele.

Oekonomien er ligesaa slet; Ungkarle og Piger tænke sjelden paa at lægge sig noget tilgode for Fremtiden; hvad der fortjenes bliver strax anvendt til Klæder, hvorved sees mere paa Stads og Mode, end det Nyttige og Nødvendige. Silketørklæder, Baand og Kniplinger, Stoffer og Sirtser blive kjøbte saalænge de kan bekommes, om og nødvendige Arbeidsklæder og Skjorter fattes. Naar Boe skal sættes, maa alle Fornødenheder, som ei ved Arv erholdes, anskaffes paa Kredit. Denne ansees mere for Skyldighed end Velgjerning, og paadrager ved Huusstandens Begyndelse en Gjæld, som den redeligste Flid ikke kan betale. Manden bliver herved ligegyldig, ødsler med sin Avling, og gjør Gjæld, saalænge Nogen vil betro ham Noget. Magelighed kommer hertil, han vil gjøre sig Alt saa let som mueligt, og leier gjerne hos Andre, eller kjøber det, som han enten kunde undvære, eller selv anskaffe og forarbeide. Hustruen er vel paa sin Side mere sysselsat ved Børnenes Pleie og Kreatures Rygt; men Oekonomie kjender hun ikke. Man spiser hvad man har uden Besparelse og klog Fordeling paa den tilkommende Tid. Faa have Noget i Forraad af Sommerens Avling til Vinteren. Naar Slagtetiden er forbi, er gjerne Kjødet fortæret. Høstens Frugt varer sjelden til Juul; og Vaarens Trang er en almindelig Klage. Brød bages uge- og dagviis, og da det kun halvsteges, er det ligesaa ufordøieligt, som udrøit og forødende.

I gode Tider bliver et større Quantum Kornvarer fortæret i Nordland, end man efter den Mængde Fiskespise skulde formode; dette kommer af sammes ødsle Forbrugelse til det bløde, usyrede Brød, eller saakaldte Levser og Kager af Meel og Vand, som mere tørres end bages ved Ilden, og kun opblæse og fylde Maven, uden sand Næring. Mangel af Reenfærdighed maa og i Almindelighed tillægges Qvindekjønnet. Deres Huse og Boeskab stinke af Ureenhed. Klæder skylles mere end de vaskes. Deres Madlavning er æklende; og Melkebehandlingen saa smudsig, at dens Afgivt til Suelvarer neppe er spiselig. Enkelte Undtagelser gives især af dem, som har været i Tjeneste hos Embedsmænd, eller Borgere; men Exempler lære, at og disse snart henfalde til ureenfærdig Efterladenhed, hvortil Armod ofte kan bidrage.

Fruentimmer ere dog altid mere muntre og aarvaagne end Mandfolket. Hiine spinde og strikke, medens disse sove, og kan de af Mangel paa Uld ei producere meget til Klæder, saa forsyne de dog disse med de fornødne Strømper og Vanter, og have i de sidste Aar forhøiet Kunstfliden til andre Klædningsstykker. Mandfolkets Haandarbeide bestaaer i at tillave Fiskeredskaber og Skoemagerværk. Børn bestille Intet, eller sove, hvorved tidlig lægges Grund til den Dorskhed, som følger dem deres hele Liv. I huuslig Omgang hersker Stilhed og Alvorlighed; under Arbeide Træghed. Vid og Munterhed opliver sjelden den Unge. Man er altid træt, og klager over Møien. Samtalen angaaer kun Veir og Vind, Rygte og Bygdesnak. Fornuftig Tale, Underviisning, Raadførsel, Levnetsregler blive hverken meddeelte eller modtagne. Enhver er klog for sig selv, og behøver Intet at lære. Komme derimod Fremmede, er man ei allene gjæstfrie efter yderste Evne, men endog saa lærvillige, at man troer Alt, og

bliver ofte bedraget af Landstrygere og Qvaksalvere, som love at helbrede eller berige dem. Lærere og Øvrighed bestræbe sig forgjeves at hæmme dette Uvæsen; det sniger om i Mørket, og Almuen ynder det med en Tilbøielighed, som den ofte dyrt maa betale.

Udmærkende Provincialsikke gives ikke i Lofoden og Vesteraalen. Indbyggerne ere en Blanding fra mange forskellige Egne, hvis Nationalaand eller Bygdeskik har tabt sig. Ikkun det Almindelige har vedligeholdt sig, og er næsten allene indskrænket til de gamle Julelege, og de dermed forenede Eventyr. Disse tilsidesættes dog gjerne, naar man kan dandse, og dertil have Brændeviin. Øl, som mere styrkende, er en Sjeldenhed endog ved Bryllupper. Disse vare sjelden over to Dage. Maden skal under Fiolgniden bæres ind paa Bordet, og Maaltidet sluttes med et Par Vers af en bekjendt Psalme. Hele Natten maa dandses. En Brudgom, som er Ungkarl, skal i Dands med Ungkarle paa Marken gribes af Mænd, og en Brud af Koner. Efter lang Strid føres de i Triumph til Brudehuset, og den unge Flok følge nedslagne bagefter.

Barselgilder kjendes ikke. Liigfærd bestaae ikkun i et Maaltid til Liigbærerne, og de nærmeste Beslægtede. Liigprædikener ere aldeles af Mode. Staal og Psalmebog maa ligge paa Liiget indtil Laaget lægges paa Kisten, som ikke skeer førend Liigpsalmen til Udbærelse er sunget; under denne maa Liigets Ansigt være ubedækket, hvilket i det mindste har den Nytte, at man kan forvise sig om dets virkelige Død.

I øvrigt er Almuen meget tilbøielig at efterabe alt, hvad de see hos Borgerfolk baade i Klædedragt og udvortes Opførsel. Tillader kun Formuen det, kan man ingen Forskjel gjøre paa en Bondesøn eller Datter, og en Borgers Barn. Dette sees ofte i Vadmel og hjemvævet Tøi, naar hiine vise sig i Silke, fiint Klæde, Sirts og Stoffe, ja Guldbringe og Øredingel. Levemaaden er ligeledes. I en rig Bondes Huus ere Speile, Borde, Gardiner og læderbetrækkede Stole; Duun- og Fjersenge; Duge og Servietter; Aqvavitter, Viin og Sukkerbrød; Kaffe drikkes ofte to Gange daglig; og ved Fremmedes Beværtning, eller Høitideligheder er ingen Forskjel fra andre Stænder.

Herved ere dog at mærke: at saa meget den formuende Bonde gjerne udmærker sig ved Klædepragt og yppig Levemaade, saa lidet vil han erkjende Pligter fremfor andre af hans Stand, lette Uformuendes Byrde, eller gjøre Biedrag til Almeennytte. Ærekjerheden angaaer kun det Udvortes, som falder i Øinene, og smigrer Forfængelighed; ubemærket og ved Undergivnes Behandling er ofte lav Nederdrægtighed. Skulle derfor ikke ligesaa meget Politik, som Moralitet tilraade, at forhøie deres Skatter, som offentlig vise, at de ville være ophøiede over deres Stand, og følgelig have Fordele, som nødvendig maa være forenede med Pligter. Naar Bonden vil bruge Silketøi, Guldstads og ham aldeles unødvendigt Huusgeraad, da har han og Evne til at betale sin Forfængelighed, eller afstaae den, og anvende sine Fordele bedre, eller samle Skatte, som dog kan komme Efterkommere tilgode.

Om de borgerlige Familier gjelder samme Anmærkning; dissers Klædepragt og Vellevnet overgaae langt, hvad Landets Embedmænd baade kunne og ville gjøre. Skal derimod frivillige eller paalagte Biedrag ydes til Statens Fornødenhed, Nødlidendes Understøttelse, eller nyttige Indretninger, ansee de det ikke for Vanære at unddrage sig, eller tegne deres Navne for en med deres Pragtsyge, eller Formue aldeles uforholdsmæssig Sum. Burde ei saadanne betale efter den Levemaade de føre, og den Velstand, hvoraf de prange? Skulde Afgiften da tvinge til fornuftig Indskrænkning, saa vinde de i Moralitet og indvortes Værd; og skulle denne end hos nogle beroe paa Tvang, saa blive dog deres Penge i Landet, og kan med Tiden gjøre Nytte. Exemplet virker desuden meget; Mange gjøre for at undgaae indbildt

Eftertale Omkostninger, som stride imod deres Tilbøielighed, og ofte overgaae deres Evne. Overdaadigheds Forbud overholdes ikke. Men Overdaadigheds Skat, som ei maatte være utbetydelig, vilde gjøre Daarer vise.

Femte Capitel.

LÆREANSTALTER I LOFODEN OG VESTERAALEN.

I Lofoden og Vesteraalen ere 9 Præstegjælde, hvoraf 5 regnes til Lofoden, og 4 til Vesteraalen. Ethvert Præstegjæld bestaaer af to Sogne under een Sognepræst, undtagen Dverbergs Præstegjæld, der har tre Sogne. Hvert Sogn har sin Kirke, hvoraf den ene kaldes Hovedkirke, og den anden Annexkirke. Præsten boer ved Hovedkirken, hvor han har beneficeret Præstegaard, hvis Huse han er forbunden at vedligeholde. Her burde vel anføres det Historiske fra ældre Tider om Kirker og Præster. Med al min Umage at samle hertil Materiale, kan jeg Intet derom berette. De ældre Kirkebøger ere forkomne, og de, som findes, indeholde ikkun de ministerielle Forretninger, og melde Intet hverken om Kirke eller Præst. Ofte er ikke engang anført, hvad Aar Præsten har tiltraadt Embedet, og mindre hvad han i sin Tid har udrettet. Nogen Navnefortegnelse er mig vel efter Anmodning af Herredsbrødrene tilsendt, men da denne lidet vilde interessere, vil jeg hellere fremsætte hvad der er mig bekjendt om ethvert Sognekalds Beskaffenhed, Indretninger, Bestyrelse, og Beboernes nærværende Kultur.

1) Vaagens Præstegjæld bestaaer af to Sogne, Hovedsognet Vaagen, og Annexet Gimsøen. Det var lige til 1735 et residerende Pastorat under Lødingens Sognekald i Saltens Provstie, og havde vel sin egen Præst, som boede i Kaldet; men Sognepræsten til Lødingen hævede alle dets visse Indtægter, og viiste ofte derved saa stor hierarchisk Myndighed, at Præsterne i Vaagen, som havde Arbeidet og mistede Lønnen, idelig vare misfornøiede og søgte Forflyttelse. Dette skal og have været den første Anledning til, at Hans Egede besluttede at forlade Vaagen, og begive sig til et Land, hvor han uden Fornærmelse kunde virke i sit Kald. Ved Kong Christian den sjettes Rescr. af 28de Decbr. 1731, skulde vel Vaagens, som endeel andre i Rescriptet nævnte Præster "nyde deres Tiende og andre Rettigheder af Jordgods og Herlighed fra 1ste Mai 1731". Men Stiftet, som herover skulde gjøre Ligning, fandt dog for godt efter lang Ventilation at lægge $\frac{3}{4}$ af Vaagens Fisketiende under Lødingens Sognepræst, som derfor ingen Embedsforretning har i Vaagen, eller noget med Kaldets Bestyrelse og Betjening at gjøre; uagtet Kongen i det anførte Rescript bød: "at Præsterne af Kaldenes Indkomster efter deres Beskaffenhed, og derved faldende Besværligheder proportionalitet skulde erholde det, hvoraf de paa sømmelig Maade kunde subsistere og leve."

Vaagens Sognepræst erholdt derfor ikkun den udisputerlige Korn- og Fisketiende, som ydes af Præstegjældets egne Beboere, en Fjerdepart af den fremmede Fisketiende, der i sig selv ikkun udgjør -, og denne atter deelt i 4, bliver af hele Tienden til Vaagens Sognepræst ikkun $\frac{1}{16}$, endelig den saa kaldte Fjærfisk eller 1 Spr. Fisk af hver fremmed Fisker, der egentlig kun er en frivillig Gave efter gammel Skik og Brug, og bliver ikke af alle ydet, desuden 24 Vog Jordgods, hvoraf Kirken nyder den halve Landskyld uden Afkortning. Stiftets Ligning blev forfattet i et Dokument under 20de Octbr. 1734, som erholdt Kongl. Approbation af 14de Januar 1735, og siden under adskillige Dispyter imellem Lødingens og Vaagens Sognepræster har været Reglen for de sidstes Indtægter.

Vaagens Præstegjæld har i de Civile altid hørt under Lofodens Jurisdiktion, men lige til 1791 i det Geistlige under Saltens Provstie.

Dette foraarsagede stor Uleilighed ved Embedssagers Expedition, da Vaagen er adskilt fra Salten ved Vestfjorden, som paa denne Kant er 4 Mile bred, og er det første Sted, som modtager Posten og alt hvad der skal sendes til de øvrige Præstegjeld i Lofoden og Vesteraalen. Ved Rescr. af 14de Januar 1791 blev derfor bestemt, at Vaagens Sognekald skulle henhøre til det kombinerede Lofodens og Vesteraalens Provstie. I Vaagens Sogn er endnu Øen Skraaven, som kun bestaaer af et Fiskevær, og en matrikuleret Gaard, under Saltens civile Jurisdiktion. Dette er saavel til Byrde for Beboerne, hvis Værneting maa søges over Vestfjorden, som til Forvirring i det Præstegjeld, hvortil de høre; de deeltage i Vaagens Rettigheder og Fordele, men da de ere udenfor Jurisdiktionen blive de frietagne, og frietage sig selv for de offentlige Pligter, som hvile paa Menigheden. To Gaarde, som henhøre til Lødingens Menighed, have derimod Værneting i Vaagens Sogn, og staae under Lofodens civile Jurisdiktion. Dette kunde dog lettelig forandres dertil, at ethvert Sted maatte lægges under den Jurisdiktion til hvilken det hører, og den simple Regel følges: at Dele af et Heelt ikke bør adskilles.

Vaagens Hovedkirke er af nye opbygget 1798, og saaledes vedligeholdt, at den ikke trænger til Reparation. Hensigten med dens Opbyggelse var ikke den gamle Kirkes Forfaldenhed, thi denne blev 1799 flyttet til Værøe, og der opsat til Hovedkirke; men, at den Mængde Almue, som om Vinteren søger Kirken, kunde faae et rummeligere Samlingshuus. Denne Hensigt er saa lidet opnaaet, at uagtet intet Rum i Kirken er ledigt, og tre Pulpiturer ere indrettede, staae dog ofte Hundrede Tilhørere udenfor Vinduerne i godt Veir, eller i ondt Veir maa gaae tilbage. Kirken er meget lys og reenlig; efter Fiskeriets Slutning om Vaaren vadskes Gulv og Stoele, Støv og Ureenlighed bortfeies, og Ornamenteer pudses. Tre Lyskroner af Messing, to middelmaadige Klokker, Kalk og Disk af Sølv indvendig og udvendig stærkt forgyldte, en guldbroderet Messehagel af rødt Fløiel, og en smuk Daabfund af Træe ere dens Prydelse. Af Oldsager eier den Intet.

Nogle Tavler pryde Væggene, hvoraf een giver en Navnefortegnelse uden Aarstal paa 20 Præster, som have betjent Vaagens Sognekald fra Reformationen til nærværende Tid. Af disse er Just Giebbesen den første, hvis Brystbillede med adeligt Vaaben, hvori en Svane med et Kors oventil og Alterhorn, paategnet Aar 1534, særskilt haves. Om hans Eftermand Jens Christensen anmærkes, at han havde til Ægte den sidste katholske Præstes Datter til Lødingen. Den mærkværdige Hans Egede er den femtende i Tallet, men ikke engang anmærket, i hvilket Aar han forlod Vaagen. Om hans Eftermand Elias Schøning heder det, at han fik Tienden til Vaagens Kald, som da blev frit fra at sortere under Lødingen. De øvrige ere: Sigvard Kildal, en retskaffen Præst, og særdeles ivrig for Ungdommens Underviisning, som først indførte den offentlige Katechisation i Kirken, og gjorde Læsning almindelig, der forhen var meget forsømt. Hans lange Embedstid fra 1740 til 1771, gjorde ham ligesaa æret som elsket af Vaagens Menigheder, der endnu med Ærbødighed nævner hans Navn. Christen Flye var en sagtmodig Mand af svag Helbred, som lidet formaaede til den Aktivitet, der udfordres af en Præst i Vaagen; han døde 1780. Ole Hjort, en Islænder, var uordentlig i sit Levnet, og nedbrød selv, hvad han ved gode Talegaver opbygte; han blev forfløttet til Rødøen 1789.

Mathias Bonsach Krog er den Tyvende, som 1798 blev befordret til Ørlandet ved Tronhjem; hvorfra han 1804 blev ophøiet til Biskop over Nordland og Finmarken, og fik Alstahoug Sognekald i Helgelands Provstie.

Dennes Eftermand blev jeg, som tiltraadde Vaagens Sognekald i Mai 1799, og har forhen tjent i Nordland fra April 1784. En anden smukt malet Tavle forestiller en Mand i sorte Klæder med vid Halskrave og kløftet graat Skjæg, holdende paa Bagsiden af højre Haand et nyelig slukt rygende Lys, for hvilket ligger en opslagen Bog, og i venstre Haand en Vandringsstav. Paa Tavlens fire Sider staae med forgyldte Bogstaver: "Herunder ligger ærlige og velfornemme Mand, Simon Bindelsøn, barnefødt i Sæebye af ærlige og ægte Forældre Aar 1589, døde Aar 1647." En tredie Tavle forestiller en Mand med smal Pibekrave, holdende i den ene Haand et Kors, hvorpaa den Korsfæstedes Billede er malet, og lægger den anden paa et Dødningshoved. Nedenunder staaer: "Herunder ligger begravet ærlige Mand Boe Jenssøn, født udi Danmark, udi Kollan; med tvende hans Børn Aar 1559, ætatis 36." En fjerde Tavle forestiller med friske Farver Christi blodige Hudstrygelse med Aarstal 1762. En femte, smagløs tegnet, afmaler Balthasars Gjestebud og den skrivende Haand. Nogle Brystbilleder uden Navne og Aarstal skal efter Sigende betegne Biskopperne Peder Krog, Hagerup og Harboe. En stor smukt malet Tavle indeholder et kort Levnetsløb af Amund Binsen, Divisionschef for Vaagens Kystværn, Gjestgiver og Eier af Gaarden Helle, som døde i Juli 1810. Ved Tavler i Kirken at bevare Afdødes Minde er baade til Prydelse, og af længere Varighed, end Epitaphier paa Gravene, der deels snart forsvinde, deels ikkun vedligeholde sørgmodig Tanke om Død og Forraadnelse, naar en med Smag udziret Tavle i Kirken giver glad Forestilling om Indvielse i de Saliges Menighed, og ophøier Sjelen til vort Samfunds store Haab.

Kirkegaarden er nogle Skridt fra Kirken og omgjerdet med Sprinkelværk, som blev forfærdiget 1807. Derpaa er et Liighuus til at indsætte Liig om Vinteren, og ved ordentlig Gravning, Rensning og Gravenes Besaaing med Blomsterfrøe er den en Prydelse for Præstegaarden, og eftertænsom Beskuelse for alvorlige Mennesker.

Et kort Stykke fra Præstegaarden er Skolehuset bygget paa en frie Høi. Dette bestaaer af to rummelige og lyse Stuer med Overværelser, Fordør, Kjøkken og Spisekammer. Her boer Skoleholderen, som tillige er Kirkesanger, og modtager til alle Aarets Tider de Børn, som have Leilighed at opholde sig nogetid i Skolen til Underviisning. Præstegaardens Huse ere ved anvendte betydelige Reparationer i god Stand. Jorden skylder en Vog, og giver kun Græs til 6 Køer, 1 Hest og 30 Faar. Den kan ikke besaaes formedelst Mængde af Snee, der ikke gaaer bort førend sidst i Juni. Gaarden mangler Skov, hvorfor Brændet deels bestaaer i Torv, deels med stor Bekostning maa kjøbes fra Tysfjorden under Lødingens Præstegjeld.

Reisen til Annexet Gimsøen beløber 2 ¼ Mile. Touren er aaben for Vestfjorden, og medfører ofte Fare og Besværlighed. Gimsøestrøm, som maa passeres, er til Hinder naar Modstrøm træffes, som ikke altid kan undgaaes. Gimsø Kirke stod forhen paa Gaarden Venje; men da den var aldeles forfalden, og af nye skulle opbygges, blev den efter Kongl. Bevilgning af 28de Januar 1800 henflyttet til Gaarden Sanne, hvor den blev færdig om Høsten 1801, og er een af de smukkeste Kirker i Provstiet. Den er lys og rummelig, har ingen Zirater, men er ret indrettet til et behageligt Samlingshuus for andagtsfulde Christne. Gudstjenesten holdes der altid to Dage efter hinanden, Løverdags og Søndags, og skeer efter Veirets Beskaffenhed hver tredie eller fjerde Uge. Skoleholderen er tillige Kirkesanger. Han har intet Skolehuus; men da han beboer en god Bøxelgaard i Nærværelse af Kirken, holder han selv en Stue for de Børn, som indfinde sig til Underviisning.

Blanding af mange Fremmede, som for Fiskeriets Skyld have nedsat sig i Vaagen, har haft en gavnlig Indflydelse paa Almuen til at fordrive gammel Overtroe, og indbildt Troldom, men

og avlet en vis Libertineraand, der i bedre Tider udartede til Drukkenskab og Udsvævelse. De sidste 7 Trængselsaar har vel temmelig indskrænket denne Last, og forøget Høiagtelsen for den udvortes Gudsdyrkelse, og dermed forenet Sædelighed, dog er det at befrygte, at den tilvoxende Ungdom, som af Mangel paa Kost og Klæder ikke kan søge Skolen, eller erholde nogen Dannelse, vil lægge uovervindelig Hindring for det Godes Fremgang. Mange udmærkede sig allerede baade i Læsning og Skrivning, og endskjønt de vel endnu efter Omgang møde til Catechisation om Løverdag paa Skolen, og om Søndag i Kirken, saa savne de dog den ordentlige Skoleundervisning, der foruden at opklare Forstanden har en mærkelig Indflydelse paa Sædernes Dannelse, og den udvortes Opførsel.

Almuen er ellers af et velvilligt Sindelav, og modtager gjerne Overbeviisning, som dog Vaner, Tankeløshed og yderlig Armod ikke altid lader komme til Udførelse. De borgerlige Familier i Vaagen fortjene især den Roes, at de fremfor andre i dette Fogderie have udmærket sig ved at bidrage til det Offentlige og nyttige Indretninger. Hertil hører foruden Læreembedet, Forligelseskommissionen, Bygdekommissionen, Sogneselskabet, og Magazinvæsenet, hvilket tilhøbe i dette Provstie staaer under Præsternes umiddelbare Bestyrelse. Forligelsesvæsenet blev oprettet 1797, og har viist sin velgjørende Indflydelse deels til at afværge Had, Uforligelighed og Selvhævn, deels til at udbrede Oplysning om Landsloven og Borgerpligt, og deels til at forebygge de for Moralitet og Velfærd lige skadelige Processer. Forligelseskommissairen har herved Leilighed at berigtige mange vrang Begreber og opvække Tanker og Følelser, som ofte strax vise deres Virksomhed, og blive gavnlige for det øvrige Liv.

I de 17 Aar, jeg har bestyret Forligelseskommissionen har jeg havt 800 Sager under Behandling; omtrent 1/8 ere ikke blevne forligte; men dog faa ved Retten forfulgte og om det skede, da med en Moderation, som havde sin Grund fra Forligelseskommissionen. Bygdekommissionen, der beskjæftiger sig med Skole- og Fattig-Væsenet, blev i alle Præstegjeld i Provstiet ordnet 1800. Dens Nytte er: at gjøre Menighedens Repræsentanter, som ere dens Medlemmer, bekendte med disse Indretningers Beskaffenhed og Bestyrelse, og derved udbrede Almeenaand, som kjendelig har viist sig ved alt, hvad der ved Bygdekommissionen besluttet og foretages. Paa Skoleforanstaltningen hvilede forhen almindelig Uvillie, og Fattiges Forsørgelse ansaae man bedst at overlade til Enhvers Behag. Betlere og Landstrygere havde derfor frie Adgang. Gamle, Syge og Forladte bleve derimod hjælpeløse.

Vel bestyrede Bygdekommissioner have lagt Grundvold til Skole- og Fattig-Kasser, som forhen kjendtes kun af Navn, og vakt Interesse for Indretninger, hvis Hensigt er Menighedens fælleds Gavn. Efter sidst aflagte Regnskab 1813, havde Vaagens Skolekasse en staaende Kapital af 600 Rdl., og i Kassen 18 Rbdl. 482/6s. N.V. Dets Fattigkasse: staaende Kapital 700 Rdl., og i Kassen 8 Rbdl. 5/6s. N.V. For Annexet Gimsøen er en særskilt Bygdekommission. Dets Skolekasse beløb 1813 staaende Kapital 400 Rdl. og i Kassen 25 Rbdl. 903/6s. N.B. Dets Fattigkasse har ei kundet erhverve Fond. Kassebeholdningen var 3 Rbdl. 272/6s. N.V.

Disse Regnskaber blive aarligen aflagte, reviderede af Herredsprovsten, og deciderede af Biskopen. Deres Beløb for sidste Aar skal nedenfor ved ethvert Præstegjeld blive anført. Sogneselskabet er en Frugt af det Kongelige Selskabs Bestræbelser for Norges Vel. Det tog sin Begyndelse for Vaagens Præstegjeld den 1ste October 1811 med 10 kontribuerende Medlemmer, hvoraf 4 tillige ere Medlemmer af det Kongelige Selskab. Disses ikke ubetydelige Subskription er bleven anvendt til at forsyne fattige Fiskere med Kost og

Fiskeredskab, og ved smaa Præmier at opmuntre Huusflid, Jorddyrkning og nyttig Virksomhed. Pengevæsenets Forandringer ere dog en stor Forhindring for dette Selskabs Hensigter, der vil beroe paa mildere Tidens Oplevelse. Bygdemagazinet har til Hensigt at forsyne Præstegjeldet med et Oplag af Sædkorn, der kunde tjene til Udlaan for Almuen om Vaaren imod Tilbagebetaling med et bestemt Overmaal om Høsten, og derved voxte til at blive en Tilflugt i paakommende Tilfælde mod Hungersnød. Prøvet Mangel erkjendte snart Nødvendigheden heraf. Men da de Fleste havde Mangel paa Fødekor, end sige paa Sædkorn, blev i November 1813 ikkun subskriberet 11 ¼ Td. Sædkorn, som dog dette Foraar blev tilveiebragt, og den største Deel deraf udlaant, som har baaret god Frugt, og forhaabes tilbagebetalt, for at blive til større Nytte næstkommende Vaar.

Foruden det Anførte paaligger endnu Vaagens Sognepræst, at han nødvendig maa være Herredsprovst, da han boer beleiligst for Expeditioners Modtagelse og Omsendelse i Provstiet; dernæst, at han som Postaabner maa modtage og expedere Bieposterne, som fra Vaagen afgaae til Hassel i Vesteraalen, og til Buxnæs i Lofoden, og derfra samles i Vaagen til Afsendelse med Posten fra Stegen, hvor de først naae Hovedposten, som gaaer til Bodøen; endelig, at han efter sin Stilling ei kan unddrage sig fra adskillige private Kommissioner, særdeles ved Fisketiendens Hævelse og Fordeling; samt i Fiskeriets Tid idelig sysselsættes med den fiskende Almue, og deres indbyrdes Tvistigheder. Ved hvilket alt det neppe kan synes ubilligt, at Kaldets udeelte Indtægter, som dog allene beroer paa Fiskeriets Held, bleve Vaagens Sognepræst tillagte. Saalænge den nærværende stærke Afgift til Lødingen vedvarer kan Vaagens Sognekald ei ansættes høiere end 800 Rdlr.

2) Borge Præstegjeld grændser til Vaagen, og bestaaer af to Sogne, Hovedsognet Borge, og Annexet Valberg. Hovedkirken Borge blev Aar 1797 afnye opbygget, men ved et Stormveir i Januar 1798 kastet gandske overende. 1799 blev den paanye opbygget, og foraarsagede baade herved, og ved Transportens Vanskelighed af Materialier mange og store Bekostninger. Den behøver atter endeel Reparation, hvortil Stormveir er Aarsag, som aarlig ved Kastevind imellem Fjeldene beskadiger Bygninger. Ved Henstand voxer altid Bekostningen, som itide og aarligen kunde være af ringe Betydenhed.

Valberg Kirke, som ligger en Miil Fjeldvei fra Borge, tilhører Almuen selv, som gjerne forærede den til Fondet, naar den blev frietaget fra Kirkens Vedligeholdelse. Den er liden, men i god Stand, og trænger for nærværende ikke til Reparation. Borge Præstegaard er 1796 smukt opbygget af Sognepræsten Henning Irgens, og anlagt paa en Høi lige over for Kirken. Den har en viid og skjøn Udsigt, og er en Prydelse for Stedet; men Bygningen er allerede af Stormveir meget svækket, og kan ikke blive af Varighed. Præstegaardens Skyld er to Vog; den er i de sidste 20 Aar ikke bleven besaaet, hvortil Aarsagen er: at den er omgivet med Fjelde og Vande, som giver en kold Luftkreds, der holder Snee og Iis længe om Foraaret, og foraarsager tidlig Frost om Høsten. Gaarden har derimod en ypperlig Fæedrivt, og rig Høeavling, der giver Foer til 20 Køer, 3 Heste og 60 Faar. Det beneficerede Gods beløber 18 Vog, 1 Pd., 18 Mk. De præstelige Indtægter ere i det høieste 500 Rdlr.

Borge Præstegjeld har ikke Fiskevær, som søges af fremmed Almue, dog er Kysten fiskerig saavel i Valberg Sogn, der støder mod Vestfjorden, som paa den nordre og vestre Side, der ligger for Nordsøen. Elve og Vande, som have Kommunikation med Havet, give skjønt Laxefiskerie. Borge Præstegaard ligger ½ Miil fra Havet midt i Fjeldbygd, og kan dog igjennem Strømme med temmelig store Baade befares fra den nordre Side ved Borgevær, og har Fiskerie af Havet ved dens egen Grund. Paa dens sydvestlige Side er en Aabning ved

Strømme og Elve fra Napstrøm lige til ½ Miil fra Præstegaarden, der ligeledes giver godt Laxefiskerie.

Ellers ligge mange Gaarde i Borge Sogn temmelig langt fra Havkysten, der især om Vinteren ved dyb Sne og tilfrosne Vande foraarsager baade Fare og Besværlighed at søge Fiskeriet, som dog er Indbyggernes fornemste Næringsvei. Qvægavl drives, saavidt mueligt er; en ikke ubetydelig Deel Smør, Talg, Slagteqvæg og Ost bliver aarlig afhændet. Indbyggerne ere et tarveligt, kraftfuldt og nøisomt Folk, der i Lofoden har bevaret meest national Charakter, fordi det er en Sjeldenhed, at nogen af fremmede Sogne der boesætte sig. Klædedragt, Levemaade, og udvortes Opførsel har derfor endnu et vist Oldtidspræg, som udmærker dette Sogns Beboere fra andre Sogne. Hjemvirket Tøi af egne Faars Uld klæder for det meeste begge Kjøn. Melk, Ost og Fisk er deres fornemste og næsten eeneste Spise. Brød nydes lidet, uden om Vinteren, naar Melken fattes.

Deres hele Væsen er troskyldigt og ukonstlet. Saa elskværdigt dette er i sig selv, saa medfører det en temmelig Grad Eenfoldighed, der hænger ved Overtroe og gamle Sædvaner, er uvillig imod bedre Oplysning, overlader alt til Naturen, og forbliver i en Dorskhed, som ofte, endskjønt uden Bevisthed, beskjæmmer Fornuft og Sædelighed. Endog 1794 var der til Thinge en ordentlig Hexepoces, hvor en gammel Kone paa 70 Aar blev angivet for et Slags Troldom, kaldet Mara, hvis Virkning er: at paaføre eller afvende Sygdom fra Mennesker og Qvæg. Mara er den gamle Murue, eller de Danskes Maren, som rider Folk om Natten, og er en Green af Oprindelsen til al Troldom, som er Hævnelyst, eller at gjøre ondt. Udfaldet blev, at Konen selv tilstod, at hendes hele Kunst bestod i nogle Formularer, hvortil hun selv og andre satte overtroisk Tillid.

Dette Maravæsen er endnu ikke gandske udryddet i Borge Sogn, men holdes hemmeligt for at undgaae Tiltale. Huusholdning og Levemaade har Levning af nomadisk Raahed, og viser sig hos Nogle indtil Ækkelhed. Plump Stivhed tilkjendegiver et fast, men ubøieligt Gemyt, der er ligesaa paastaaelig i sine Fordringer, som udholdende i Arbeide, og taalig under Byrder.

Præstehistorien gaaer ikke længere end til 1750, og nævner til 1790 6 Præster, hvoraf ikkun Jonas Sidenius blev forfløttet til Lødingen 1771. De øvrige ere efter faa Aars Betjening døde i Kaldet. Det er altid skadeligt for en Menighed ofte at skifte Præster. Ubekjendtskab med den individuelle Forfatning, Oplysning, Sæder, Skikke stifter med al redelig Flid ligesaa meget ondt, som godt. I det mindste bliver det særskilte, som har størst Indflydelse paa Aandsdannelse, uberørt; og Fordomme, Vankundighed, og Laster kan ubemærket tage Overhaand. Henning Irgens, som har betjent Borge Sogne kald fra 1793, har derfor havt bedst Leilighed til Embeds Virksomhed, og i Henseende til udvortes Orden, og offentlig Bestyrelse udmærket sig ved Iver og Nøiagtighed.

Hans Bestræbelser for Skolevæsenet have ikke været heldige; det omgaaende Skoleholderie har afskaffet sig selv, da Enhver formedelst Fattigdom undslaaer sig for at modtage Skoleholderen i deres Huus; og til fast Skoles Opbyggelse mangler den fornødne Understøttelse. Den offentlige Katechisation i Kirken drives med Flid; men da den huuslige Opdragelse forsømmes, og mange Børn ei begynde med Læsning førend de ere 12 a 16 Aar gamle, saa faaer Legemet sin Styrke, førend Fornuften begynder at yttre sig, og Vane og Fordomme blive til en anden Natur. En stor Deel Ungdom opvoxer derfor i Vankundighed, og vænnes saaledes til det dyriske Liv, at al Umage, som siden, især under Konfirmationen, anvendes, er spildt og forgjeves. 1805 vare endnu Karle i Borge Præstegjeld paa 20 a 30 Aar ukonfirmerede.

Efter sidst aflagte Regnskab for 1813, var Borge Skolekasses Pengebeholdning 21 Rbdlr. _ s. N.V. Fond eier den ikke. Præstegjeldets Fattigkasse var reent udtømmet. Forligelseskommissionen er først for to Aar siden kommen under Præstens Bestyrelse; andre offentlige Indretninger gives ikke i dette Kald, som baade i Henseende til Stedet og Levemaaden er for isoleret til at foreenes i Samfunds ædlere Forbindelser.

3) Buxnæs Præstegjeld bestaaer af Hovedsognet Buxnæs og Annexet Hoel. Disse Kirker ligge kun ½ Miil fra hverandre, og give den beqvemmeste og korteste Annexreise i dette Provstie. Buxnæs Hovedkirke blev 1802 nedrevet formedelst en ved Stormveir foraarsaget Skjevhed i Bygningen, og paanye opsat med adskillige Forbedringer i Tømmer og Indredning. Kirken har intet Mærkværdigt at fremvise hverken i Henseende til Kunst, Oldsag eller Værdie. Hoels Annexkirke blev afnye opbygget 1806. Buxnæs Præstegaard er af Skyld 3 Vog. Den er ikke dyrket i Forhold til dens Udstrækning. Udsæden er 2 Tdr. Byg, og af Høeavling fødes 16 Køer, 2 Heste og 50 Faar. Kaldets Indtægter overstige neppe 700 Rdlr. Det beneficerede Gods beløber 11 Vog 1 Pd. Under Præstegjeldet hører to Fiskevær, som søges af en stor Deel fremmed Almue, af hvilke Præsten har sin fulde Deel af Tienden, foruden Fjerfisk, der er en gammel Offergave af Fiskere til Stedets Præst.

Almuen i Buxnæs Præstegjeld er udmærket ved en vis udvortes Kultur, der før 1807 udartede til en Klædepragt og Overdaadighed, som Tidens Trængsel velgjørende har standset. Ærekjerhed virker der meget til huuslig Orden og Børns Opdragelse. Oplysning, Tænkksomhed, Anstand i Opførsel give dette Sogn kjendelig Fortrin for de næstgrændsende. Gode Fiskerier, ei ubetydelig Kornavling, fordeelagtig Qvægdrift gave Leilighed til Velleynet, som altid har en stor Indflydelse paa Tænkemaade og Forhold, og forædler Aanden i samme Grad, som den frie fra trykkende Bekymringer for Livets Fornødenheder. Adskillige Fremmede have der boesat sig, og disse medbringe altid noget, som ved Exempel og Meddelelse biedrager til Almuens Dannelse.

Kaldet har og længe beholdt sine Præster, hvis lange Betjeningstid gav dem Leilighed til det egentlige Sjelesørger-Embedet, der baade ved den offentlige Underviisning og den særskildte Bestyrelse er for en Meenighed af uberegnelig Nytte. Ved speciel Bekjendtskab individualiseres saaledes Alt, at den Retskafnes Bestræbelser aldrig spildes, naar derimod Talegaver, Lærdom, Virksomhed, som ei passe til Tid og Sted, ofte Intet udrette. Fra 1698 til 1796 have i Buxnæs Sogne kald ikkun været 4 Præster, af hvilke, foruden den i Lægevidenskaber berømte Erik Gerhard Schytte, Meenigheden med uforglemmelig Høiagtelse nævner Hans Gartner, som blev hans Eftermand 1776 og døde 1795. Denne ved Sagtmodighed, Guds frygt og exemplarisk Levnet udmærkede Lærer havde saaledes vundet Almuens Tillid, at hans Forestilling altid var en ubrødelig Lov for deres Forhold. Fra 1796 har Hans Christian Vestervaldt betjent Kaldet med en Orden, Nøiagtighed og Flid, som gjør hans Retskaffenhed Ære. Præstegaardens Huse har han med stor Bekostning deels istandsat, deels afnye opbygget.

Forligelseskommissionen har fra dens Oprettelse 1797 under hans sagtmodige Bestyrelse stiftet Nytte. Bygdekommissionen har virket med Held især til Fattiges Forsørgelse: Efter sidst aflagte Regnskab 1813 var Buxnæs Fattigkasses Beholdning 14 Rbd. 371/6s, og Skolekassens 42 Rbd. 525/6s. Fond har Ingen af disse Kasser, hvilket heller ikke er mueligt, naar intet Legat skeer, da Kassernes smaa Indtægter neppe ere tilstrækkelige til at bestride deres aarlige Udgifter.

Skolekassen blev 1812 aldeles udtømmet ved et paa Præstegaarden opført Skolehuus, og uagtet Kancelliets Resolution af 14de Juli 1810 bevilgede hertil af Fondet 300 Rdlr., bleve dog samme ikke udbetalte førend i Juni 1812, da Pengevæsenet allerede var faldet, og Materialier saa dyre, at Huset ei kunde istandsættes, hvorfor det endnu mangler Indredning, og venter paa mildere Tider for at fuldbyrdes til dets Bestemmelse. Skolen er derfor ikke kommet i Orden, og det i Bygden omgaaende Skoleholderie reent ophørt. Vankundighed ville følgelig have taget Overhaand, om ikke deels Præsten med overordentlig Flid havde antaget sig Ungdommens Underviisning, deels Forældre ved den huuslige Opdragelse understøttede saaledes hans Iver, at Skolens Savn i Henseende til bogstavelig Kundskab neppe fornemmes: thi det er en i flere Meenigheder herskende Tænkemaade, at hvor der er et ordentligt Skolevæsen, bekymre Forældre sig lidet om deres Børns Underviisning, og lade samme allene beroe paa Skolen. Fattes derimod denne, og Forældre selv ikke ere vankundige, forsømme de sjelden deres Børn, som altid vinde meest ved daglig Øvelse, uden hvilken endog den bedste Skoleunderviisning bliver frugtesløs.

Sognepræsten til Buxnæs er Postaabner for de 4 Præstegjeld i Lofoden, og da Posten ikke gaaer længere end til Buxnæs Præstegaard, og derfra retournerer til Vaagen, saa maa han besørge Brevene omsendte, og staae i Forskud for Porto, hvilket medfører vidløftig Korrespondentse og Hazard ved usikre Leiligheder. Ofte har det været i Forslag, at Posten burde gaae lige til Moskenæs; men Bekostningen er formodentlig heri til Hinder.

Foruden anførte gives ingen offentlig Indretning i Buxnæs Præstegjeld, og da Fiskeriets Mislingelse i de sidste Aar har i Forening med Dyrtid, Misvæxt og Jægters fiendtlige Berøvelse udbredet Armod, saa er det høilig at befrygte, at denne forhen velhavende Menighed vil nedsynke til den nedrige Egennyttigheds mangehaande Laster.

4) Flagstad Præstegjeld udgjør to Sogne; Hovedsognet Flagstad og Annexet Moskenæs. Hovedkirken er bygget i 1780, og pyntelig malet indvendig, hvilket er ligesaa meget til Reenlighed, som til Prydelse, og et ofte forgjeves paaanket Savn ved Kirkerne i dette Provstie. Moskenæs Annexkirke er afnye opbygget 1809, men ikke gandske fuldfærdiget, hvilket ved Henstand vil foraarsage betydeligere Bekostning. Præstegaarden Flagstad er vel bebygget, skylder 4 Vog, og har en frugtbar Græsning, der giver Foer til talrig Fæedrivt. Ageren lykkes sjelden, da Kornet ikke bliver modent formedelst jevnlig Taage af Havet, der om Høsten idelig foraarsager fugtigt Veir. Annexreisen til Moskenæs udgjør 1 ½ Miil, der gaar igjennem Sundstrøm, hvorfra til Moskenæs er en skarp Tour, som er aaben for Vestfjorden. Ved Sund, Moskenæs og flere Fiskevær i Flagstad Præstegjeld har ofte været rige Fiskerier, der betydelig forøgede Kaldets Indtægter. I de sidste to Aar har Fiskeriet været meget ringe. Efter Middeltal kan Kaldets Indtægter ei anslaaes høiere end 600 Rdlr. Af beneficeret Gods er det kun tillagt 6 Vog 12 Mk.

Flakstad kirke

Beboerne i Flagstad Sogne ere i Almindelighed raa og udannede og bære kjendelig Præget af det Fiskervæsen, hvorfra de nedstamme. Egennytte, Trættekjerhed, slavisk Aand og Drikfældighed behersker dem. Det fordeelagtige Fiskerie har ikke lokket mange Fremmede der at boesætte sig. Nøgne Fjelde, Storm og Taage gjør ei allene Stedet ubehageligt, men de bedste Gaarde bestaae og kun af Havsand, som en tynd Græstørv bedækker, og følgelig ei kan lønne Agerdyrkerens Møie. Beboerne ere derfor i egentlig Forstand Indfødte, og kjende ikke andre Sædvaner og Skikke, end de, som have sin Grund i det sløvgjørende Fiskerie og dets Tryllekunster.

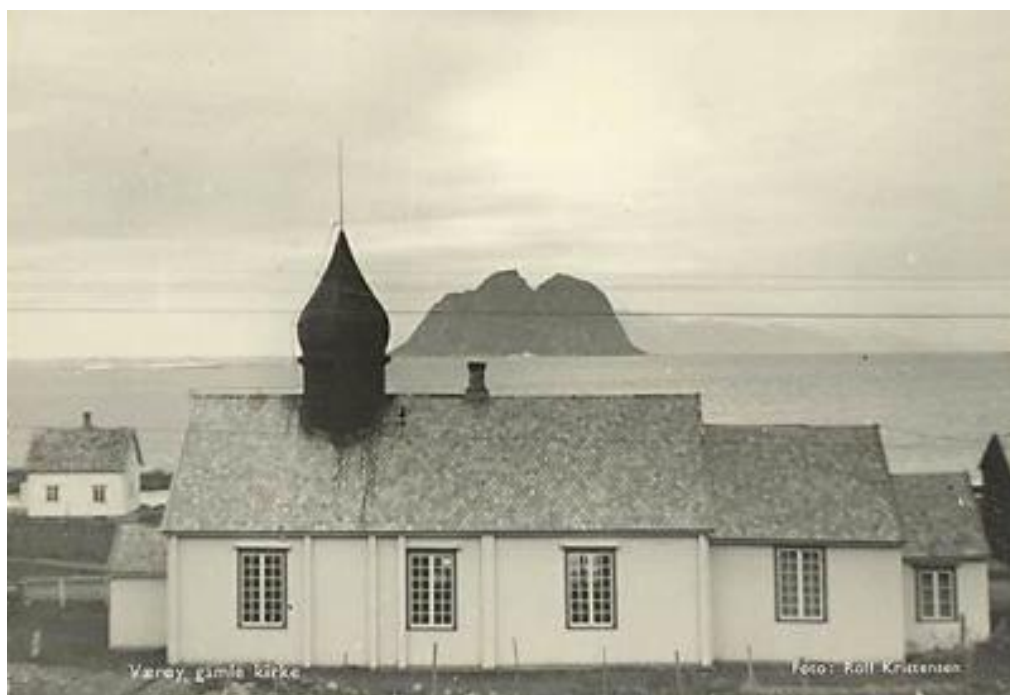
Kirkebogen er først begyndt 1792. Fra ældre Tider findes hverken Kirkebog eller noget offentligt Dokument. Mundtlig Fortælling har bevaret nogle ældre Præsters Navne, om hvilke intet Videværdigt er at berette. Fra 1801 er Kaldet betjent af Johan Strachen Vestervaldt, der som Lærd i Skolevidenskaber, og Philosoph i Aand og Levemaade, er udmærket blandt Provstiets Geistlige. Hans Læremethode er for abstrakt for hans Auditorium. Dog er han for Ungdommen en flittig og lærerig Catechet, og har til dens Nytte afstaaet en Stue paa Præstegaarden, hvor Skoleholderen, som tillige er Kirkesanger, boer, og nyder Foer af Præstegaarden til 2 Køer.

Bygdekommissionen staaer under Præstens Bestyrelse, efter hvis Regnskab for 1813 Flagstad Skolekasse havde i Beholdning 25 Rbdl. 395/6s., og Fattigkassen 8 Rbdl. 45 _ s. Forligelses-Kommissionen har fra dens Oprettelse ikke staaet under Præsten, hvorved den har tabt sin moralske Indflydelse til den Sindsstemning, som virker meest til Hensigtens Opnaaelse af denne ypperlige Indretning. Andre almeennyttige Foranstaltninger gives ikke i dette Præstegjeld, og kan neppe ventes; thi uagtet der ere Familier af Velstand, ja af Rigdom, er Tænkemaaden saa lav, at ethvert Biedrag til det Almindelige finder Modstand. Til Menighedens egen Skolekasse yde rige Gjestgivere for hele Aaret 2 a 3 Mk., og det for deres hele Familie. Til Fattigkassen kjende de intet Biedrag, uagtet Kancellie-Resolution af 12te August 1806 har befalet Kollektbøger, hvori enhver Familie i Sognet skal tegne sig for et vist aarligt Tilskud. Dette er endnu ikke bleven ydet, uagtet Revisionen aarligen har paaanket denne Mangelspost i Bygdekommissionens Fattigkasse-Regnskab.

I Annexsognet Moskenæs gives dog een kontribuerende Medlem af det Kongelige Selskab for Norges Vel; Flere havde Formue baade dertil, og at oprette et Sogneselskab, der ved klækkelig Biedrag ville blive af stor Nytte til at ophjælpe Fiskeriet, belønne Huusflid, udbredeliberale Handlemaade, Ædruelighed og Sædelighed, og forbedre Børneopdragelsen. Et Bygdemagazin er og dette agreløse Præstegjeld nødvendig. Hertil kunde foruden frivillig Subskription paalægges en vis aarlig Afgift af hver Fiskelod paa 30 Vog, hvoraf uden Byrde kunde svares 2 Vog, af 60 Vog 4, o.s.v.

5) Værøe Præstegjeld er det yderste i Lofoden og adskilt derfra ved Moskøe Strøm. Værøe selv udgjør Hovedsognet, og Øen Røst, som ligger 3 Mile derfra i det aabne Hav, Annexet. Værøe Hovedkirke er den gamle Vaagens Kirke, som 1799 blev fløttet derhen med Altertavle og Alabastbilleder fra de Catholskes Tid. Den er for stor for Værøe Menighed, og havde fortjent et andet Sted. Annexkirken Røst er neppe 30 Aar gammel, og saavidt mig er bekjendt, i god Stand. Værøe Præstegaard, som egentlig kaldes Nordland, skylder 6 Vog; det beneficerede Gods til Kaldet beløber 8 Vog. Sognekaldet har sin Tiende, og desuden et aarlig Tillæg af Kirke- og Skolefondet af 110 Rdl. Dog kan Indtægten i det Heele ikke ansættes for høiere end 300 Rdl. Tarvelig Levemaade paa et af Fremmede ubesøgt Sted, fordeelagtig Fædrikt, tildeels Kornavling og rigelig Fiskerie, har dog altid givet Præster god Udkomme i Værøen, og mange værdige Mænd have der endt sine Dage, uden at søge Forfløttelse. Almuen i Værøe og Røst har derfor i Religiøsitet, Sædelighed, opvakt Aand og ædel Frihed et stort Fortrin for Flagstad og Moskenæs Sogne.

Værøe kirke

Vinterfiskeriet har i en Række af Aar mislinget; men Sommer- og Høstfiskeriet altid givet rigelig Næring. De faa Beboere ere for den største Deel Velstands Folk, hvis Antal ei allene er uformindsket i de tilbagelagte Trængsels Aar; men de have endog mindst følt Trængsels sørgelige Kaar, og neppe kjendt den yderlige Mangel, som indtil Hungersnød har trykket andre Sogne. En Mængde Faar forsyne Indbyggerne med al den Uld, som de til Klæder behøve; denne blev forhen solgt, men Huusfliden har lært en bedre Anvendelse til stor

Besparelse paa Udgivter. Qvægavl afgiver hvad de fleeste Huusholdninger kræve. Fiskeriet er aabent til enhver Tid af Aaret, som kun enkelte Dage ved Stormveir forhindres.

Paa Øen Røst haves en Herlighed i den Mængde Fjær, som indsamles af Fuglen Lund (Alcaarctica) der ved afrettede Hunde trækkes ud af Reder, som de grave dybt ind i Fjeldets Jordgange, og ihjelslaaes. Indbyggerne paa Værøe og Røst ere derfor ved deres Fornødenheders lette Tilfredsstillelse et lykkeligt Folk, der i tilfreds Nøisomhed tilbringe deres Liv, og følgelig have aabent Hjerte og Sands for al den Aandsdannelse, en værdig Præst mere ved Raad og Formaning i daglig Omgang, end ved offentlig Tale kan biebringe dem.

Forligelseskommissionen staaer under Præstens Bestyrelse; og ligeledes Bygdekommissionen, efter hvis Regnskab for 1813 Skolekassen havde i Beholdning 38 Rbdl. 56_ s. Værøes Fattigkasse 6 Rbdl. 65_ s., og Røsts Fattigkasse 6 Rbdl. 47 s. Fra 1805 har Jonas Kirsebom Dahl betjent Værøe Sognekald, og gjort sig fortjent saavel ved Orden og Nøiagtighed i Expeditioner, som ved Omsorg for Skolevæsenet, der har en Skoleholder i hvert Sogn, som til bestemte Tider samle Ungdommen til Underviisning. Selv er han en god Catechet og vaager med Iver over Læreembedets værdige Førelse. Han er kontribuerende Medlem af det Kongelige Selskab for Norges Vel, og har ligeledes dertil formaaet Gjæstgiveren i Værøe. I Norges mindste og yderste Sognekald tæller altsaa Selskabet 2 Medlemmer, som i rigere Sogne aldeles savnes. Dahl har og den Fortjeneste, at han ei allene som Formand for Bygdekommissionen har sørget for, at Almuen er bleven forsynet med Fødekornd af de Kongelige Magaziner, men og at samme for største Deel er bleven betalt, hvilket i andre Præstegjeld saa lidet er skeet, eller kunde skee, at der for Magazinkorn hviler en Kredit paa Almuen, som aldrig kan haabes at blive betalt. Et Bygdemagazin vilde for Værøe være en nyttig Indretning, hvortil Almuen selv kan formodes at have baade Evne og Villie at bidrage.

1807 den 25de April blev efter nogle Skipperes Anmodning indsendt en Forestilling til Nordlands Amt om et Blusfyr paa Øen Røst, der saavel om Høsten ville være en god Veiledelse for de fra Bergen retournerende Jægter, som og for Skibe, der fra Archangel ere bestemte til Bergen, Trondhjem og Christiansund, og især afværge Uheld for Fiskefartøier, der i Februar og Marts søge Lofodens Fiskevær, og ville ved et Fyr paa Øen Røst undgaae den langsomme og besværlige Fart indenskjærs. Man har mange Exempler at Skibe i Februar have seilet i 4 Døgn fra Bergen til Lofoden, naar de, som gaae indenskjærs, ofte anvende 2 Maaneder paa Reisen, og spille Bekostninger paa Folkehjyre og Fartøi, som en Steenkulsfyr, lig den paa Bornholm, kunde afværge. Herved blev da og forestillet Nødvendigheden af ordentlige Lotsers Beskikkelse baade i Lofoden og Vesteraalen; da det endog 1807 hendte, at et Skib, som kom af Havet, og søgte Havn i Lofoden, seilede imellem flere Hundrede Fiskerbaade, og ikke kunde faa een Mand ombord for at lotse det i Havn.

6) Hassels Sognekald er det første i Vesteraalen, og bestaaer af Hovedsognet Hassel og Annexet Sortland. Hassels Hovedkirke er bygget 1639. Den har, som alle gamle Bygninger, en Fasthed i Tømmer og Arbeide, som de nye fattes, og derfor ere lidet varige. Efter sidste Besigtelse skal den nu være noget brøstfældig, hvilket mueligens uden Kirkens Nedrivelse kan afhjelpes. Annexkirken Sortland er afnye opbygget 1803, og trænger allerede til nogle Reparationer.

Præstegaarden Hassel skylder 4 Vog. Dens Huse ere gamle og tildeels forfaldne. Udsæden er 3 a 4 Tdr. Dens Høeavling giver Foer til 3 Heste, 16 Køer og 50 Faar. Paa Præstegaarden staaer et rummeligt og vel indrettet Skolehuus, hvor Skoleholderen boer, og modtager Børn

til Underviisning, saa længe de have Kost med sig til Underholdning. Ham er af Præstegaarden tillagt et Stykke Land baade til Ager og Græsning, som i Forening med hans Løn og Klokkerembedets Indtægter ophøier dennes Kaar, ligesom Skoleholderens ved Vaagens Skole, langt over deres Stands sædvanlige Lod. Beneficered Gods er hverken tillagt Hassels Sognekald eller noget Kald i Vesteraalens Provstie. Annexreisen til Sortland udgjør 2 Mile igjennem Sortlandssund, der vel undertiden er besværligt ved stormende Veir, men sikkrer dog imod det aabne Havs Voldsomhed.

Hassels Sognekalds Indtægter overstige neppe 700 Rdl. Kaldet har intet Fiskevær, hvorfor Fisketienden er ubetydelig. Korntienden har derimod i frugtbare Aar været vigtig, da der neppe gives nogen Gaard i Hassels og Sortlands Sogne, hvor ikke saaes. Denne blev ved den i Aaret 1804 holdte Tiendekommission i Følge Forordn. 31te Juli 1801 anslaaet i Penge, og det efter en Maalestok af 3 Rdl. 8 s. pr. Td. Byg, og en bestemt aarlig Afgift derefter, som for de fleste Jordbrugere af Almuen blev beregnet til 1 Skp. a 37 s. Nogle Faa betalte vel etter 3 a 4 Skp.; men Mange ogsaa kun efter $\frac{1}{2}$ ja $\frac{1}{4}$ Skp. Efter denne Maalestok hæves endnu Korntienden i hele Fogderiet, og kan ikke blive anderledes, førend Tidernes Formildelse give Leilighed til fuld Udsæd, da Almuen vel kan taale at ansættes efter Resolution af 28de Juni 1809, som bestemmer Korntienden i Penge efter de sidste 20 Aars Kapitelstaxt, der af Amtet udregnes og bekjendtgjøres.

Almuen i Hassels og Sortlands Sogne er fra ældre Tider bekjendt i Fogderiet af en religieus, sædelig, høflig og blid Sindsbeskaffenhed. Jordbrug synes at have en besynderlig Indflydelse paa Charakteren. Tænkemaaden er altid mere frie, ædelmodig og velvillig end for Fiskeren, der for det meeste beherskes af Avindsyge, Vrantenhed og Egennytte. De offentlige Indretninger have ikke været fordeelagtigere i Hassels Præstgjeld end i andre. Tvertimod har Skolevæsenet været forsømt indtil det sidste Decennium, og Præsterne af maadelige Aandsgaver; men deels har deres Embedstid været af lang Varighed, som ved deres exemplarisk Levnet har givet dem en Værdighed og Anseelse i Menigheden, der ofte udretter mere end glimrende Evner; deels boe der i Hassels Præstegjeld mange borgerlige Familier af udmærket Retskaffenhed, der altid biedrage meget til en god Stemning hos Almuen, og deels har de civile Embedmænd for det meeste der havt Boepæl, hvilket dog virker en vis udvortes Ærefrygt, som hos en af Naturen godmodig Almue vækker Opmærksomhed paa eget Forhold, og ansporer til det Gode, som paaskjønnes og belønnes med Udmærkelse og Biefald.

Næsten det heele forrige Aarhundrede betjente Fader og Søn Hassels Sognekald, og vare tillige Provster i Provstiet. Deres Navne vare Peder og Villats Dreier. Den sidste frasagde sig Provste-Embedet 1789, og resignerede Kaldet 1810. Ved hvilken Leilighed Hassels residerende Kapellanie blev nedlagt, Kapellet Sande demoleret, Præstetienden af Bøe og Øxnæs frataget, og Kapellaniets Indtægter tillagte Sognepræsten, som nu eene betjener Kaldet. Paa disse Vilkaar fik Hassels nærværende Sognepræst, Niels Tønder Hammond, Embedet, og tiltraadte 1811 i Oktober. Tidernes Trængsel har lagt uovervindelige Hindringer for det Gode, som denne Mands Virksomhed i Forening med de Destingverede i Menigheden ville have stiftet blandt en velsindet Almue.

Hassels og Sortlands Sogne have særskilte Bygdekommissioner, for hvilke begge Sognepræsten er Formand. Hassels Skolekasses Beholdning 1813 var 81 Rbdl. 19 ½ s.; men Fattigkassen aldeles udtømmet. Sortlands Skolekasse havde samme Tid kontant beholdning 16 Rbdl. 764/6s., og Fattigkassen 6 Rbd. 76 s. Forligelses-Kommissionen for begge Sogne bestyres ligeledes af Sognepræsten. Paa et Bygdemagazin til Udlaan af Sædkorn er begyndt dette Aar, hvortil Sorenskriver Klykken ved en Gave af 5 Tdr. Sædkorn har lagt den fornemste Grundvold. Sogneselskab er endnu ikke ordnet; Foged Prytz og Sorenskriver Klykken ere derimod kontribuerende Medlemmer af det Kongelige Selskab for Norges Vel. Hassels Sognepræst er endelig Postaabner for de 4 Præstegjeld i Vesteraalens Provstie, og har derved baade Bekostning og Umage, da han maa gjøre Forskud af Porto, og selv besørge Brevenes Omsendelse, thi Posten gaaer ikke længere end til Hassels Præstegaard, hvorfra den retournerer til Vaagen. Flere Gange er det forestillet, at Posten burde gaae til Risøehavn i Dverbergs Præstegjeld, eller en særskilt Biepost expederes fra Hassel til Risøehavn; men herpaa er ikke bleven agtet, da Bekostningen unægtelig ville overstige Intraderne, som desuden ved den forhøiede Porto aarligen aftoge.

7) Bøe Sognekald, som ved Reskript af 26de Oktober 1810 fik sin Tiende, der forhen blev ydet til Hassels Sognepræst, bestaaer af 2 Sogne, Hovedsognet Bøe og Annexet Malnæs. Hovedkirken Bøe er gammel. Om dens Ælde haves hverken mundtlig eller skriftlig Efterretning. Indtil 1799 var den saa vel vedligeholdt, at jeg, som efter 12 Embedsaar da forlod Kaldet, ei vidste noget brøstfældigt ved den. Siden skal den have taget saa megen Skade, at en Besigtigelse af 31te Oktober 1812 har erklæret den uforbederlig, og at den maa bygges fra nye.

Annexkirken Malnæs er ligeledes en gammel umindelig Kirke af ægte Fyrretømmer, som ved de fornødne Reparationer endnu længe kan holde sig. Den staaer ellers paa et baade for Præsten og Menigheden ubeqvemt Sted, nemlig paa Malnæs Gaard, som er den yderste Pynt af Sognet; den er formodentlig bygget der for de fremmede Fiskeres Skyld, som hyppigen søgte det tætved liggende Fiskevær Hovden. 1790 tilbød Menigheden sig paa egen Bekostning at fløtte Kirken til Gaarden Eidet imellem Malnæsfjord og Aasanfjord, der er midt i Sognet, og beleiligst Samlingssted for Menigheden. Salig Biskop Schönheider modtog selv ved Visitats Forslaget derom, som, uvist af hvilken Aarsag, blev ubesvaret. Annexreisen er 2 ½ Miil og høist udmattende, da først maa reises 1 ½ Miil til Lands, der ofte maa skee til Fods eller paa Stier, og derefter dyngvaad af Sved og Regn 1 Miil til Søes, da man endelig skjælvende af Kulde naaer Malnæs, hvor Kirken staaer, og det med stor Besværlighed, fordi Stedet er aabent for Havets Vælde.

Bøe Præstegaard er, ligesom Hassels og alle Præstegaarde i Vesteraalens Provstie, hvor intet beneficeret Gods er, Privates Eiendom, som dog tiltrædes uden Bøxel, nyder Skattefrihed, og hvis Landskyld af den Kongelige Kasse betales. Gaarden skylder 2 Vog, og har en frugtbar Græsbund, paa hvilken kan fødes 2 Heste, 24 Køer og 60 Faar. Udsæden er 3 Tdr. Byg, som dog sjelden bliver modent, naar fugtigt Høstveir indfalder.

Præstegaardens Huse vare ved min Ankomst i Juni 1787 aldeles forfaldne. Min Formand havde kun 1 Aar været Præst i Kaldet, og modtog Gaarden i dens forfaldne Tilstand efter sin Fader, Peter Albricht Angell, som i 35 Aar havde beboet den, og været ubekymret for dens Istandsættelse. Billighed forbød at paastaae tilstrækkelig Aebod af Enken. Jeg modtog derfor kun 70 Rdl. og beviiste ved Besigtigelse og Taxations-Forretning i Aaret 1792, at

Gaardens Opbyggelse havde kostet mig 1200 Rdl. Almuen bød hertil Intet, efterdi den aldrig havde ydet den ellers sædvanlige Stoktold, som bestaaer i 8 s. hvert 3die Aar af boesat Mand, og ikke været forpligtet at holde de Huse, som Lovens 2-12-4 paalægger Sognemænd. Jeg ansøgte derfor at erholde til Erstatning Kaldets Tiende, som blev lovet, naar Vakantse indtraf paa Hassel, og for det Øvrige at beregne aarlig Huusleie til Afdrag for den Tid, jeg beboede Gaarden, og søge billig Godtgjørelse hos min Eftermand. Denne blev Christopher Andreas Schjelderup, som efter mindelig Forening, der af Stiftet blev approberet, betalte mig i Aebod 400 Rdl.

1795 blev paa Bøe Præstegaard bygget det første Skolehuus i dette Provstie, og en fast Skole indrettet, som ved min Forfløttelse 1799 havde Menighedens Agtelse og Tillid, og blev søgt af Børn baade fra Hovedsognet og Annexet. Skoleholderen har frie Boepæl paa Skolen; han er tillige Forsanger ved begge Kirker, og nyder foruden sin Løn, Klokkerembedets Indtægter af begge Sogne. De paafølgende dyre Tider har der, som andre Steder, standset Skoleindretningen, da Mangel paa Fødemidler betager Leilighed at forsyne Børn med Kost i Skolen.

Dette Præstegjeld har desuden i sidste Decennium fristet mange Uheld. 5 Gange ere dets Jægter paa Reisen til eller fra Bergen forliiste; eengang røvet af Fienden; Fiskeriet er mislinget baade Sommer og Vinter; Armod har derfor taget overhaand, og Faa ere nu tilbage, som have Evne at forsyne sig med Fiskeredskaber. Agerdyrkning drive de fleste Gaardmænd i Bøe Præstegjeld, og have dertil en god Jordbund, som kun ved Mangel paa Sædkorn nu ligger udyrket. Potetes-Plantning er kommet temmelig i Brug, og da der endnu er endeel Skov tilbage, og en fordeelagtig Egn for Fædrikt, saa ere i Forening med det Kongelige Undsætningskorn, og de mange forsøgte Brød-Surrogater, Mange frelste fra den ellers uundgaaelige Hungerdød.

Bøe Præstegjelds Almue var ellers forhen gandske forskjellig fra Hassels Sognemænd, som den dog er nærmest og ofte omgaaes. Drikfældige, trodsige, raa og uslebne vare de baade indbyrdes trættekjere og ubøielige imod bedre Overbeviisning. Ved Sammenkomster bleve ikke sjelden Uordener begaaede, og den fornærmede Stolthed nærrede Had og Ueenighed. Herved var dog en Fasthed i Charakteren, som ved streng Religiøsitet og naturaliseret Godgjørenhed omsider bragtes til Erkjendelse, og gav godt Haab, som Tidernes Trængsel tilintetgjorde. Nedbøiede af Modgang forfalde nu Mange til Modløshed, der altid gjør det Onde værre, og lettelig forleeder til Forbrydelser.

Af Præstehistorien er intet mærkværdigt at anføre; Fader og Søn, Hans og Jacob Borch betjente Kaldet i den første Halvdeel af forrige Aarhundrede. I sidste Halvdeel Jacob Møller og Peter Albricht Angell. Milde Tider og Menighedens Godgjørenhed gave dem tilstrækkelig Underholdning, hvorfor de endte deres Dage i Kaldet, og havde i det mindste en Anseelse i Menigheden, som mange Nutids Præster fattes, og hvis Mangel ofte er en stor Forhindring for den ædleste Virksomhed. Forligelseskommisionen bestyres af Præsten, ligesom Bygdekommisionen. Efter sidst aflagte Regnskab havde Bøe Skolekasse kontant Beholdning 31 Rbdl. 47 s., og Fattigkassen 1 Rbdl. 44 s. Sognekaldets nærværende Indtægter ere i det høieste 450 Rdl.

8) Øxnæs Sognekald blev ved Reskript af 26de Oktober 1810 ligeledes et frit Kald. Det bestaaer af Hovedsognet Øxnæs og Annexsognet Langnæs. Begge Kirker ere afnye opbyggede for 20 Aar siden, og behøve endeel Reparationer paa Tag og Bordklædning, som Stormveir aarligen beskadiger. 1788 i November overgik Præstegaarden en ulykkelig

Ildebrand, hvorved Præsten Erik Leganger leed betydelig Tab, og dertil strax maatte bygge før Vinteren, hvilket formedelst Materialiers Kostbarhed, og Mangel paa Arbeidere altid i denne Egn er foreenet med ligesaa stor Besværighed som Bekostning. Præstegaarden selv er af ringe Betydenhed, og giver kun Foer til 1 Hest, 8 Køer og 20 Faar.

Annexreisen til Langnæs er vel kun 1½ Miil til Søes, men høist farlig formedelst det aabne Hav, og Forbjerget Delpen, som maa passeres. Øxnæs Sogn ligger afsides fra Posttour og al Samfærsel. Ikkun Fiskere søge dertil om Foraaret og tildeels om Vinteren, da Fiskeriet ofte er betydeligt, men forhindres ikke sjelden flere Uger efter hinanden formedelst stormende Veir og Havets Voldsomhed.

Som isoleret, er Øxnæs Almue længe bleven ubekjendt med Tidens Overdaadighed og Pragtsyge; men har og længe bevaret en lav, overtroisk og raa Charakter, der udartede til Drikfældighed og fæisk Lystenhed.

Præster af streng Retskaffenhed, som Peder og Erik Blix, Mathias Brun, Erik Leganger og Peder Borch Lund vaagede vel over christelig Oplysning og udvortes Sæder; men deels var deres Embedstid for kort til at omstemme en raa Almue, og deels have Fiskere, som idelig opholde sig i Fiskevær, hvor Kroer holdes, alt for hyppig Anledning til Fylderie og Udsvævelser, som altid udslukker Aanden og dræber moralsk Følelse.

Lund betjente Kaldet fra 1791 til 1804. Foruden Embeds-Videnskab havde han saa stor Indsigt i Astronomie, at han derom stod i Korrespondentse med Professor Bugge i Kjøbenhavn, som fortrinlig agtede ham. Lund var dertil en ypperlig Taler, nidkjer for sit Embede, og utrættelig i at gjøre Brug af sin astronomiske Kundskab, der endog for Almuen kan blive et vigtigt Middel til Oplysning og Forædling. Kundskaben er beskuelig, ophøier Aanden, trøster og forbedrer Hjertet, og kan ofte være af stor Nytte for Fiskere, som forvildede i tykt Veir, eller om Natten paa Havet, kan ved at kjende Stjernerne veilede sig til ret Kours, og søge Land. Midt i den heldigste Virksomhet, og i sin bedste Alder døde Lund pludselig paa Annexreise, og efterlod Enke og 6 smaa Børn, begrædt af hans Menighed, for hvilken hans Minde er uforglemmeligt. Den har siden hans Tid havt 2 Præster, og er atter uden Forstander, hvilket altid formedelst lange Vakantser er skadeligt; men især for et saa afsides liggende Præstegjeld, der sjelden af Naboepræster kan betjenes.

809 bleve Materialier af Bygdekommissionen anskaffede til at bygge et Skolehuus paa Præstegaarden Øxnæs, hvortil af Fondet blev under 2den Juni 1810 bevilget et Biedrag af 400 Rdl., som dog ikke blev udbetalt førend i Juni 1812. Ved denne Henstand voxede Bekostningen saa meget, at Husets Istandsættelse krævede en betydelig Kapital. Resolution af 5te Juli 1813 befalede derfor at sælge de indkjøbte Materialier ved Auktion, og lægge det Indkomne til Skolekassen, hvis Beholdning efter sidste Regnskab herved blev 153 Rbdl. 9 s. Fattigkassens Overskud var 6 Rbdl. 65 s. Denne eier et betydeligt Legat af en Præsteenke i Kaldet, Ingbor Michelsdatter, der fløttede til Bergen, og overleverede en vis Kapital til Domkirkens Værge med Forpligtelse aarlig istedenfor Renter at tilsende Øxnæs Fattige 5 Tdr. Rugmeel, hvoraf Sortlands Sogn under Hassel faaer 1 Td. og de øvrige 4 Tdr. uddeeles ved Bygdekommissionen til Almissemøller i Øxnæs og Langnæs Sogne. Hvilket Aar dette Legat er stiftet, hvor stor dets Fond var, eller hvis Hustrue Ingbor Michelsdatter har været, er mig ubekjendt, da Gjenpart af Gavebrevet ei findes ved Provstiets Archiv, og ei har været fremlagt ved Fattigkasse-Regnskabet for Øxnæs Sogne.

Jevnligt Fiskerie til alle Aarets Tider har afværget, at Armod ei gandske har taget overhaand i Øxnæs Præstegjeld. Faa Gaarde kan besaaes, da Jordbunden er vaad og kold; Fædrikt og Fiskerie giver derimod Indbyggerne saa rigelig Næring, at dersom kun ikke det skadelige Brændeviin atter bliver allevegne tilfals, da vil Øxnæs fiskerige Sogne blive iblandt de første hvor Trængselens Spor udslettes. Forligelseskommissionen staaer under Præstens Bestyrelse; iøvrigt er ingen offentlig Indretning eller Mærkværdighed ved Kaldet. Dets aarlige Indtægt er tilvisse 500 Rdl., hvortil kommer den Godgjørenhed, som altid findes i smaa Kald, hvor en retskaffen Præst nyder al en Huusfaders Agtelse og Tillid, og stifter usigelig Nytte; men hvor han og ubemærket kan gjøre utroelig Skade, naar han ei veed at styre sig selv og sin Menighed. Ikkun Mænd af prøvet Retskaffenhed burde derfor anbetoes saadanne afsides Kald. De som ligge for Dagen kan bedre paaagtes, om deres Forstandere udskeie.

9) Dverbergs Sognekald blev ved Reskript af 13de April 1808 forøget med Pastoratet Andenæs, som forhen havde sin egen Præst. Det indbefatter nu heele Andøen, og bestaaer af 3 Sogne, Dverberg, Bjørnskind og Andenæs. Dverbergs og Andenæs Kirker ere ikke gamle, og saavidt bekjendt i god Stand. Bjørnskinds Kirke tilhører Almuen, som gjerne afstaaer den, naar Fondet ville paatage sig dens Vedligeholdelse; hvilket synes billigt, da Almuen erlægger fuld Tiende, og kan ikke undvære Kirken formedelst den lange Vei til Dverberg, der for Mange af Bjørnskinds Sogn ville beløbe til 3 Mile. Annexreiserne skee til Lands, og regnes af Almuen ikkun for 1 Miil fra Dverberg til Andenæs eller Bjørnskind. Men denne ene Miil er saa lang, at en rask Hest i fuldt Trav neppe kan tilbagelægge den i 4 Timer. Veien er jevn og tør, undtagen Foraar og Høst, da den formedelst Snee og Vand undertiden er ufremkommelig.

Dverbergs Præstegaard er af vidløftig Omkreds; dens Skyld er 6 Vog; den har en frugtbar Jordbund baade til Ager og Eng, desuden Multebærmyrer, Laxelv og noget Skov. Husene afbrændte ved Vaadeild 1786. Otto Helme af høi Alder var da Stedets Præst, og tabte det betydeligste af sin Velfærd. Aaret efter døde han og fik til Eftermand 1788 Jacob Severin Bang, der med stor Bekostning opbygte Præstegaarden af nye, hvortil Almuen 1789 gjorde et Sømmenskud af 100 Rdl. 8 s. Bang virkede ved et sagtmødt og exemplarisk Forhold; men endnu mere fortjener at nævnes Klokker og Skoleholder, Thorleif Olsen, der næsten i 50 Aar Vinter og Sommer har reist Gaard for Gaard i Dverbergs og Bjørnskinds Sogne, og ved sin Flid udbredt en bogstavelig Kundskab, som neppe findes saa almindelig i noget Præstegjeld i dette Provstie. Han catechiserede desuden hver Søndag i Kirken, og havde en Anseelse, der

paalagde Ungdommen Ærefrygt og Sædelighed. Han vedblev sit Embede til 1810, da han formedelst Alderdoms Svaghed frasagde sig det, og lever endnu i Huset hos en Datter med 24 Rdl. Pension af Fondet.

En fast Skole paa Dverbergs Præstegaard ville ellers gjøre størst Nytte, og især virke til Ungdommens moralske Dannelse, som i Bøndernes Huse sjelden kan paasees. Skoleorden kan der ikke iagttages; Børnene adspredes idelig ved Huussysler, og den udvortes Opførsel bliver udannet. I en ordentlig Skole læres mere i et Par Uger, end hjemme i en heel Maaned, Sæderne dannes, Høflighed i Omgang tilvænes, Aanden opvækkes, Mod og Fyrighed næres, Ærekjerhed ansføres, og Leilighed gives til Skrivning og Forstandsøvelser, som altid virker Tænksomhed og fornuftig Overlæg. Paa Andenæs skulle efter det anførte Reskript af 13de April 1808 Præsteboeligen have været anvendt til Skolehuus, men noget deraf skulle sælges paa nærmere Approbation, og noget istandsættes. Auktion blev holdt, men Resolution udeblev, hvorfor det Heele er gaaet i Langdrag, og nu ere Husene saaledes forfaldne, at Intet deraf kan gøres, og Ingen vil kjøbe dem.

Præsten kan ikke engang der have Natteleie under Betjeningen, hvilket vil foraarsage Dispyter med Almuen, som i Aaret 1787 selv bekostede Præsteboeligen, og derfor nu er uvillig at bygge et nyt Huus til Nathold for Præsten, hvilket og havde været ufornuddent, naar Boeligen itide var bleven anvendt til dens Bestemmelse.

Dverbergs og Andenæs Almue er i Almindelighed af en alvorlig, stille og sædelig Gemytsbeskaffenhed. Med streng Religiøsitet foreene de Sæders Eenfoldighed, og tildeels reen Uskyldighed. Agerdyrkning drives paa de fleste Gaarde; dog fløtte de ofte Huse for at frelse dem fra Møgdyng, og mange Huse ere byggede paa gamle Møgdynger. Potetesavl er kommet meget i Brug. Men Misvæxt og feilslagne Fiskerier har bragt de Fleste af Almuen i yderlig Armod.

Kaldet har siden 4de Oktober 1811 været vakant. Det behøver en virksom og duelig Mand, som ufeilbarlig vil stifte Nytte og blive tilfreds med en Almue, som kun mangler en god Veileder for at vise Agtelse, Tillid og Kjerlighed. Kaldets Indtægter ere omtrent 600 Rdl. Efter sidst aflagte Bygdekommissions-Regnskab havde Dverberg Skolekasse i Beholdning 28 Rbdl. 93 _ s., og Andenæs Skolekasse 12 Rbdl. 54 _ s. Fattiggasserne vare derimod aldeles udtømte.

Forligningskommissionen staaer for nærværende Tid under Sorenkriverens Bestyrelse, og paafordres sjelden uden i Gjeldssager, der ved den stoppede Kredit ogsaa meget ere formindskede. Tidens Trang har der, som andre Steder, vakt Industrie og Huusflid, og ligesom denne lærer ved egen Kraft at afhjælpe Fornødenheder, saa er den og et virksomt Middel til at ansføre Eftertanke, blive tilfreds med sig selv, og søge Hæder i Selvvirksomhed og Dyd. Til Slutning af dette Kapitel anmærkes, at baade Præster og Skoleholdere i dette Provstie indsende aarligen til Biskopen Kirke- og Skole-Journaler, hvori de Første antegne, hvor de hver Søndag i Aaret have holdt Gudstjeneste, naar samme er begyndt og endt, hvor talrig Forsamlingen har været, og hvorover de have catechiseret; og de Sidste hvor mange Børn de have havt til Underviisning i Aarsløbet, hvorlænge ethvert Barn har været i Skolen, og hvad Fremgang det i samme Tid har gjort. Disse Journaler, som have været i Brug siden 1808, ere en Opmuntring baade for Præster og Skoleholdere at anvende Flid i Kaldspligter, for hvis Iagttagelse ingen Retskaffen endog i høie Tjenester undslaaer sig for at aflægge Regnskab.

Sjette Capitel.

DEN CIVILE INDRETNING.

Vesteraalen og Lofoden udgjør, som bekjendt eet Fogderie, der bestyres af en Foged, som er Regnskabsbetjent for de offentlige Skatter og Afgifter, og vaager over Justitiens Haandthævelse, og en Sorenskriver, der er Dommer i første Instants, og Skifteforvalter. Begge staae under Nordlands Amt, gennem hvilket de imodtage de Kongelige Anordninger, og til hvilket de aarlig indsende de befalede Regnskaber for deres Embedsførelse. Under Fogden staae Læns mændene, som for hvert Sogn beskikkes af Amtmanden, og udføre alt hvad dem paalægges, som at indkassere resterende Skatter; bekjendtgjøre Anordninger og Tillysninger; udføre Arrestforretninger, og være Arrestforvarere; forkynde Stevninger til Retten, og Forligelseskommissionen; registrere og vurdere Dødsboer; holde Mandskabsruller; have Opsyn med Maal og Vægt; undersøge Forraad af nødvendige Handelsvarer, og overalt iagttage Alt, hvad til Justitiens Pleie ved specielle Ordre dem befales. Være Læns mændene oplyste Mænd, forsynede med udførlige Instruxer, og bleve tilstrækkelig lønnede, da ville de som Underfogder eller Politiebetjente i disse vidløftige Distrikter, hvor Fogden ikkun kommer eengang om Aaret, bidrage meget til udvortes Orden og Sædelighed.

Deres Løn bestaaer i den saa kaldte Lænsmandstold, som er 8 s. af hver boesat Mand i Distriktet, og Tiendefrihed af Alt, hvad de ved egne Folk producere af Søe og Land; hvorhos dog mærkes, at de erlægge Fisketiende, naar de drive Fiskerie ved Leiefolk, Reskript 30te Januar 1782, eller udenfor deres eget Fogderie, Reskript 10de April 1784. Af Kongens Kasse tillægges dem desuden et aarligt Honorarium, som bestemmes efter Distriktets Vidløftighed fra 16 til 30 Rdl. Med hver Lænsmand ere forenede to af Retten udnævnte eedsvorne Mænd, som deels ere vidner ved hans Forretninger, og deels Vurderingsmænd i Dødsboer. Disse have ikke Løn, uden hvad dem i private Sager tillægges for Tidsspilde og Umage. Retten eller Thing holdes i dette Fogderie formedelst Reisens Besværighed ikkun eengang om Aaret. Forhen varede det paa hvert Sted ikkun 3 Dage, nu derimod en heel Uge. Almuen er derfor uvillig at søge Thinget, og Faa indfinde sig der, hvor de dog skulde lære at kjende Statens Love og Anordninger, vækkes til Almeenaand, indpræntes Høiagtelse og Skjønksomhed for offentlige Foranstaltninger, indsee Borgerpligters Nødvendighed, og vænnes til Æresfølelse, som altid ophøier Folket til ædel og almeennyttig Daad.

Thinget burde derfor holdes ei allene under et strengt Politie til at forhindre at Udsvævelse i Drukkenskab, men endog med en Høitidelighed, som paalagde Ærefrygt, og dog tilstædede al sømmelig Frihed til at afgjøre Forhandlinger, hver efter sin Orden. Hver Jordmand maatte under Mulkt forpligtes at være tilstede den første Dag ved de Kongelige Anordningers høitidelige Bekjendtgjørelse, hvorved en kort Fortolkning maatte høres, og ikke andre oplæses, end de, som angaae Almuens Pligter og Rettigheder. Thingsvidner og almindelige Forhandlinger maatte strax derpaa foretages, medens Almuen endnu er samlet; og Skatterne efter Opraab ligesaa offentlig betales. Det Almindelige ved Thinget blev nu opsagt, som ikke kunde være længer end 2 Dage, naar dertil blev brugt 5 Timer Formiddag og 5 Timer Eftermiddag. Tredie Dag blev nu kun anvendt til Formyndervæsenets Berigtigelse, og de paastevnte Sagers Bedømmelse, som sjelden ere flere, end at de lettelig paa een Dag kan afgjøres, og ellers, om de ere af Vidløftighed, ved Extraret, som billigt er, forhandles. Uden Præsteattest burde Ingen stædes til Eed; Sagen, hvorfor den fordres, burde derfor saa

betimelig tilkjendegives Præsten, at han kunde have Leilighed at tale derom med den Sigtede, og bevidne, hvorvidt han dertil med moralsk Sikkerhed kunde antages eller ikke.

Skulde noget Almindeligt ved Thinget være vedtaget enten til en offentlig Indretning eller almindelig Orden i Sæder og Forhold, da maatte Extrakt deraf meddeles Præsten, oplæses af Prædikestolen, og ledsages med en passende Tale til nøiagtig Iagttagelse. Dette burde aarligen igjentages med Bemærkninger over Indretningens Overholdelse, eller dens Standsning og Forhindringer, samt Midler til deres Afhjælpning, naar dette beroer paa Tilbøielighed, og ikke har sin Grund i Omstændigheder, som den bedste Villie ikke kan forandre. Ritualet byder desuden at oplæse af Prædikestolen visse Artikler af Loven, som henhøre til almindelig Orden særdeles ved den offentlige Gudsdyrkelse; men deels ere disse Artikler ikke mere passende paa Tidsaanden, og deels kunde de ikke uden Politie overholdes.

I deres Sted var det nyttigere paa en vis Søndag ved Midsommers Tid at bekendtgjøre Anordninger om Børns Opdragelse, Skolegang, huuslig Forhold, Tarvelighed i Klædedragt og Levemaade m.m., og det især naar disse Anordninger med fælleds Samtykke inden Thinget vare antagne og fastsatte. Landsloven burde vel og være Almuen bekendt; men dette kan ikke skee under den offentlige Gudsdyrkelse; Kundskab deri er forsøgt i Skolen med Konfirmandere, men deels er Tiden dertil for kort, deels glemme de snart hvad de samle deraf. Faae vi en nye Lov, bør den findes i hver Mands Huus, og vil med Begjerlighed anskaffes.

Hvor meget de aarlige Skatter af Fogderiet beløbe, er udenfor min Kundskab. Før 1790 skulle de have beløbet 3000 Rdl. Paa hver Vog Jordskyld regnes omtrent 2½ Rdl., hvortil kommer meget, som neppe Nogen uden Fogden kjender eller forstaaer at beregne. Fogderne ere Politiemestere, og i Følge Lovens 6-6-6 og Forordn. 19de August 1735 §6 Sagførere i alle Justitssager. Men da hertil behøves Amtets Ordre, og et præliminair Forhør i Sagen først skal optages af Sorenskriveren efter Reskript af 5te August 1797, saa udfordres formedelst Postens langsomme Gang ofte 12 Uger, inden den velgjørende Forordning af 3die Juni 1796 kan efterkommes. Delinqventeres Underholdning i Fængsel, og deres besværlige Transportering af 50 Mile til Tronhjems Tugthus er derfor en stor Byrde for Almuen, og foraarsager, at mange smaa Tyverier til Moralitetens Fordærvelse og Skade for den offentlige Sikkerhed blive upaatalte. Offentligt Arbeide til Forbrydelsers Afsoning kunde ikke mangle i Lande selv. En saadan Anstalt maatte lade sig gjøre ved Nyeholms Fæstning, og under Arresten kunde Handlere opfordres at levere Hamp til Forarbeidning efter bestemt Betaling, som Fogden modtager til Afdrag i Delinqventomkostninger.

Qualificerede Forbrydelser ere i dette Fogderie, som i heele Nordlands Amt høist sjeldne. Aldrig sammenrotte Flere sig til Indbrud eller Voldsomhed. Slagsmaal kjendes ikke. Med Beundring kan man under Fiskeriet see flere Tusinde raa Mennesker samlede, uden at nogen af de Uordener begaaes, som Politie og militair Magt ofte i Stæderne ikke kan afværge. Tyverie er den almindeligste Last, som mere har sin Grund i ustraffet Vane, og de Ældres slette Exempel, end i Ondskab og Skadelyst. Blev derfor Smaatyverie straffet paa en vanærende Maade efter Reskript af 18de Marts 1773 eller 2den Mai 1776, og kunde en promte Exekution derved finde Sted, vilde denne Last meget hæmmes. En Politiekommision for hvert Præstegjeld, bestaaende af Sognets Bygdekommissairer, vilde nærmest kunde bidrage hertil, naar den blev authoriseret at undersøge og bedømme simple Tyverier til en vis Sum efter de ypperlige Grundsætninger i Forordning 20de Februar 1789, hvorunder og burde henlægges Drukkenskab, Løsgængerie, forsætlig Svig og Bedrag i Handel, huuslig

Ufred, og forsømt Børneopdragelse. Straffen maatte Kommissionen efter de Flestes Stemmer kunde diktere; men Sagen maatte, inden Exekution skeer, summarisk indberettes til Amtet, paa hvis Kjendelse det skulde beroe, om den dikterede Straf maatte exequeres, eller Sagen overgives til Justitiens Behandling ved ordentlig Proces.

For de sidst nævnte Laster synes Pengemulkt fra 1 til 5 Rdl. til Fattiggassen meest passende, og for slet Børneopdragelse, at Barnet enten en vis Tid sættes i Skole paa Forældrenes Bekostning, som i Mangel af Betaling maatte exequeres, eller bortsættes til Frænde, som kan og vil antage det. At de ved Loven 2-9-8. 9 foreskrevne Gradus herved iagttages kunde synes nyttigt, og burde gaae forud; men da Vedkommende altid nægte og undskyldte Alt, som ei ved Vidner overbevises dem, saa udrettes herved saare lidet, og foraarsager ofte en Forbittrelse, som gjør det Onde værre. Kirkedisciplinen maatte nøiere bestemmes, om den efter nærværende Tidsaand skulde have nogen Indflydelse paa Sæder og borgerligt Forhold.

Det civile Jurisdiktion staaer under Sorenskriveren, der i Rettergangssager fører Protokollen, afhører Vidner og fælder Dom. Han er tillige Notarius publicus, og besørger Alt, hvad ved Retten forhandles. Som Skifteforvalter, Auktionsmester og Overformynder har han mange vidløftige Forretninger, som ikke alle til bestemt Tid kan expederes, og da Korrespondentsen tillige lider under Mangel af Postindretning til de afsides liggende Præstegjeld i Fogderiet, saa henstaae Skifter ofte flere Aar uafgjorte, og volde Private Tab og Uleiligheder, som neppe kan afværge. Reskript 14de Juli 1769 har vel foreskrevet, at Sorenskriveren selv, eller ved Fuldmægtig, aarlig 3 a 4 Gange skulle reise om i Fogderiet for at slutte Skifter; men dette skeer sjelden i dette Fogderie, hvilket kan have sin Grund i Reisernes Besværlighed, og de mange for Embedsmænd i forrige Tider ubekjendte Forretninger. Pupilvæsenet har sin bestemte Norm i Reskript 25de Juli 1788 og er i de sidste 5 Aar bragt i ypperlig Orden, som forhaabentlig ei ved Statsforandringen maatte forstyrres. Ogsaa det geistlige Skifte- og Formyndervæsen er efter Forordningen af 7de April 1809 overdraget til Sorenskriverens Behandling, der altsaa nu har Fogderiets heele Jurisdiktion under Bestyrelse og Ansvar.

Til de offentlige civile Indretninger kan henføres Kystværnet og Bygdefarsret. Kystværnet begyndte at ordne sig 1808, og fik Foresatte, som ved en Landværns-Underofficier bleve anviiste til Exercitie og Vaabensbrug. Mandskabet bleve og nogenledes dannede; men det Heele har i de to sidste Aar næsten opløst sig, og vil ikke erholde nogen Fasthed, om ei en Militairofficier bringer det i Orden, og foreskriver et Reglement, som bliver autoriseret til Iagttagelse. Værnepligt er vel atter paabudet ved Opfordring af 9de Juni 1814; men en Sag, som overlades til sig selv, kan ikke komme til Udførelse. Fiskermand strider mod Storm og Bølge, og seer Døden daglig for Øine uden Rædsel; men at stride med Fiende og Uven, afværge Rov og Plyndring, forsvare Børn og Viv, dertil mangler han Mod og Kraft.

Aarsagen er let at begribe: Mod Havets Vælde værger han sig paa den Maade, hvortil han er vant og som han forstaaer; mod fiendtlig Magt har han hverken Øvelse eller Vaaben, og Alt, hvad der ikke er os bekjendt, foraarsager Frygt. Den modigste Krigsmand frygter ligesaa meget for en brusende Bølge, som Søemanden for Ild og Sværd. Blev derfor Søekystens unge Mandskab reglementeret, øvet i vis og hurtig Rifleskyden, som altid ville være nyttigt for at værge mod Rovdyr, og bringe Fortjeneste af Pælsværk, og vant til at holde fast Fod, da ville de ligesaa kjække møde Fienden, som det aabne Hav, og med øvet Kraft bekæmpe begge. Unge Drengene have naturlig Tilbøielighed til Skydeøvelser; med Begjerlighed ville de søge Anviisning dertil, og vare kun Rifler og Ammunition tilkjøbs at bekomme, ville de anskaffe sig samme, da de ved et Par lykkelige Skud paa Bjørn, Odder, Ræv, eller Kobbe, ville

bestride den heele Bekostning. Men at de hertil maatte øves i Legemsholdning og fast Fod, det lærer ei allene Fornuften, hvor samlet Kraft behøves, men og Erfarenhed.

For 2 Aar siden gik 4 Mand, bevæbnet med Rifler mod en Bjørn, den ene skjød og saarede; Rovdyret gjorde Anfald, men Mændene adspredte sig og 2 af dem bleve mishandlede, da de ved at holde Stand, og modtage Fienden, lettelig ville have fældet den, som og skeede ved det andet Skud. Hvor lidet Søemands-Ungdom ellers mangler Mod, det viser ei allene deres Dristighed paa Havet, men og Behjertighed og Aandsnærværelse ved overhængende Fare.

For et Aarstid siden fiskede 2 Drengene paa omtrent 12 Aar i Raftsundet; en Bjørn kom svømmende, og vilde anfælde Baaden; Drengene flygtede ikke, men roede deres Fiskesnøre rundt om Dyret, hvorved dets Been bleve indviklede; nu søgte det rasende Baaden, hvorpaa den ene Dreng kastede en Angel med Snøre, som hæftede i Halen, hvorved de trak Dyret baglængs rundt i Søen, og ved at blive ved immer at roe i en Kreds, udmattede de saaledes deres fnysende Fiende, at de efter et Par Timers Arbeide bragte ham til Landet, medens han endnu havde Livsaande tilbage, som Drengene med Flid lode ham beholde, at de ei skulde tabe Deres Bytte, da den aldeles, død, strax ville have synket i Dybet. Jeg har ikke erfaret disse modige Drenges Navne; de hørte til Hassels Sogn, og deres Daad er formodentlig paa Thinget anmeldt, og til Amtet indberettet.

Bygdefarsret indeholdes i Artiklerne for Jægtbruget i Nordland under 6 Marts 1739. Disse ere vigtige at kjende for Kjøbmænd udenfor Bergen. En Skipper paa en saadan Jægt har ikke Magt at forhandle mere af Ladningen, end der er overantvordet til hans Føring. Hver Karl paa Jægten har sin Føring eller Deel af Ladningen, og kaldes derfor Føeringsmand. Naar Jægten kommer til Bergen, overleverer han kun Føringen til den Kjøbmand, med hvilken Eieren staaer i Handelsforbindelse. Kommer derimod Jægten formedelst Modvind eller andre Aarsager til Trondhjem eller Christiansund, kan Føeringsmanden eene sælge Føringen, og derfor gjøre Indkjøb. Skipperen har ingen Ret dertil, medmindre Føeringsmanden overdrager ham sin Ret, og anbetroe ham under Ansvar til Eieren at sælge og kjøbe. Dog kan denne søge Føeringsmanden, og ikke Skipperen, om han lider Tab. Dette Bygdefarsbrug, som forhen var en fordeelagtig Næringsvei, har i de sidste 20 Aar meget tabt sig deels formedelst Forliis ved Sjøeskade og fiendtlig Rov, deels formedelst Jægtredskabers Dyrhed, og deels formedelst Almuens Udarmelse, der sjelden have Fiskevare at afskibe; men enten selv fortærer dem, eller afhænder dem til Handlere i Landet for Fødemidler og Fiskeredskaber.

Syvende Capitel.

OM VILDE DYRARTER.

Bjørnen er den farligste Gjest, som ikkun efterstræbes af Finner, der ei allene erholde Præmie af Kongens Kasse for hver Bjørnehud, de paa Thinget fremvise, men og reise allevegne omkring i Bygderne, og faae Bjørnetold hos hvem de komme, naar de kun give sig Navn af Bjørneskyttere, enten de ere det eller ikke. Dette Rovdyr er vel noget formindsket, men gjør dog ofte i Høstnætter stor Skade. Det unge Mandskab ville i dette Fogderie, som bestaaer af Eilande, kunde reent udrydde Bjørnene, naar det fik tilstrækkelig Øvelse med Skydegevær. Ulve sees ikke i det heele Fogderie. Ræve ere heller ikke i Mængde. I Lofoden ere de kun rødhaarede, i Vesteraalen mange graa og sorte; hvide Ræve gives ikke. Harer og andre Dyrarter, som skye nøgne og skovløse Fjeldstrækninger, ere her ubekjendte. Endog Utøi og Insekter ere sjeldne i Lofoden, hvor Skov mangler, og findes kun i Skovegne i Vesteraalen.

Rotter tilbringes derimod ved Fartøjerne og formere sig utroelig til stor Skade baade for Korn- og Fiskerboeder. Odder sees baade enkelte og flokkeviis at komme op af Havet paa Stranden. Kobbe ere allevegne, dog mere i Vesteraalen end i Lofoden, hvor der er for dybt Vand for dens Tilbøielighed til Solvarme.

Edderfuglen og Graagaasen ruger allevegne paa Holme og Øer, og give saavel Æg som Duun. Ørnen slaaer mangt et Faar. Falke og Høge ere næsten ubekjendte. Gøgen høres de fleste Steder; og ved store Vande udklækker Svanen. Fugle, som have deres Ophold af Havet, som Maager, Vildand u. indfinde sig hæreviis, hvor Fiskerie gaaer an.

Dette er forhen omtalt, og de Fiskearter anførte, som hyppigt fanges; hvorhos anmærkes, at Makrel sees kun som en Sjeldenhed ved Sildsværme, og Krebsere ere gandske ubekjendte. Hvalen sværmer rundtom Kysten, men er endnu uangrebet i dette Fogderie. I Senjens stikkes derimod mange med Harpun, dog uden Liiner, hvorved det beroer paa Hændelsen, om den efter at have forløbet sig, findes eller ikke. I dybe og trange Sunde gaae Hvale op om Foraaret, hvortil de skal lokkes ved Lugten fra Møgdynger, og naar Sundet er saa smalt, at de ei kan vende sig, finde de der deres Død, og blive et rigt Bytte for Landeieren. I Flagstad Præstegjeld er et saadant Sund eller Keile, som næsten aarlig fanger et Par Hvale. Ellers findes aarlig Hvale paa Havet som Vrag, deels heele og deels stykkeviis, der have fundet sin Død enten ved Grønlands Hvalfiskere, eller ved dens naturlige Fiende, Vandhuggen. Niser, Springere, Haafiske ere ofte i Mængde, men blive ikke fangede i dette Fogderie, som dog ved deres Spæk og Tran ville give store Fordeele.

Muskel- eller Skaldyr sees meget sjeldne, og Østers gives slet ikke. Usædvanlige Dyrarter opfiskes undertiden af Havet; men Fiskermanden kalder dem alle tilhobe Trold og, bortkaster dem strax, som væmmelige Ting.

ANHANG, indeholdende

BESKRIVELSE OVER MOSKØE-STRØMMENS BESKAFFENHED OG PHOENOMENER,

med et Forsøg, hvorledes man kan finde de rette Aarsager til samme.*

*Denne Afhandling er forfattet af Aake Schelderup, der fra Aaret 1704 af var Amtmand over Nordlandene. Herom, saavelsom om andre Forfattere, der have behandlet samme Gjenstand, kan eftersees Justitiarius Bergs Anmærkning til Biskop Krogs Beretning om Maal- eller Moskø-Strømmens Beskaffenhed, indført i Thaarups Magazin for Danmarks og Norges Beskrivelse, 2det Bind Pag.449.

Redaktørens Anmærkning.

et første Phoenomen eller Beskaffenhed.

Denne Strøm, som har sit Navn af et Fjeld kaldet Mosken, der ligger imellem Lofododden og den Øe Værøen, løber med en stærk Rapiditet, og strækker sig vel til 2 Mile Nord og Søer. Men allerstærkest løber den imellem bemeldte Fjeld Mosken og Lofododden, samt imellem Mosken og Værøe; og jo længere den gaer i Vest mod Øen Røst, jo svagere bliver den. Den gjør sit Løb i 6 Timer fra Søer til Nord.

Det andet Phoenomen eller Beskaffenhed.

Denne Strøm falder saa stærk, at den gjør store Vorticer eller Virbler, som paa Norsk kaldes Gaaergammer.

Det tredie Phoenomen eller Beskaffenhed.

Moskøestrøm følger ikke den Strøm, som falder i Oceanet ved Ebbe og Flod, men løber tvertimod; thi, naar Oceanet fløer, da det løber fra Søer til Nord, saa løber Moskøestrømmen fra Nord til Søer; ligesaa, naar Oceanet falder, da det løber fra Nord til Søer, saa løber Moskøestrøm fra Søer til Nord.

Det fjerde Phoenomen eller Beskaffenhed.

Det synderligste ved denne Strøm er det, at den ikke løber lige frem og tilbage som andre Strømme, der formeres, hvor Søen fløer og falder igjennem trange Sunde; men den bøier af, ikke midt i Strømmen, men paa den yderste Kant af Strømmen, efter det Oceanet fløer eller falder. Nemlig, naar Oceanet er omtrent halvfløed, løber Strømmen i Søer, og jo mere Oceanet fløer eller stiger, jo mere bøier Strømmen af til Vester fra Søer til Sydvest, derefter til Vest, siden til Nordvest, og endelig til Nord. Videre kan den ikke komme østverts for den Aarsag som siden skal blive forklaret, naar man kommer til at efterforske Aarsager til Strømmen. Efterat Strømmen endelig er udløben, som er imod det Søen er halvfalden, og den

har staaet stille en liden Tid, saa vender den samme Vei tilbage, nemlig fra Nord til Nordvest, derefter til Vest, siden til Sydvest, endelig til Søer; saa at Strømmen gaaer den halve Kompas omkring i 6 Timer, og fra Nord til Søer vestenom i 6 Timer.

Dette er værd at mærke, at hvis Moskøestrøm ikke saaledes bøiede af paa den yderste Kant fra Søer til Vest, og fra Vest til Søer, var der umueligt for Lofodens Indbyggere at komme hen til de 2 Øer, Værøe og Røst, og skulde samme Øer, hvoraf Enhver nu gjør et Kirkesogns Almue, neppeligen blive bebyggede. Men nu Strømmen bøier af frem og tilbage, saa paapasse de, som ville fra Lofoden ud til bemeldte Øer, naar Oceanet er halvfløed, da Strømmen allermeest bøier af i Vest, og følger saa med den ud til Øerne; og naar de ville tilbage til Landet igjen, paapasse de halvfalden Søe, da Strømmen fører dem deres Vei tilbage.

AARSAGENE TIL DISSE PHOENOMENER.

Aarsag til det første Phoenomen.

Ligesom det er meget forunderligt, hvorledes en rapide Strøm skal kunne formeres i et aabent Hav, saa ere og de, som have bemøiet sig at give Aarsagen til en saadan Strøm, forfaldne til en forunderlig Slutning, i det de have konjekturet, at der i Havet maatte være et stort Svælg, som maatte drage Vandet til sig, og igjen skyde det fra sig, og ved saadan reciproqve Agitation eller Vandets Drivning frem og tilbage,foraarsage denne Strøm. Men at igjendrive saadan Konjekture agtes ei fornøden, saasom den ingen Grund har i Naturen; hvorfor man vil gaae lige til at vise den rette Aarsag til denne Strøm. Men førend man gjør denne Sætning: at hvor der er en Strøm, maa Vandet formodentlig være høiere paa den Side, hvorfra Vandet løber, end paa den Side, hvor Vandet falder hen, saasom der uden Fald ingen Strøm kan blive, saa maa der bevises, paa hvad Maade Vandet paa den ene Side kan voxte og blive høiere, og paa den anden Side formindskes og aftage, hvorved det kan faae saa stort et Fald, at saadan Strøm kan blive. Naar man da seer til Landets Situation, saa har man et Stykke Land fra Lofododden, som er den vestligste Pynt, hen til Odden af Loddingen ved Santorv-Strømmen, som er den østligste Pynt, strækkende sig i Længden over 16 norske Mile, hvor Havet støder til paa begge Sider. Hvad enten nu Havet fløer eller falder, saa bliver Vandet staaende for dette Land, og kan ingen Indløb faa uden igjennem de trange Sunde, hvor Landet er igjennemskaaret, hvilke ere 6 i Tallet; nogle $\frac{1}{2}$ Fjerding brede, og nogle trangere, hvorigjennem ikke meget Vand kan komme.

Hvorover det skeer, at naar Oceanet fløer, da Vandet løber fra Søer til Nord, saa dæmmes Vandet op til den søndre Side af Landet, imidlertid det løber bort fra den nordre Side, hvorved Vandet paa den søndre Side bliver meget høiere, end paa den nordre. Ligesaa naar Oceanet falder, bliver Vandet staaende for den nordre Side af Landet, imidlertid det løber fra den søndre, og bliver meget høiere paa den nordre, end paa den søndre Side. Alt det Vand, som saaledes dæmmes op, nu paa den nordre, og nu paa den søndre Side, har ikke andet udløb, end imellem Lofododden og Værøe, og imellem Værøe og Røst, og ved det stærke Fald Vandet faaer, naar det løber ud, foraarsages en saa mægtig Strøm. Man seer og heraf Aarsagen, hvorfor Strømmen løber heftigst ved Lofododden, nemlig: fordi Lofododden ligger Dæmningen nærmest, og Vandet med størst Fart styrter frem, hvor det har det største Fald; thi jo mere Vandet breder sig ud mod Røst, jo mindre Fald faaer det, og jo svagere bliver

Strømmen. Denne sidste Omstændighed, der qvadrerer med Strømmens Aarsag, som er demonstreret, bestyrker altsaa dens Rigtighed.

Aarsagen til det andet Phœnomen.

De Vorticer eller Virbler, som gjøres i denne Strøm, haver man adskillige Fabler om: Der siges, at Alt hvad som kommer ind i disse Virbler, bliver i Støkker malet, hvoraf og denne Strøm er givet Navn af Malestrøm; ligesaa siges der, at disse Virbler er saa farlige, at ikke en Hvalfisk drister sig at komme dem nær, med mere saadant. At Virbler skulle have Magt til at male eller slide Noget i Støkker, er saa lidet Sandhed udi, at man tvertimod veed af Erfarenhed, at naar man kaster et Støkke Træ udi saadan Virbel, saa dæmpes og destrueres den efterhaanden; hvilket har sin Grund i Naturen, thi naar man kaster Noget i et Vand, som cirkulerer, saa splittes Vandet ad, og taber sin Force at cirkulere. At en Hvalfisk ikke skulle driste sig at løbe ind i saadanne Virbler, er ligesaa imod Sandheden, saasom den daglige Erfarenhed tvertimod viser, at hvor der er en Strøm med Virbler, som udi Saltensfjord, hvis Lige iblandt smaa Strømme neppelig findes, der holde sig baade smaa og store Fiske gemeenlig til; saaat de, som søge deres Næring ved Fiskeriet, ofte maa vove sig udi Strømmen iblandt Virblerne for at fiske; hvorved de saa hændigen vide at omdreie deres Baade, at det kan holde dem imellem Virblerne, at de ikke skal forfalde i nogen af dem; thi skeer det, at de komme udi Virblerne, saa staaer deres Liv i Fare; i Henseende at Virblen, ved den Omdreining den gjør, forfylder Baaden, og kaster den overende. Til hvilket at forekomme, Erfarenhed har lært dem, som ovenfor er meldt, at, naar det skeer, at der kommer en Virbel fornær, som de frygte for skal drage Baaden til sig, saa kaste de nogle Støkker Træ ind udi Virblen, da Virblen, som meldt, ikke beholder sin Kraft til at omdreie, og de saaledes undgaae den. Dog er dette ikke saaledes at forstaae, at Nogen skulde driste sig at søge hen, hvor Strømmen er paa det stærkeste, men de holde sig ved Enden af Strømmen, hvor den med sine Virbler er mindst heftig.

Imidlertid er dette noget underligt, hvorledes Vandet, som et corpus liquidum eller et blødt Corpus, kan gjøre saadanne turbines eller Virbler, som efter troværdige Folks Beretning undertiden ere 2 Favne fra den øverste Rand ned til Virblens Centrum. Om dette Phœnomen have Adskillige gjort sig den Conjecture, at saadanne Virbler skulle aarsages af Klipper under Vandet, hvilket gandske strider imod Naturen. Thi det er saa langt fra at Klipper i Havet kan forvolde Virbler, saasom det tvertimod hindrer dem, i Henseende, at, naar Vandet i ringeste Maade støder an paa Noget, saa brydes dets Fart, og det skilles ad, saa det ingen Virbel kan gjøre. Og hvis Klipper ere saa langt under Vandet, at de ikke kan naae Vandets superficiem eller den øverste Flade af Vandet paa et par Favne, saa kan de ikke enten gjøre eller hindre nogen Virble. Derfor maa Aarsagen til dette Naturens Værk søges i Vandets eget rapide og turbulente Løb; til hvilken at udfinde man maa sætte dette, som et fast theorema eller en vis Sætning, der grunder sig paa leges motus, eller den Bevægelsesmaade i Naturen: at naar en Ting kommer i Bevægelse, og støder an paa en anden Ting, som hindrer den fra at continuere sin Bevægelse igjennem et ret Linie, saa maa samme sig bevægende Ting enten staae tilbage, eller gjøre en Cirkellinie; og som Vandet, saasom et corpus liquidum eller et blødt Corpus, ikke kan slaae tilbage, saa maa det i saa Fald cirkulere. Det andet theorema eller en vis Sætning bliver, at udi et spatium eller Rum, hvor en Masse af Vand løber rapide & turbulenter, det er: hastig og forvirret, der kan umuelig alle columnæ aqvæ eller Vandstraaler bevæge sig lige heftig, saasom man seer øiensynlig i en Strøm, hvorledes een Vandstraale løber heftigere end en anden, hvortil kan adskillige Aarsager være.

Nu sætter man, ligesom i hosstaaende Figur er at see, at der kommer en Vandstraale A med en heftig Bevægelse stødende paa en stillestaaende Masse af Vand B, der ikke tillader den at løbe ligefrem, saa maa samme Straale nødvendigigen cirkulere og derover gjøre den Virbel C. Ligesaa, naar en Straale af Vand D kommer ansættendes, og støder an paa den Virbel C, hvor den ikke kan trænge igjennem, saa maa den gjøre den Virbel E, og naar Vandet saa begynder at cirkulere, da det ved det tilløbende Vand altid voxer, og i sin Tilvæxt breder sig mere og mere ud, saa gjør det sin Virbel i Form af en conus eller en Kegel, viid oventil og smal ved Centrum, hvorefter Vandet saalænge voxer, indtil dets moles eller Samling bliver saa høi, at det ikke længere kan holde sammen, da det maa falde fra hinanden. Dette synes at være den rette Maade, efter den naturlige Bevægelsesmaade at bevise, hvorledes Virblerne i en Strøm danne sig; hvorefter alle ugrundede Gisninger om Svælg i Havet og Klipper under Vandet bortfalde.

Aarsagen til det tredie Phoenomen.

Det er vel ikke vanskeligt, efter den forhen om Strømmens Aarsager gjorte Demonstration, at begribe, hvorledes Strømmen ikke kan gaae Nord og Søer paa samme Tid, som Oceanet løber Nord og Søer, men at den maa gaae lige tvertimod. Thi imedens Oceanet gaaer sin Vei ubehindret, hvad enten det fløer eller falder, saa bliver den Masse, som støder paa Lofodens Land, staaende, og kan ikke komme nogensteds, førend Vandet paa den anden Side er bortfaldet og blevet lavt, hvilket ikke skeer, førend Oceanet er bortløbet, og har taget Vandet med sig fra den anden Side af Landet, hvor det opdæmmede Vand skal henløbe. Derfor maa det endelig skee, at Oceanets Strøm ved Ebbe og Flod, og Moskøestrøm maa løbe mod hinanden; saaledes, at naar Vandet i Oceanet er udløbet nordefter, og falder tilbage Søer, saa løber Moskøestrøm i Nord, og ligesaa, naar Oceanet er fuldt udfalden i Søer, og igjen løber tilbage til Nord, saa løber Moskøestrøm i Søer. Og videre Demonstration synes ikke at behøves for at vise Aarsagen til dette Phoenomen.

Til nærmere Oplysning anføres:

Det synderligste ved Moskøestrøm, som isærdeleshed meriterer Reflexion, er det, at den ikke, ligesom andre Strømme, løber ligefrem Søer og Nord, men dreier af efterhaanden paa den yderste Kant, og cirkulerer omkring fra Søer til Nord, og fra Nord til Søer; hvortil man mener at kunne demonstrere Aarsagen paa følgende Maade: Der er ved næstforegaaende tredie Phoenomen demonstreret, hvorledes Moskøestrøm løber tvertimod Ebbe og Flod i Oceanet, saaat naar Oceanet fløer og løber i Nord, saa løber Strømmen i Søer, og saa tvertimod; deraf følger, at naar Oceanets Strøm og Moskøestrøm løbe imod hinanden, de da møde hinanden, og hindre hinanden i dens Løb. I Begyndelsen gjør Oceanet, hvad enten det fløer eller falder, Moskøestrøm ingen Hinder, at den jo løber ligefrem. Men naar Oceanet er halv fløet eller halv faldet, saa faaer det Magt at sætte sig imod Moskøestrøm. Naar da Strømmen ikke kan have Magt at løbe ligefrem i Nord eller Søer, saa maa den yderste Kant af Strømmen bøie af enten til Øster eller Vester. Til Øster kan den ikke komme formedelst at Vandet efter det, som demonstreret er, dæmmer op for Lofodlandet i Øster, hvad enten Oceanet fløer eller falder, derfor maa Strømmen endelig bøie af i Vester, hvor Vandet er lavest. Her har man Aarsagen til det, som ovenfor er meldt, hvorfor Strømmen ikke kan gaae Øst omkring, eller rundtom efter den hele Kompas; men maa bøie af Vest omkring frem og tilbage efter den halve Kompas; nemlig fordi Vandet alletider er opdæmmed paa den østre Side, hvad enten Søen fløer eller falder. Saa skeer det da, naar Strømmen falder i Søer og Oceanet ved Flod løber i Nord, at naar Oceanet er halv fløet, da det faaer Magt at modstaae Strømmen, saa bøier

Strømmen af, og jo mere Oceanet fløer, og Vandet voxer, jo mere bøier Strømmen af først i Sydvest, siden i Vest, derefter i Nordvest og endelig i Nord ved høieste Flod; ligesaa naar Strømmen løber i Nord, og Oceanet ved Ebbe falder tilbage i Søer, saa, naar Oceanet er halv falden, maa Strømmen atter bøie af først i Nordvest, derefter i Vestsiden i Sydvest og endelig i Søer, naar Søen er udfalden.

Ellers have Indbyggerne selv, baade de Lærde og de Læge, der ikke have vidst retteligen at judiciere over Strømmens Aarsag og Beskaffenhed, gjort sig de Tanker, at Strømmen gaaer rundtom efter Kompasset. Samme Tanke have Andre, som have forespurgt sig hos dem, for at give Publikum derom Underretning, hvilke derefter, uden videre at eftertænke Beskaffenheden, have afmalet Moskøestrøm i Form af en Slange, eller som en stor Virbel. Da saadan Koncept strider imod sund Forstand, der tilsiger, at der ingen Aarsag kan findes i Naturen, som kan komme en Masse af Vand, der strækker sig vel 2 Mile i Bredden, og 4 a 5 Mile i Længden til at gaae omkring i en fuld Cirkel; paa hvilken Maade en liden Vandstraale, der med en særdeles Rapiditet kommer løbende, naar den finder Modstand for sig, og Noget driver den afsted, kan komme til at virble omkring ligesom forhen er demonstreret; men ikke saa stor en Masse Vand.

Erfarenhed viser og, at man ikke kan gjøre sig anden Tanke om denne Strøm, end at den ikke gaaer uden den halve Kompas Vest omkring, saasom den fører baade frem og tilbage, fra Lofoden til Røst og fra Røst til Lofoden, ligesom forhen er meldt. Hvorimod, saafremt Strømmen gik lige omkring i en Cirkel, saa løb den paa den søndre Kant altid i Vester, og paa den nordre Kant altid i Øster, da de, s om boe paa den søndre Side af Lofoden, hvor Landet er meest bebygget, ikke kunne komme frem og tilbage fra Røst. Og mener man saaledes efter Bevægelsesmaade i Naturen at have demonstreret alle den navnkundige Moskøestrøms bekjendte Phœnomener eller Omstændigheder.

Rigtigt afkopieret efter et gammelt Dokument uden Aarstal, Sted eller Forfatters Navn, hvilket findes ved Lofodens Fogderies Kontoir.

Bevidner

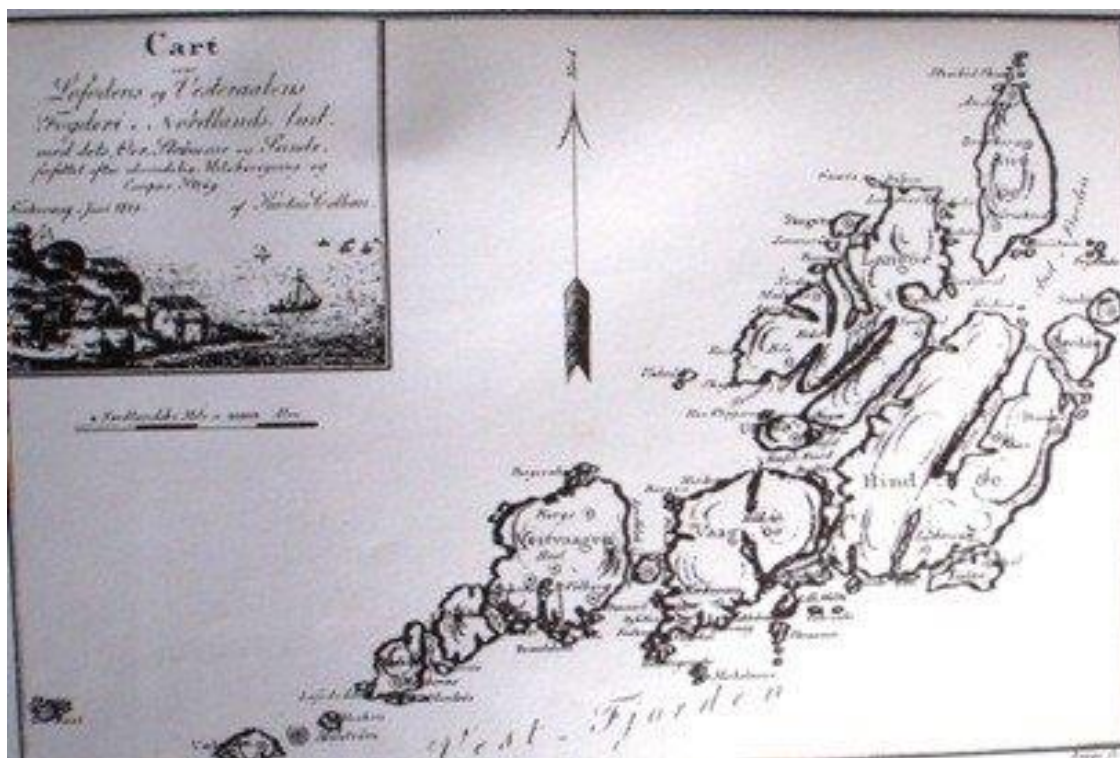
E.A.Colban.

Anmærkn. Naar Stilen undtages, er ovenstaaende Afhandling om Moskøestrøm saa grundig og oplysende, at jeg, efter selv at have reist over Strømmen d.A.1817, og nøie erkyndiget mig om alle dens Omstændigheder, Intet veed at tillægge, uden at Strømmens Heftighed er lige stor paa begge Sider af Fjeldet Mosken imellem Lofoden og Værøe; jo længere man kommer imod Røst i lige Strøg fra Værøe, jo svagere bliver Strømmen, og paa den østre Side af Værøe omtrent $\frac{1}{2}$ Miil fra Landet fornemmes den slet ikke. Lofodens Situation, hvor Vandet fra det dybe og aabne Hav opholdes og forhøies, er uden Tvivl den fornemste Aarsag til denne Strøm, som faaer sin Heftighed ved at presses imellem de smale Aabninger imellem Landet og Værøe paa begge Sider af Mosken. Grunden er flad og jevn, thi midt i den stærkeste Strøm fiskes med Liner Qveite og Flyndre, som altid søge sandig Bund; men naar betænkes, at Vandet strømmer ind fra Nordhavet i den dybe og lange Vestfjord, og derfra tilbage, og gaaer paa en lavere Dybde, som gennem en Rende, imellem Værøe og Lofoden, saa kan dette ved den fremstyrtende Vandmasse paa begge Kanter fra een Afgrund i den anden forøge Strømmens Heftighed. Det aabne Hav paa begge Kanter biedrager meest til Strømmens Farlighed; thi naar en Storm raser imod Strømmen, dannes hine Vover, der mere,

end Hvirblerne, true at opsluge baade Fartøier og Baade. I stille Veir og ved Maanens Quarteerskifter mærkes derimod Strømmen saa lidet paa Vandets Overflade, at Mange, efterat være faret den forbie, have spurgt, hvor den var. Indbyggere i Værøe sigte rigtig nok, at Strømmen følger Solen, eller gaaer Kompasset rundt, men Forfatteren til ovenstaaende Afhandling synes at have gjort det meget rimeligt, at Strømmen gaaer frem og tilbage i en halv Cirkel, hvilket desmere bestyrker Formodningen, at Lofodens Beliggenhed er den fornemste Aarsag til denne berygtede Strøm. Denne Tanke yttrede jeg i min til Selskabet indsendte korte Beskrivelse over Lofoden og Vesteraaen, og glæder mig ved, at finde i ovenstaaende Dokument derpaa Bekræftelse.

Kirkevaag, den 24de Oktober 1817.

E.A.Colban.

Kort ved Kristine Colban